

vigilia

**Élet és halál
határmezsgyéjén**

Fél Edit

MARGIT ÉS A HALÁL

Jékely Zoltán

HJALMAR LÁTOGATÁSA

Szentek, boldogok,
példaképek

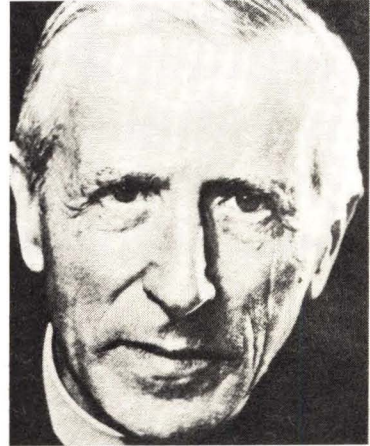
A Vigilia beszélgetése
Szántó Tiborral

HAZÁNK, EURÓPA

Gömöri György,
Piers Paul Read

Végel László esszéje

Gyurkovics Tibor
és Parancs János versei

1985/11

CICELY SAUNDERS: A haldoklók és családjuk gondozása	849
SOMFAI BÉLA: A mesterséges életfenntartás jogi és erkölcsi problémái	854
Élet és halál határmezsgyéjén (Egy orvos naplójából)	859
SUHAI PÁL: Források környékén	863
GEOFFROI DE SAINT VICTOR: Mária siralma (Suhai Pál fordítása)	864
FÉL EDIT: Margit és a halál	865
MEZŐ FERENC: Lázár panasza	872
PARANCS JÁNOS: Költői vallomás, avagy ars poetica helyett; Túl a férfikor delén; Egy szerencsétlen vénember hétköznapijai; Egy forró délutáni órán (versek)	873
JÉKELY ZOLTÁN: Hjalmar látogatása (elbeszélés)	876
GYURKOVICS TIBOR: Bibliai kettős (vers)	885
JELENYI ISTVÁN: Jegyzet és vallomás a szentekről	886
JAN JÓZSEF SZCZEPANSKI: A Szent (Gimes Romána fordítása)	891
LOCKER MARGIT: A leánynevelés úttörője	898

A Vigília beszélgetése

SZÁNTÓ TIBORRAL (Sz. G.)	902
--------------------------	-----

Hazánk, Európa

GÖMÖRI GYÖRGY: Magyarok a régi Anglia egyetemén	905
PIERS PAUL READ: Európa (L. L. fordítása)	910

Mai meditációk

VÉGEL LÁSZLÓ: Imaginárius térkép	912
----------------------------------	-----

Élő világegyház

A Zsinat a vallásszabadságról (L. L.)	915
Katolikus iskolaügy – Máltában (T. M.)	917

Napló

Irodalom Németh László élete képekben (Rónay László)	920
Margit Gari: Le vinaigre et le fiel (Hetény János)	922
Tudomány A halálról – életközelen (Simándi Ágnes)	924
Magyar tájak néprajzi felfedezői (Tóth Sándor)	925
Haza és nagyvilág (Szolgálat; Mérleg)	926
GEOFFREY WANSELL: Teréz anya hetvenöt éves (Tóth Judit fordítása)	927

A címlapon Teilhard de Chardin, Teréz anya és Roger Schütz arcképe

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 85/52206 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigília csekk száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 23,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyez. szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta

A HALDOKLÓK ÉS CSALÁDJUK GONDOZÁSA

A haldokló betegek gondozása nem újkeletű dolog. A St. Christopher Kórházhoz csatlakozott a St. Joseph Kórház, az Isten Otthona, a Szent Lukács Kórház, a Marie Curie Alapítvány és mások is. Alig teszünk többet, mint hogy tanulunk másoktól, s megpróbáljuk betölteni az általános orvosi szolgáltatásokban mutatkozó hiányt. Az itt bemutatott elgondolás az ő hosszú tapasztalataikon alapul. Arra kérjük az olvasót, hogy ne gondoljon egyetlen különleges helyre, hanem helyezze a beteget a saját környezetébe, s az általános alapelveket alkalmazza a maga sajátos körülményeire. Mindazok, akik haldokló betegekkel foglalkoznak, arra törekszenek, hogy a már megszerzett ismeretek fejlődjenek és bővüljenek, és hogy a végső gondozás legyen mindenütt olyan jó, hogy soha senki ne kérje az önkéntes euthanáziát.

A család, a gondozás alapegysége

A haldoklót nem akarjuk elkülöníteni a családjától. Lehetnek nehéz, sőt kétségbeesett pillanatok, de elsődlegesen fontos az, hogy a halál felé vezető utat együtt tegyék meg. Közösén megtett útjuk megkönnyítheti azok életét, akik tovább maradnak itt a földön.

Az első találkozás betegeink nagyobbik részével saját otthonukban történik. Ez néha olyan látogatás, mely az – esetleg azonnali – felvétel szükségességét dönti el. Más esetekben a gondozás nagy részét a kórház beteglátogató nővére és személyzete végzi heteken vagy hónapokon keresztül. Akadhatnak olyan betegek, akik nem is szorulnak felvételre – ezek otthon maradnak saját orvosuk és a körzeti ápolónők gondozásában.

Egy háziorvos arra kérte klinikai személyzetünket, hogy látogasson meg egy negyvenéves fiatalasszonyt, akinek állandósuló fájdalmain és rendszeres hányásán nem tudnak úrrá lenni. Ahogyan később megtudtuk, addigra kétségbeesésében már öngyilkosságot is megkísérelt. Sőt, amikor ez nem sikerült, a család megtárgyalta, hogy nem kellene-e összegyűjteniük a házban levő összes gyógyszer, hogy véget vethessen az életének. Mindezt azonban csak egy évvel később mondták el nekünk, miután az év nagy részét otthon töltötte a családjával, és újra képes volt örülni az életnek, főzött, bevásárolt és ellátta három gyermekét. Legyőzte a kórházaktól való félelmét, maga is látogatta otthon lévő betegeinket, rövid időre befeküdt hozzánk, hogy újra megszüntessük hányását, végül, életének utolsó heteit megnyugodva töltötte el nálunk. Ebben az állapotban mondta nekünk: „A gyerekek egy évvel idősebbek lettek.” Haldoklása közben tudtuk meg egy évvel korábbi kétségbeesett kísérleteit. Megkérdeztük, hogy újra megfordult-e a fejében az, hogy befejezze az életét. Ezt válaszolta: „Soha. Mert attól

kezdve, hogy a nővér meglátogatott, nem voltak többé fájdalmaim.” Tudjuk, hogy ez a család valóban új életet kezdett, hiszen a férje gyakran megjelenik abban a klubban, amelyet a kórház tart fenn a „túlélők” megsegítésére. Milyen másként alakult volna mindez, ha csak az a zavart büntudat maradt volna meg bennük, amely az öngyilkosság vagy az általuk tervezett próbálkozás nyomán föllép. Szükségük volt egy év ráadásra.

Arra törekszünk, hogy kezdettől bevonjuk a családot. Például meg tudjuk őket kérni, hogy amikor a beteg megérkezik, segítsenek kényelmessé tenni az ágyát – így jelezve részvételüket mindabban, ami történik. Máskor sokkal lassabban kell haladnunk. A fizikai fájdalom látványától való félelem, a tehetetlenség, más elérhetetlen vágyakkal párosulva, gyakran arra készíti a családot, hogy megszakítsák az igazi kapcsolatot a haldoklóval. Amikor a feszültségek enyhülnek, a gyerekek valóban odafigyelnek arra, amit édesapjuk mond, a feleség újságot olvasva ott ül férje ágya mellett – akkor úgy gondoljuk, hogy legyőzték az elszigeteltséget és talán ez erőfeszítéseink legfontosabb eredménye. Ez részben annak a közönségnek a családias légköréből ered, amelyet a gondozás érdekében egészen közvetlenné és baráтивá igyekszünk formálni; részben pedig annak a szakértelemnek köszönhető, amely csökkenti a fájdalmakat, görcsöket, zavartságot és egyéb szenvedéseket. Ha mindezt sikerül összhangba hozni, akkor a végső elválás sokkal békésebb. A szomorúság feloldódik, és a betegek hozzátartozóikkal együtt belenyugszanak abba, hogy történjen, aminek történnie kell.

A hozzátartozók között végzett vizsgáldásunk során úgy találtuk, hogy a betegek, családjukkal egyetértésben, otthon akarnak maradni, ameddig lehetséges – ha megkapják hozzá a megfelelő orvosi, ápolói és szociális támogatást. Gondozásunk alapelve szerint akkor marad a legkisebb feszültség és büntudat a veszteség fájdalmában, ha a beteget a lehető legtovább otthon ápolják, és csak halála előtt egy-két héttel engedik kórházba.

A testi szenvedés csökkentése

A végső fájdalom egyfajta „totális” fájdalom lehet, amely kitöröl szinte minden mást a tudatból. Néhány betegünk rajzban illusztrálta a fájdalomba zártságunk ezt az érzését. Olyan állapotot ábrázoltak, amely jellegében teljesen különbözik a heveny fájdalom átmeneti élményétől, pedig nagyon hajlamosak vagyunk ezzel összehasonlítani. Még az ilyen totális fájdalom is megkönnyíthető és elejezhető.

A gyógykezelés kezdődhet megfelelő, hatásos eljárások alkalmazásával. A fájdalmas fertőzéseket kezelni kell, a töréseket rögzítéssel vagy huzatással mozdulatlaná kell tenni; hasznos lehet a sugárterápia és a kemoterápia is. A szteroidok használata sokat segíthet mind a fájdalom, mind az étvágytalanság megszüntetésében (amely gyakran okoz levertséget). Arra is emlékeznünk kell, hogy az olyan panaszok, mint az aranyér vagy a fogfájás, éppen olyan nagyok vagy még nagyobbak lehetnek, ha valaki haldoklik, és hogy a szórakozás, az öröm ilyenkor is adhat átmeneti felejtést.

Sokféle gyógyszer is használunk a fájdalom enyhítésére – a fent említett kezelésekkal párhuzamosan, legalábbis attól kezdve, amikor a fájdalom a beteg életé-

nek részévé lett. Enyhülése és a segítségbe vetett remény, fontos tényező a fájdalom csökkentésének későbbi szakaszában. De a haldoklókkal foglalkozók általános tapasztalata szerint a kábító fájdalomcsillapítók jelenleg nem helyettesíthetők mással, és eredményesen használhatók hetekig vagy hónapokig is. El is vonhatók, ha már nincs rájuk szükség. Elenyésző számban, de mindig akadnak olyan betegek, akik az orvosok számítása ellenére váratlanul felépülnek. Úgy tűnik, hogy ezt néha a fájdalom enyhülése idézi elő, sokkal gyakrabban viszont a visszatérő étvágytalansággal és a szteroid-terápia egyéb hatásaival van kapcsolatban. Biztosan segít a tevékenység, az érdeklődés és az öröm serkentése is. A társaság fontos tényező a végső gondozásban.

A folyamatos fájdalom, mely az utolsó stádiumban levő rosszindulatú betegség jellemzője, állandó fájdalomcsillapítást tesz szükségessé. Ehhez rendszeresen és tervszerűen kell csillapító gyógyszereket adagolnunk, olyan mennyiségben, amely meggátolja a fájdalom keletkezését is, vagy legalábbis nem engedi, hogy úgy elhatalmasodjon a betegen, hogy félelemmel és izgalommal fogadja. A fájdalom a legerősebb ellenfele a fájdalomcsillapítónak. Mihelyt, bármilyen kis mértékben, utat nyitottunk a fájdalomnak, nagyobb adagot követel a csillapításához. Ha egy gyógyszerrel úgy ellensúlyozzuk vagy „titráljuk” a beteg igényeit, hogy hatása kicsit tovább tart a megszokott időnél, akkor automatikusan megkapja a következő adagot, mielőtt a fájdalom hatalmába kerítené, és az adag növelését követelné. Ha nem kapja rendszeresen a fájdalomcsillapítóit, és állandóan kérnie kell azokat, akkor a betegen mindig újra tudatosul, hogy függ a nyugtatóktól és azoktól, akik adják neki. A legtöbb fájdalom csökkenthető az orálisan szedett narkotikumokkal. Nem hisszük, hogy folyamatosan emelni kell az adagokat, nem kell maximális dóziszokat beadni – a betegek töredék részét kivéve –, és nincs csillapíthatatlan fájdalom. Sok betegünk hetekig, hónapokig szed kábító fájdalomcsillapítót, otthon vagy a kórházban, mégsem vesszük észre sem azt, hogy hatástalanná vált volna, sem azt, hogy a betegek annak rabjává váltak volna. Az adagok többségét szájon át adjuk. Néha merésznek kell lennünk a fájdalom megszüntetésében. Bár a legtöbb beteg erre nem szorul rá, ez sohasem vezethet oda, hogy valamelyikük ne kapja meg azt az adagot, amelyre szüksége van. De még ezeknek a betegeknek az adagját sem növeljük tovább mindaddig, akár heteken át, amíg a fájdalomcsillapítás hatékony. A fájdalomnál is kínosabb fulladás és kísérelése, a majdnem elkerülhetetlen szorongás, hányinger és hányás, mely gyakran nagyon is érthető levertséggel párosul. Ezek megszüntetése nagyobb szakértelmet és ötletességet igényel, mint a fájdalomé. Néha ilyenkor is erős nyugtatókat kell használnunk a betegek egy részénél, de rendszerint csak rövid ideig.

A levertség enyhítése

Nekünk is meg kell tanulnunk azt, hogy mit jelent ennyire betegnek lenni. És meg kell ismernünk azokat az érzelmeket, amelyeket a legtöbben átélnek. Föl kell ismerni a különbséget a klinikai depresszió (meglepően ritka ebben a helyzetben) meg a szomorúság, vagy ahogyan nevezik, a „haldoklás rémülete” között.

Az elsón segíthetnek a tabletták, de a másodikon csak az, aki igazán odafigyel a betegre. Észre kell vennünk a rémületet, és meg kell tanulnunk figyelembe venni. A betegek is gyakran tesznek ilyen megjegyzéseket: „Olyan furcsa volt, hogy senki sem akart rámnézni.” Akik átlátják és elfogadják azt, ami velük történik, azok sok mindenre megtaníthatnak bennünket, ha hajlandóak vagyunk tanulni tőlük. A nagyon öregek sokat szenvednek a fáradságtól és attól az érzéstől, hogy éveik éppen olyan súlyosan nehezednek másokra, mint saját magukra. Zavartságuk gyakran menekülés a valóságtól. Ezen gyógyszerekkel is segíthetünk, többnyire azonban csak a résztvevő figyelem tud áttörni rajta. De ahogyan az elszigetelődés nem oldható föl gyógyszerekkel, úgy gyakran szavakkal sem. Ilyenkor csak annyit tehetünk, hogy megsimogatjuk őket, és némán együtt vagyunk velük.

Lelkigondozás

Az emberek sokféleképpen fejezik ki a jövőtől való félelmüket – azt a rettegést, hogy „nem halhatok meg értelmetlenül”. A lelkigondozás főleg személyes és közvetlen kapcsolatteremtésből áll; de sokkal gyakrabban, mint gondolnánk, a rég elfeledett szentségek segítenek rajtuk. Ez nemcsak a kórház-lelkész feladatkörébe tartozik – bárki közlünk szóltanul együtt maradhat a családdal vagy a magányos beteggel. A lelkigondozás keretében mindent elkövetünk azért, hogy valamilyen biztonságérzetet nyújtsunk a haldoklónak. Nem erőltetjük rá a saját világnézetünket másokra. De ha a beteg megérzi kimondatlan meggyőződésünket, hogy van célja és értelme az életének, akkor ő is könnyebben rátalál a megoldásra.

Hogyan tudunk ennyire mélyen együttérezni betegeinkkel, anélkül, hogy magunk kiüresednénk? Tapasztalatunk szerint kisebb csoportokban rendszeres megbeszéléseket kell tartanunk, hogy így megoszthassuk munkánk terhet. Hetenként jár hozzánk pszichiáter is. A betegeknek mintegy tizenöt százalékát látogatja meg egy-egy alkalommal, viszont idejének nagy részét csoportjaink megbeszélésein tölti. Az önkéntesek, a látogató orvosok, a másodállásban dolgozók, az idősebb nyugdíjasok és a személyzet gyermekei olyan természetes közösséget alkotnak, amelyben kölcsönös támogatást nyújtanak egymásnak.

Szakmai döntések

Egyes páciensek helyes kezelésével kapcsolatban az orvos nem ritkán választás elé kerül. Javasoljunk-e bizonyos gyógyszereket vagy sem? Az életnek nemcsak a meghosszabbítására kell gondolnunk, hanem a minőségére is. Mérlegelnünk kell azt is, mekkora terhet teszünk a családra, ha az életnek csupán vegetatív funkcióit tudjuk fenntartani. A kemikáliák egyes betegeknek használnak, másoknál viszont hatásuk egyre csökken és inkább a mellékhatások érvényesülnek. Ilyenkor meg kell szüntetnünk a kezelést.

Vannak olyan eljárások, amelyeket soha nem volna szabad alkalmazni. A vérzés kezelésére a vérátömlesztés riasztó látványa helyett gyakran használunk injekciót, és ilyenkor valaki ottmarad a beteg mellett. Infúziók helyett a szomjú-ság-érzés csökkenthető a narkotikumok helyes alkalmazásával. Sokkal jobb egy

lassú kortyokban megitatott tea a beteg utolsó délutánján, mint csöpögő folyadékok és csövek mindenütt. Nem haszontalan szentimentalizmus, hanem a szó szoros értelmében vett gondozás az az együttérző tárgyilagosság, amellyel a St. Joseph Kórház ápolónővérei és más tapasztalt ápolók dolgoznak évek óta. Néha azt kell eldöntenünk, hogy adjunk-e antibiotikumokat vagy más gyógyszereket azoknak a nagyon öregeknek vagy nagyon betegeknek, akiknek súlyosodó tüdőgyulladásuk van. Léteznek olyan eljárások a fulladás, köhögés és egyéb rosszulletek enyhítésére, melyek nem hosszabbítják meg mesterségesen azt az életet, mely a vége felé közeledik. Ezek nem „kezeletlen” betegek, hanem inkább olyanok, akik az állapotuknak megfelelő kezelést kapják meg, sokszor saját kívánságukra.

Jó lenne, ha a haldoklók gondozásának ez a módja elterjedne a kórházakban, a betegek otthonaiban és a különböző intézményekben, és ez válasz lehetne azokra a félelmekre, melyek az önkéntes euthanáziához vezetnek.

Igények?

Betegeinknek csak töredék része vetette föl az euthanázia lehetőségét. S még senki sem jött vissza azzal a megfontolt kéréssel, hogy hajtsuk végre. Amint enyhült a fájdalom és az elszigeteltség érzése, soha többé nem kérték.

Voltak ilyen tárgyú megbeszéléseink két fiatalemberrel, mindkettőnek mozgatóideg betegsége volt. Egyikük azt mondta: „Ha lehetne, kérném.” Ennek ellenére állandóan antibiotikumokat kért, mintha kezdődő mellhártyagyulladásra lenne, és jól tudta, mennyire következtelenek az érzései és kívánságai. Végül azt mondta: „Igen, kértem volna, de most már látom, hogy ez lehetetlen.” A problémáival szembeállította mélyülő kapcsolatát feleségével, és azt a növekvő bizalmat, hogy nem hagyjuk őt megfulladni. Alvás közben halt meg, csöndesen, súlyos tüdőembólia következtében. Feleségével együtt hordozták a szenvedést, és az asszony minden büntudat nélkül, szabadon kezdhetett új életet.

A másik férfi később halt meg. A fizikai tehetetlenség állapotát eleinte gyanakvóan szemlélte. De amikor őt is elérte, akkor egészen másnak tapasztalta meg. Megtartotta alapvető függetlenségét, nem adta meg magát, harcolt a békéjéért, melyben azt tudta mondani: „Nem látom be a következő kanyart, de tudom, hogy jó lesz.”

Egy fiatalember azt mondta nekem, amikor szembenézett a halállal, erős családi kötelékeivel és felelősségével: „Harcoltam, küzdöttem, – de most már elfogadom.” Nekünk szintén meg kell tanulnunk elfogadni. De harcolnunk is kell elene, és tudatára kell ébrednünk annak, hogy munkánknak ez a része nemcsak gyógyítás, hanem a fájdalmak enyhítése és a betegek vigasztalása is. Tanít bennünket a betegek látványa; az, amit elmondanak nekünk; és hogy megpróbáljuk kielégíteni szükségleteiket, amennyire ez erőnkből és hitünkből telik. Ha végül készek kimondani az „igen”-t a halálukra, az valójában az élet igenlése. Nekünk éppoly mértékben vagy még inkább szükségünk van rájuk, mint nekik mireánk. A társadalom egészét szegényíti el mindaz, ami azt sugallja a nagyon betegeknek és időseknek, hogy életüknek már nincs semmi értelme.

L. L. fordítása

A MESTERSÉGES ÉLETFENNTARTÁS JOGI ÉS ERKÖLCSI PROBLÉMÁI

Az orvostudomány napjainkban eljutott arra a fokra, hogy többnyire megbízható pontossággal meg tudja határozni a halál idejét és módját. Ez sok erkölcsi és jogi problémát vet föl. A sajtóban nap nap után olvashatunk az életfenntartás eszközeinek visszavonásával kapcsolatos perekről.

Az elmúlt huszonöt év fejlődésének eredményeként az emberi élet tartama jelentősen meghosszabbítható, sok esetben anélkül, hogy a tevékenység és alkotóképesség éveit is megnövekednének. A jog eddig három kérdésre keresett választ: a szervátültetésre, a halál törvényes meghatározására és az életfenntartó eszközök visszatartásának vagy visszavonásának (a szándékos vagy szándékon kívüli passzív eutanázia) problémáira. Az első két területen sikerült egyértelmű jogi és erkölcsi álláspontot kialakítani. A harmadik kérdésterületen (különösen a haldokló és jogilag be nem számítható betegek esetében) nem értek el hasonló eredményt. Elhamarkodott, nem jól átgondolt bírósági döntések és törvények újabb erkölcsi nehézségeket is teremtettek. Egy kaliforniai kutatás azt bizonyította, hogy a törvényhozás következményeként a betegek tíz százalékát a szükségesnél több kezelésben részesítik, ami csökkenti a beteg emberi méltóságát és növeli a szociális és pszichológiai terheket.

Az életfenntartó eszközök visszavonására vonatkozó döntés mindig bizonytalansággal jár együtt. A szenvedés értékének, a társadalmi és lelki kapcsolatoknak minden személy számára más erkölcsi jelentősége van. Az ilyen döntések tehát nagy súllyal nehezednek a lelkiismeretre, még akkor is, amikor azt beszámítható és felelősségtudattal rendelkező betegek hozzák meg. Amikor pedig a döntés a jövőben bekövetkezhető beszámíthatatlan állapotra vonatkozik, a felelősség sokszorosára nő. A szokásjog abból az elvből indul ki, hogy a jogi felelőséggel nem rendelkezők nem dönthetik el azt, mi szolgálja legjobban érdeküket. Ezeket a döntéseket másoknak kell helyettük meghozniuk, akik gyámként szerepelnek a betegség értékelésében és az orvosok felhatalmazásában. A hagyományos gondolkodás szerint a család közvetlen tagjai vannak a legmegfelelőbb helyzetben ahhoz, hogy a jogi felelőséggel nem rendelkező beteg érdekeit képviseljék. Az egészségügyben azonban ezek a döntések egyre inkább a közterületre kerülnek át, mivel – legalábbis az Egyesült Államokban – az a jogi felfogás érvényesül, hogy az életfenntartás ügyében csak bírósági úton vagy egy meghatalmazott képviselő útján vagy végrendelet („living will”) révén lehet dönteni.

A törvény álláspontja

A törvényhozásban a halálra vonatkozó végrendelet (a „living will”) elfogadása a leggyakrabban javasolt megoldás. Ez rendszerint írásban tett nyilatkozat, aminek törvényesen kötelező ereje van bizonyos feltételek mellett. A még beszámítható állapotban lévő betegnek tanúk jelenlétében kell aláírnia, kijelentenie, hogy nem engedélyezi az olyan orvosi kezelés alkalmazását, amely csak a hal-

doklás folyamatát hosszabbítaná meg egy jövőbeli gyógyíthatatlan és eszméletlenséggel együttjáró betegség vagy sérülés esetében. A nyilatkozat rendszerint mentesíti a kórházat és a kezelő orvosokat a felelősségtől abban az esetben, ha eszerint kezelik az aláírókat.

Az első ilyen törvény Kaliforniában lépett életbe 1976-ban, és példát adott más hasonló „természetes halálra” vonatkozó törvényes rendelkezéseknek. A dokumentum leszögezi, hogy „... a felnőtt személynek megvan a joga ahhoz, hogy írott rendelkezésben utasítsa orvosát az életfenntartó eszközök használatára vagy visszatartására, abban az esetben, ha öntudatát elvesztené”. Olyan mechanikus vagy más természetű orvosi eszközökről van itt szó, amelyek kizárólag az élethez szükséges valamelyik funkció fenntartását, helyreállítását vagy helyettesítését szolgálják, és ezzel a halál beálltát késleltetik. Más szóval a kaliforniai, természetes halálra vonatkozó törvény nem enged meg mást, mint a haszontalan orvosi beavatkozás megszüntetését. Csak azok tehetnek ilyen törvényes nyilatkozatot, akik gyógyíthatatlan betegnek számítanak. A törvény olyan betegségekre vagy sérülésre vonatkozik, amely a megalapozott orvosi vélemény szerint mindenképpen halállal végződik, függetlenül attól, hogy az életfenntartó eszközöket alkalmazták-e vagy sem. Ezenkívül tizennégy napnak kell eltelnie a halál közeli lehetőségének megállapítása és a végrendelet aláírása között.

A felmérések szerint Kaliforniában a végzetes kimenetelű betegségben szenvedőknek mintegy hetven százaléka részesül olyan kezelésben, aminek a visszavonását a törvény lehetővé teszi. A betegeknek viszont csak a fele marad öntudatnál tizennégy nappal a diagnózis megállapítása után. Az orvosok nyolcvan százaléka akkor beszél végzetes kimenetelű betegségről, ha a halál bekövetkezésére egy héten belül számíthat. A megkérdezett orvosoknak csak hét százaléka szakított meg betegkezelést írásban adott végrendelet hatására 1979-ben. A kaliforniai törvény aránylag kevés problémát oldott meg, és figyelmen kívül hagyta a kiskorúak és az értelmileg fogyatékosok kérdését. A legtökéletesebben megfogalmazott törvény sem ad választ arra a kérdésre, hogy van-e egyáltalán szükség ilyen természetű törvényhozásra. A keresztény álláspont abból indul ki, hogy bizonyos feltételek mellett a betegnek természetes joga van a kezelés visszautasítására. Ezért az egyházi vezetők (a protestánsokat is ideértve) általában ellenzik az ilyen természetű törvényhozást. Harrington püspök szerint ezek a törvények nem biztosítanak semmi olyan jogot a betegnek, amivel nem rendelkezne a természetjogi törvények alapján. A törvényhozás várható eredménye az lesz, hogy egészen az orvosokra bizzák a kezelést, hacsak a betegek nem éltek szoros értelemben megfogalmazott törvényes jogaikkal.

Hasonlóan vélekedett a marylandi katolikus konferencia, és a kaliforniai katolikus egészségügyi szövetsége több püspökkel egyetértésben. Richard McCormick, az ismert moralista, attól fél, hogy a kárpótlási perek től tartó orvosok túl sok kezelésben fogják részesíteni mindazokat, akik nem tettek törvényes erejű rendelkezést. A törvényes felelősséggel nem rendelkezők esetében pedig hosszadalmas bírósági eljárások fogják meghatározni a kezelés módját, a családtagok és a kezelő orvosok helyett. Ezek az aggodalmak, sajnos, valóra váltak az elmúlt évek folyamán.

Bírósági döntések

1976-ban New Jersey állam legfelsőbb bírósága a Quinlan-ügyben a „right of privacy”, a magánélet joga alapján hozta meg híres ítéletét. Mivel Karen nem volt képes arra, hogy maga döntsön, gyámja, fogadott szülei gyakorolták ezt a

jogot, kezelő orvosával egyetértésben. A döntésnek ez a része a hagyományos keresztény alapelvekkel teljes összhangban maradt. Az indoklásban viszont a bíróság feltételezte, hogy az öntudatlan beteg, helyzetének felismerése esetén, a halált választaná. Ez a feltevés, amint Peter Riga megjegyezte, veszélyes lépés a törvényhozás történetében, amennyiben a nem szándékos euthanázia lehetőségének nyit utat: elfogadja a halálba való beleegyezés lehetőségét az öntudattal nem rendelkező beteg esetében.

A súlyos fogyatékos, hetven év fölött lévő Joseph Saikiewicz számára kevés eredményt ígérő és sok kellemetlenséggel járó eljárás alkalmazását mérlegelték azzal a céllal, hogy előrehaladott állapotban lévő vérrájkját kezeljék. Az ügy Massachusetts állam legfelsőbb bírósága elé került. A Quinlan-döntéssel ellentétben úgy határoztak, hogy a „tárgyilag és elfogulatlan vizsgálat biztosítása” céljából a döntést csak a bíróság hozhatja meg. Ez a feladat, hangsúlyozta a bíró, nem bízható senki másra, sem a családra, sem pedig az orvosokra. E döntésnek ahhoz kell igazodnia, amit a beteg-tenne abban az esetben, ha beszámítható lenne. Az öntudatlan betegnek elvben megvan a joga a kezelés visszautasítására. A kezelés visszautasítását azzal indokolta meg a bíró, hogy értelmének használata esetén Mr. Saikiewicz belátná, hogy számára az adott lehetőségek között az életnek nincsen semmi értelme.

Peter Riga szerint ezzel a bíróság döntésének végső alapját az életre vonatkozó minőségi megfontolások adták meg. A bírói hatalmat viszont kiterjesztik a mindennapi orvosi gyakorlatra, és megkövetelik, hogy az életfenntartó eszközöket mindaddig használják, amíg a bíróság jóvá nem hagyta visszavonásukat. A család kívánsága, vagy a beteg állapotában bekövetkező változás bírói jóváhagyás nélkül nem vehető figyelembe. Richard McCormick véleménye szerint a bírói hatalom ilyen kiterjesztése a személyes jólétet veszélyezteti, mivel személyes szempontok figyelmen kívül hagyása „... mindig a személytelenné válás és az elnyomás veszélyét jelenti az orvosi gyakorlatban és az élet más területein is”.

Az étel és ital visszavonásával kapcsolatos perek még komplikáltabbá tették a jogi helyzetet az Egyesült Államokban. Claire Conroy fokozatosan előrehaladó szenilitása miatt, unokaöccsének gyámságában egy öregotthonba került, ahol állapot egyre rosszabbá vált 1979-ben. 1982 nyarán kórházba került, hogy lábát amputálják, amihez gyámja megtagadta a hozzájárulást. Az ebből fakadt jogi vita folyamán az orvosok szükségesnek látták a beteg mesterséges táplálását, aminek megszüntetését a gyám később követelte azon az alapon, hogy az csak az üszkösödéssel együttjáró fájdalmas szenvedést hosszabbítja meg. Az elsőfokú bíróság beleegyezett a követelés teljesítésébe, felsőbb fokon azonban azt megtagadták azzal az indokkal, hogy a törvény nem ítélt senkit sem éhhalálra. Az ügy New Jersey állam legfelsőbb bírósága előtt van, ahol nemrégén tárgyalták abban a reményben, hogy a döntéssel sok hasonló esetre is fényt vethetnek majd. Közben Claire Conroy már elhunyt a csővel a gyomrában.

Noha ezek a bírósági döntések nem teremtettek jogilag megváltoztathatatlan helyzetet, a törvényhozás fejlődését mégis befolyásolták. Rányomják bélyegüket az észak-amerikai orvosi gyakorlatra is: az életfenntartó eszközök visszavonásának kérdését összekapcsolták a törvényes felelősségre vonás lehetőségével. Így azután kialakult az a téves felfogás is, hogy a társadalom az élet mindenáron történő fenntartását sürgeti. S elfelejtettük azt a hagyományos keresztény meggyőződést, amely az élet szentségét és az egyéni jogot egyaránt hirdeti. Ez a jog a Vatikán 1980-as nyilatkozata szerint „az életfenntartó eszközök visszavonására irányul olyan esetekben, amikor azokkal csak az élet nagyon is terhes és bizonytalan meghosszabbítását tudnánk elérni”.

A keresztény meggyőződés

Az eutanáziáról szóló vatikáni nyilatkozat szerint fontos, hogy ezt a perspektívát el ne torzítsa „egy technológikus beállítottság”, ami az életre vonatkozó jogokkal való visszaéléssé is válhat. „Ezért a haldokló szolgálatában egyaránt el kell kerülni a haldoklás folyamatának szükségtelen meghosszabbítását és az aktív eutanáziát”. A nyilatkozat ezen „olyan cselekedetet vagy mulasztást ért, amely önmagában vagy szándék alapján halált okoz, azért, hogy ezáltal minden szenvedés véget érjen”. A haldokló helyzetéből fakadó bizonytalanság és kétértelműség következtében a két véglet közötti egyensúly nem található meg, „hacsak egyaránt figyelembe nem vesszük a cselekvő szándékát és az alkalmazott eszközöket”. Az eszközök alkalmasságának értékelésében figyelembe kell venni a kockázatot, a kezelés árát és annak elérhetőségét. Ezenkívül le kell mérni „... a várható eredményeket is, figyelembe véve a beteg állapotát, fizikai és erkölcsi energia-tartalékát”. Eszerint a beteg igénybe veheti a korszerű, de még kísérleti állapotban levő kezelésmódokat is annak ellenére, hogy azok jelentős kockázattal is járhatnak. A kezelésnek ez a módja megszüntethető minden olyan esetben, amikor „azok eredménye nem felel meg a várakozásnak”. De a kezelést le lehet szűkíteni az általában elfogadott módszerekre, ugyanis amint a vatikáni nyilatkozat mondja, „nincsen szükség arra, hogy olyan módszert alkalmazzunk, ami ugyan elfogadott, de kockázatokkal jár vagy terhesnek bizonyul”. Az ilyen kezelési módszer visszautasítása nem öngyilkosság; a döntés motivációja lehet „az emberi állapot egyszerű elfogadása”. Végül a Kongregáció leszögezi, hogy a haldoklás idején „lelkismeretileg megengedhető minden olyan kezelési módnak a visszautasítása, ami csak az élet bizonytalan és teherrel járó meghosszabbítását eredményezi, feltéve, hogy a beteg gondozásnak hasonló esetekben általában alkalmazott módszereit nem szakítjuk félbe”. A biztosan bekövetkező halál esetén a gyógyításra irányuló úgynevezett terapeutikus kezelési módszereket, valamint a betegség megállítására vagy a beteg egészségi állapotának egyensúlyban tartására való igyekezetet abba lehet hagyni, és csak a jobb közérzetet biztosító szolgálatra szorítkozni.

XII. Pius pápa tanítása szerint ezekben a kérdésekben a „betegnek és orvosainak azonos természetű jogai vannak”. Az orvosnak szüksége van a beteg vagy a család beleegyezésére; ugyanakkor nincsen kötelezve arra, hogy a család kívánásának engedve, a betegség szempontjából haszontalan kezelésmódot alkalmazzon. A kezelésmód hasznosságának eldöntése az ő szakértelmére van bízva. Az életfenntartó eszközök visszavonása mindig bizonytalan és kétértelmű probléma marad, ezért ezeket a döntéseket az érdekelt felek bevonásával kell meghozni, és nagyfokú összhangot kell biztosítani a beteg vagy családja, valamint az orvos és a kórház között. Amennyiben az érdekelt felek nem tudnak megegyezni a kövendő eljárásban, utolsó eszközként a bíróság döntéséhez kell folyamodni.

A vatikáni nyilatkozat nemcsak a haldokló szolgálatára vonatkozóan tett jelentős megállapításokat, hanem a hivatalos egyházi tanítás fejlődésében is fontos átlomást jelent. A dokumentum szándékosan elkerüli az úgynevezett „rendes” és „rendkívüli” kezelésmódok hagyományos megkülönböztetését. Ezt a megkülönböztetést az orvostudomány túlhaladta, ezért a nyilatkozat fejlett kísérleti kezelésmódokról, vagy közhasználatban lévő mindennapi orvosi eszközökről beszél. Az eszközök használatának eldöntését azok hatásossága, a velük járó kockázat, költségük és hozzáférhetőségük, valamint a beteg anyagi, fizikai és pszichológiai erőforrásainak fényében kell lemérni. Tehát a nyilatkozat a cselekedet struktúrájából kiinduló erkölcsi értékelés helyett az arányosság (proporcionalitás)

elve alapján mérlegeli az eszközök használatát vagy visszautasítását. Más szóval a cselekedet természetéből kiinduló ítélet helyett (aminek klasszikus példáját a *Humanae Vitae* adja), ez a dokumentum a beteg helyzetéből és a kezelésmód következményeinek leméréséből indul ki. A kérdés tehát jogosan felmerül, ha az erkölcsi élet egyik területén alkalmazható ez a módszer, miért ne lehetne ugyanazt egy másik területre is átvinni?

A kanadai helyzet

Kanadában az orvosi gyakorlat törvényes alapelve az, hogy „... a haszontalan orvosi kezelés megindítása vagy annak fenntartása nem kötelező”. A bizottság szerint a Kaliforniában és másutt bevezetett törvényhozás Kanadában nemcsak felesleges, de veszélyes is lenne.

A kanadai orvosi gyakorlat általában tiszteletben tartja a kezeléshez szükséges beleegyezés szokásjogát. Ezt a beleegyezést azonban bizonyos körülmények között figyelmen kívül lehet hagyni, abból az elvből kiindulva, hogy „mindenki meg akar menekülni a bajtól és senki sem akar meghalni”. Szükség van tehát arra, hangsúlyozza a bizottság, hogy a büntető törvénykönyv kifejezetten elismerje a betegnek a kezelés visszautasítására vonatkozó jogát anélkül, hogy a kötelező kezelés törvényesen megszabott feltételeit érvényen kívül helyeznénk.

A jogilag nem felelős betegeknek is megvan a joguk mindahhoz, amit a többi betegek tehetnek. Az irányelv számukra sem „az élet mindenáron történő fenntartása”, hanem a beteg átfogó értelemben vett jóléte. A döntés tehát az ő esetükben is elsősorban orvosi jellegű, és az alkalmazott eljárás mód hatékonyságára vagy haszontalanságára vonatkozik. Ha a betegek kifejezték kívánságukat a kezelésre vonatkozóan, mielőtt elvesztették öntudatukat, ezt az orvosnak ugyanúgy tiszteletben kell tartania, mint az öntudatnál lévő beteg kívánságát. Ha a beteg idevonatkozó véleménye vagy kívánsága ismeretlen, az orvosnak a legközelebbi hozzátartozóval egyetértésben kell meghoznia a kezelésre vonatkozó döntést. Ha az érdekelt felek nem tudnak megegyezni, ebben az esetben a bírósághoz kell folyamodni a véleménykülönbség megoldására.

A kanadai jogrendszer és a keresztény felfogás közötti összhangot nem kell hangsúlyoznunk. Az Egyesült Államokban is ilyen irányba halad a kérdés elméleti megoldása, amint az elnök által felállított etikai bizottság véleménye mutatja. A bizottság nyilatkozatá hangsúlyozza, hogy végső fokon sem a jog, sem az erkölcs nem követeli meg a beteg haszontalan kezelését.

Ha ez az álláspont a gyakorlatban is elfogadottá válik, az Egyesült Államokban új törvényre lesz szükség ahhoz, hogy az eddigi jog fejlődésének helyesebb irányt szabjanak. Erre Kanadában és másutt nincsen szükség. A döntéseket a család tagjainak és a kezelő orvosnak a lelkiismeretére kell bízni, akik az élet és a halál keresztény értékének fényében és a beteg érdekeinek legjobb ismeretében tudják meghozni döntésüket. A tévedések elkerülésének biztosítéka nem a törvényhozásban vagy bírói döntésben rejlik, hanem az „élet szentsége” iránti őszinte tiszteletben. Ez a beállítottság egyrészt elismeri azt, hogy „az élet az alapja minden más emberi értéknek”, ugyanakkor azt is figyelembe veszi, amint a vatikáni nyilatkozat mondja, hogy a szenvedés és halál „...Krisztus szenvedésében és megváltó halálában való részvételt és abba való bekapcsolódást jelent...”. A halálhoz való jog kérdését tehát nem lehet elválasztani a felebarát őszinte tiszteletétől és szeretetétől.

ÉLET ÉS HALÁL HATÁRMEZSGYÉJÉN

(Egy orvos naplójából)

Fiatal felnőtt koromban talákoztam először egészen közlelől a szenvedés és a halál gondolatával. Tartósan súlyos beteg voltam, hosszú időt töltöttem kórházban, láttam magam körül meghalni fiatalokat, öregeket egyaránt. Azóta évtizedek teltek el, és foglalkozásom folyamatosan szoros kapcsolatban tart a betegekkel, haldoklókkal, halottakkal. Nézttem a szenvedő embereket, és szorongva gondoltam arra, hogy viselkednék helyükben? Milyen lennék Auschwitz körülményei között? És hogyan viselkedem életem utolsó eseménye, halálom szituációjában? Sok-sok embert láttam meghalni, és szorongásom fokozatosan oldódott. A halál nem ítéletvégrehajtás, tehát nem kivégzés. Olyan esemény, amiről semmit sem tudunk, amíg nem kerülünk biológiai veszélyhelyzetbe, tehát nem érzünk rá, hogy meg fogunk halni. Amíg ez az érzés meg nem született, a halál nem létezik, csak mások számára. De amint megfogant bennünk meghalásunk közvetlen lehetősége, fogva tart, vonz, egyre inkább birtokba vesz egy legyőzhetetlen erő, ami kezdetben akaratum ellenére, majd egyre inkább beleegyezésünkkel egybefonódva visz el utolsó óránkig. A legelső reakció erre a felismerésre a félelem, szorongás, bizonyos értelemben csalódottság. Nem gondoltuk, hogy a halál személyesen ránk is vonatkozik, öröklétre rendezkedtünk be, még akkor is, ha számtalanszor emlegettük halálunkat. Ha az életet el kell hagynunk, kívánatosabbá válik, mint volt legboldogabb pillanatainkban. Nem akarjuk elengedni sajátunk hitt életünket, szeretteinket, mindazt, amit magunkénak gondoltunk. És számbavett életünk tartozásai, elégtelenségei megrémítenek, félünk a számadástól, attól, hogy Isten előtt meglátjuk lecsupaszított önmagunkat. És félünk az ismeretlentől, a fájdalomtól, az élet megszakadásának titokzatos pillanatától. De ezek a félelmek nem véglegesek. Úgy tűnik, a halál elfogadása mintha ki is húzná a félelem méregfogát – és felváltja valamilyen formájú megnyugvás, beletörődés. Ha nem történhet másként, hát legyen meg. Mint minden előttem járó ember, vállalom a közös sorsot, a végességet. Sokat gondolkoztam azon, mi váltja ki ezt az egyensúlyt? Mi kerül a halálfélelemmel szemben a mérleg másik serpenyőjébe, ami egyenrangú lesz a félelemmel, sőt, legyőzi azt? Hiszen akármilyen képtelenül hangzik, tanúsíthatom, hogy sok-sok ember halálközelségben már kívánja is a halált! Talán a szenvedés, a testi-lelki fájdalom, ami által már nem kívánatos az élet? De ez az egyensúly kialakul azoknál a betegeknél is, akik nem sokat szenvednek. Elmondhatatlan megkönnyebbülést jelentett, mikor megéreztem, hogy sok betegem halálközelségben vágyakozik a meghalásra. És minél igazabb, teljesebb, tudatosabb életet élt, annál egyértelműbben simul a halálba.

Hordozok a lelkem mélyén néhány pillanatképet, legkedvesebb halottaim albumát. Tőlük tanultam meg Isten kezéből elfogadni a halált általánosságban az Ember és magam számára. És ez az elfogadás felszabadított, és boldogabbá tett. „Ha beleegyeünk a saját halálunkba, újra rátalálunk az élet áramlására.” (Frère Roger)

75 éves néni. Magas, szikár, de nagyon kedves, meleg tekintetű. Élete utolsó napján ismertem meg – ügyeletes voltam azon az osztályon, ahol két hete kezelték szívbetegséggel. Légszomja miatt beszélni nem tud, nem is akar. Szeretném életben tartani, de ő mosolyog rajtam. Kedvesen fogad, de el is küld – végezzem csak a többi dolgom, amit vele teszek; már teljesen értelmetlen. A szobában fekszik egy fiatalasszony, banális betegséggel. Férje beszökött soron kívüli látogatásra, most örülnek egymásnak, hangosan nevetgélnek. A betegtársak suttogva figyelmeztetik, hogy legyenek tekintettel a haldoklóra. A néni a fejét rázza. Legyenek csak boldogok, nekik most ez a dolguk, neki pedig a sajátja. Többet nem szólt, csendben halt meg, észre sem vettük, melyik percben. Pedig mindannyian rá figyeltünk.

Másnap megkeresett a családja. Elmondtam nekik, milyen volt a néni halála – azt felelték, hogy ilyen volt az élete is. Figyelmes, szeretetteljes, szorgos jószágban telt az élete fiatal kora óta. Úgy gondolják, nagyon boldogan élt. Azt hiszem, így is halt meg.

25 éves férfi. Élte fiatal életét, ahogy a többi. Értelmes, energikus, a szó jó értelmében becsvágyó volt. Felfelé ívelő karrierje kötötte le a figyelmét, alig hitte el, hogy beteg. Aztán már nem lehetett elhessegetni a gondolatot, a betegség eluralkodott rajta. Összeszorított szájjal fogadta. Harcolt. Magával, a fájdalmaival, de elsősorban az Istennel. Addig nem is gondolt rá, hogy Isten létezik. Most fel kellett tenni a kérdést: van-e? És ő válaszolt: Remélem, nincs. Mert ha van, gonosz, ha ilyen szenvedést mér az emberre. Becsukott szemmel feküdt, merev arccal, szinte összerándultak izmai a belső küzdelemben. Nem beszélt a lelkében viaskodó angyalról, soha nem tudtam meg, mi zajlott le benne. Szorongva és imádkozva figyeltem, lényegében tehetetlenül. Két nappal a halála előtt az ápolónő megkérdezte, nem kívánja-e, hogy papot hozzanak hozzá? Nem kívánta. Harcolt tovább. Egy nap múlva kinyitotta a szemét, ránk mosolygott, és kérte, hogy most már hívjunk papot. Amekkora energiával harcolt, olyannal adta most meg magát. És a következő nap kisimulva, békésen meghalt.

Idős nő. Nyugodt, mosolygós, nyílt, meleg tekintetű. Jó testtartással áll előttem, nem kelti előregedett, sőt, még beteg ember benyomását sem. Szívbetegséggel utalták be – kérdezgetem a panaszait. Néhány semmitmondó apróság után kerekén kimondja: „Úgy érzem, néhány napon belül meghalok. Letelt az életem.” Megdöbbenek. Nincs semmi elkeseredés, rémület, még szomorúság sem a hangjában. „Igen – folytatja – elvégeztem a dolgom, a gyerekeim felnőttek, állnak a maguk lábán. Teljesnek és nagyon szépnek látom visszafelé az életet, és hálás vagyok érte. Mégis, fájdalom nélkül visszaadom Annak, Akitől kaptam. Tessék elhinni, akármit tesznek velem, meghalok.”

Még jobban megdöbbenek. Miért is jön kórházba, ha ezt érzi, sőt, akarja, és nem igényli az emberi segítséget? „A rend kedvéért – feleli –. Amit most elmondtam, nem tudja a családom, senkim. Nem akarom megrémíteni őket. Járjam csak azt az utat, amit a többi. Így tudják, hogy halálom elkerülhetetlen volt, és nem hordoznak lelkiismeretfurdalást az emlékemmel.”

Nagyon rosszul érzem magam. Nem szeretem, ha a betegek érzik halálukat, túlságosan sokszor volt igazuk a praxisomban. Gondosan, aprólékosan utána né-

zek mindennek – csak banális eltéréseket találok. Aztán két nap múlva az esti órákban befolyásolhatatlan szívritmuszavarban meghalt.

A családja sirdogált felette, de békés megnyugvással.

35 éves nő. Intelligens, okos, csinos. Gyógyíthatatlan beteg, tudja. Két gyereke, férje miatt nem akar kórházban feküdni. Aztán romlik az állapota, kénytelen belátni, hogy nem halogathatja a kezelést. Mielőtt kórházba jön, kirándulni viszi családját. Mosolyog, jókedvű, aranyos a kiránduláson. Aztán jelentkezik a kórházban. Hosszú, kínos hetek következnek – nem beszél róla, mit érez, mit gondol életről, halálról, de nagyon szereti, ha csöndben ülünk az ágya szélén, kezét fogjuk. Lassan elfogy, és elmegy. Halála után tudom meg: megírta előre a gyászjelentését, rajta Babits-idézet:

„Szenvedni annyi, mint diadalt aratni:
Óh hány éles vasnak kell rajtunk faragni,
míg méltók nem leszünk, hogy az Ég királya
beállítson majdan szobros csarnokába.”

55 éves férfi. Eszméletlenül vesszük fel, májbetegsége már befolyásolhatatlan. Egész életén át ivott, ezért felesége és gyerekei elhagyták, azt mondják, nem lehetett vele élni. Lassan tér vissza a tudata, egyre elviselhetetlenebbül agresszív. Értem a hozzátartozóit, tényleg nagyon rossz a közelében lenni. Aztán teljesen feltisztul a tudata, és lecsendesül. Elvált felesége és gyerekei látogatják, egyre gyakrabban. Majd egyszer csak kezdenek aggódni, kérdezzetik, javul-e? Nem biztatom őket, erre sirdogálnak. Sajnálják, hogy elmegy. Megint rosszabbra fordul az állapota, szemét lecsukva, mozdulatlanul fekszik, nagyon sokat szenved. Ha mellé állok, megfogja a kezem. A haldoklóknak más a kézfogásuk, mint az életben maradóknak – nem enged el, fogva tart a kezük. Így fog kezet ő is. Ha meg tovább megyek, kinyitja a szemét és fogva tart a szemével. Állok a szoba közepén, ő néz rám, és nagyon halkán mondja: „Engeszteljen értem.”

Nagyon soká agonizált. Akkor már mindenki sajnálta, szerette, megbékélt vele. Remélem, ő is Istenével. Kiengesztelt és kiengesztelődött.

Idős házaspár. A férj a beteg. Szenvet, fogy, fájdalmak gyötrik, felesége alig bírja ki a látványt. Állandóan szaladgál orvoshoz, nővérhez, mindennel elégedetlen, mindenben kifogást talál. Sürgetné az eseményeket, a beteg nem gyógyul, biztosan az orvos hibájából. Aztán kiderül, hogy a betegség gyógyíthatatlan, férje rövidesen meghal. Próbáljuk elmagyarázni a feleségnek, miről van szó, de nem érti, nem fogja fel. Még a félelmes szó is elhangzik: rák. Még mindig három nap kell hozzá, hogy megértse. Akkor megváltozik. Elcsendesedik, nem elégedetlen, nem veszekszik. Szinte ünnepeles. Ha élet-halál kérdéséről van szó, a dolog áttevődött Isten kezébe, már nem figyel a férje körül tevékenykedő emberekre. Pár nap múlva a folyosón találkozunk, akkor megállít, hogy elmondja: „Tetszik tudni, mi mindig Isten jelenlétében próbáltunk élni, most is egészen Rá bízunk magunkat. A férjem tudja, hogy meghal, megbeszéltük. Fogjuk egymás kezét, és hálát adunk, hogy olyan szép volt az életünk. Megköszönjük, hogy egymásnak

adott minket. Nem fél a férjem a haláltól. Tegnap este, mikor elbúcsúztunk, azt mondta: Tudod, nem az a baj, hogy meg kell halni, hanem csak az, hogy nem együtt halunk meg.”

Többet nem beszéltünk. A nénike jött és ment hangtalanul, maga elé nézve. Három nap múlva férje csendesen elaludt.

60 év körüli pap. Mellékszereplő volt a praxisomban, soha nem kezeltem. Barátja – szintén pap – volt a betegem. Hirtelen, súlyosan betegedett meg, váratlanul érte a tehetetlenné válás. Kezdetben szinte szabadkozott a kiszolgálás ellen, zavarta. Eddig mindig ő szolgált, és nem igényelte, hogy gondoskodjanak róla. Aztán egymást érték a betegség szövődményei, figyelmét arra kellett összpontosítania, hogy kibírja. Egy reggelre megbénult a fél oldala, beszédzavara jelentkezett. Két könnycsepp gördült le az arcán, de délután már visszamosolygott. Kollégámmal – nem vallásos, de jó ember és jó orvos – aggódva figyeltük. Mikor kijöttünk a kórteremből, csendesen megjegyezte: A szenvedésben is látszik rajta, hogy pap . . . Végül is jobban lett, járóképes, beszéde szinte hibátlan, már csak ápolásra szorult, hazaengedtük. Barátja – pap-társa – jött érte, és elvitte magához. Messze lakott, több óráos autóútra. Időnként, mindig pontosan a megbeszélt időre, elhozta ellenőrző vizsgálatra. Egy alkalommal mellékesen megjegyezte, hogy két napja rosszul volt, de vele ne törődjünk. Kezelő orvosánál járt, ellátta gyógyszerekkel, most már jobban van. Szívinfarktusa volt, anginái azóta is jelentkeznek. Hanem a barátja miatt elégedetlen. Gyakran fullad, rosszul érzi magát, keveset eszik, nagyon elcsendesedett. Igaza volt, a beteg állapota romlott, de nem akart ismét kórházba feküdni, így megbeszéltük a további gyógyszerelést és elengedtük. Szemmel látható örömmel vitte haza ismét ápolója. A legközelebbi kontrollra azonban a beteg késve érkezett, és más kíséreléssel. Megtudtuk, hogy a kedves barát és ápoló egyik éjszaka csendesen elaludt, reggel nem ébredt föl többé. Ápoltja hónapokkal túlélte.

Úgy látszik, könnyűvé válhat az agóniánk, ha önként magunkra vesszük a másokét.

*

Meddig kéne folytatni a sort? Hiszen minden egyes halál teljesen egyéni, mert egyszeri, megismételhetetlen személyiség hal meg. Szeretek lapozgatni ebben az élő-halott albumban. Úgy érzem, összemosódik az élet és a halál, hiszen annyira élnek bennem halottjaim. Együtt vagyok velük, együtt vannak velünk.

És együtt várjuk az „új eget és új földet”. Úgy érzem, ez az a nagy várakozás, amit halálközelségben érzek betegeimen. Az ember minden sejtjében reméli a beteljesedést, az új Jeruzsálemet, ahol „nem lesz többé halál, sem gyász, sem jajgatás, sem vesződség, mert a régi világ elmúlt”.

Maugham egyik novellájában a menekülő csoportban haldoklik egy ember. Megáll a csapat, bár az idővesztés az életükbe kerülhet. Körülveszik a haldoklót, és vele vannak, míg meg nem hal. Aztán továbbmennek.

Így kéne körülvennünk egymást, életben, haldoklásban, meghalásban. Úgy gondolom, kioldódna halálfélelmünk . . .

FORRÁSOK KÖRNYÉKÉN

A Leuveni kódex 1922-es megtalálása érthető módon a benne fellelt első magyar nyelvű vers, az Ómagyar Mária-siralom (ÓMS) miatt vált a tudományos körök és a „művelt közönség” szenzációjává. A húszas években kibontakozó kutatások, ha végérvényesen nem is, de főbb összefüggéseiben tisztázták a szöveg helyesírásával, olvasatával és értelmezésével kapcsolatos kérdéseket.

Bár a kutatások sora ma sem tekinthető lezártnak (gondoljunk csak Benkő Loránd *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei* című monográfiájára), az ÓMS időközben, az irodalomtudomány részéről megélnékelő figyelem eredményeként is, a szélesebb értelemben felfogott nemzeti kultúra részévé vált.

A vers eredetije, Geoffroi de Saint Victor XII. századi Planctusa azonban, bár a költemény jelentős részét maga a Leuveni kódex is tartalmazza, mindeddig szinte kizárólag a latinul értő tudósokat foglalkoztatta – a tudomány belülege maradt. A Saint Victor-i szubprior szép Mária-himnuszának fordítását hiába keressük a patinás magyar nyelvű himnuszgyűjteményekben. Babits *Amor sanctus*-ából éppúgy kimaradt, mint Sík Sándor *Himnuszok könyve* című válogatásából. A legújabb középkorai tankönyvek is az eredeti, illetve a formahű fordítás kényszerű mellőzésével végzik az ÓMS-nek a latin himnusszal való összehasonlítását. (Képes Géza fordítása későbbi.)

Ilyen előzmények után a „laikus” olvasó számára alig ellenőrizhetőek a két mű esztétikai értékeivel kapcsolatos, egymásnak egyébként sokszor ellentmondó vélemények. (A latin himnuszsköltészet jelentőségének Babits által végrehajtott felértékelése „Pár töredékes és ügyetlen nyelvemlék”-ünkkel szemben éppoly megfoghatatlanná válik ezáltal, mint az ellenkező oldalon Ruffy Péter hivatkozása az ÓMS-nek az eredetinel „költőibb, szebb” megformálására.)

Pedig a Leuveni kódex 1982-es „hazatalálásával” ismét széles körű kíváncsiságot ébresztett, most már nemcsak az ÓMS, de latin eredetije iránt is. Úgy tűnik, Geoffroi de Saint Victor szekvenciájának az alábbi fordítása is ezt az elvárást szolgálja csak. Egy-egy ilyen vállalkozás azonban nemcsak összevetésre készíthető, de az „ősformával” való szembesítés révén (ha csak a jelenségek megvilágosodásának a szintjén is) hagyományt támaszthat: a szekvenciáét, e több mint ezeréves múlttal rendelkező liturgikus énekét.

E műfaj virágkorában – Geoffroi de Saint Victor idején – templom és kolostor énekszótól hangos: a misék, zsolozsmák kórusai egymásnak felelgetve „adták elő” a szekvenciák változatos ritmusú, bonyolult rímelésű versszakpárjait.

Az olvasás az énekből szöveget „csinál”. A fordítás természetesen csupán ennek tolmácsolására vállalkozhatott, ebből is csak az első, vitathatatlan illetőségű és értékű tizenhat stróféra (Szabolcsi Bence 1959-es közlése alapján). A betűk „égi” dallama azonban – remélhetőleg – így is az olvasóé marad.

Suhai Pál

GEOFFROI DE SAINT VICTOR

MÁRIA SIRALMA

Hittem: sírni nem tudok,
Most sírástól lankadok
Keresztjén a kinnak.

Széttépsz földet és eget,
Hogy fiamtól engemet
Zsidó, elszakítasz.

Fiam, édes magzatom,
Egyetlenegy örömem,
Légy anyádnak oltalom,
Könyörülj a könnyemen.

Szívnek, észnek enyhet adj,
A te sebed megsebez,
Van-e asszony boldogabb,
Anya szerencsétlenebb?

Virágom, Világom,
Kútja erénynek,
Mily nehéz Szenvedés
A büntetésed!

Jaj e kín Sose szűn,
Az arcod sápad,
Amint a Véred a
Földön elárad!

Ó, mely testi szenvedély
Fosztja így ki önmagát,
Ó, mily édes zálog és
Mily keserű díjra vár!

Ó, mily későn kaptalak,
Mily korán elvesztelek,
Méltó ifjúságotat
Ó, mily csúf vég töri meg!

Ó, igaz Üdve az
Így meghalónak,
Bajban is Ó, szelíd
Szive a jónak!

Ó, dühe, Ó, büne
Az irigy hadnak,
Ó, szabad Jobbja vad
Hóhéraidnak!

Ó, betelt jövődőlés,
Szava Simeonnak!
Mint ígérte, im, elér
Töre a kínoknak.

Sóhajtás és epedés,
Siralom és könnyek
Külső jelek, mik a mély
Benti sebből jönnek.

Gyermekemet nem,
Halál csak engem
Ragadj ki innen,
Gyógyszerem az már.

Boldogan halnék,
Tőled is válnék
Fiacskám, csak még
Megszabadulnál.

Milyen bünt, mily vétkeket,
Követtél el vad tömeg,
Hogy fiamnak kötelet,
Botot, tövist, sebeket
Ártatlan kell állnia!

Jók fiamhoz legyetek,
Engem megfeszítsetek,
Avagy együtt öljetek,
Keresztre szögezzetek,
Szégyen árván halnia.

Suhai Pál fordítása

MARGIT ÉS A HALÁL

1952-ben a budapesti Néprajzi Múzeumban munkaközösség alakult Mezőkövesd és a szomszédos községek vizsgálatára. Ennek magam is tagja voltam s főleg a paraszti gazdálkodásról, a különböző társadalmi típusok életformájáról, a család-szervezetről, erkölcsről és világrépről gyűjtöttem adatokat. Ekkor ismerkedtem meg Gari Takács Panna asszonnal, akinek lángoló hite, égi látomásai ugyancsak megragadtak. S ha a Múzeum nem folytatta is a gyűjtést a városban, én nem hagytam abba (ez a nagy mennyiségű gyűjtött anyag nyújtott azután biztos háttérrel, kontrollt is a későbbi életrajzhoz). Panni asszony húga, Margit akkor még adatközlőnek fiatal volt, de megfogott rokonszenves lénye. A nagy szegénység, amiben családjával élt, arra készítetett, hogy segítségére legyenek. Helyszíni gyűjtőt neveltem belőle a Néprajzi Múzeum számára. Az évek folyamán kitűnően megtanulta a hiteles adatok felkutatását a begyűjtött tárgyakról. Margit nehezebben oldódott fel, de az évek, évtizedek folyamán megosztotta velem gondjait, s neki is „lelkitestvére” lettem, akárcsak korábban nővérének.

A hatvanas évek vége felé, amikor nem egy falusi asszony, ember szánta el magát az immár letűnő paraszti életforma megörökítésére önéletrajz formájában, Margit is egyre többet biztatott, unszolt, hogy vegyem magnetofonszalagra életét, amit már alig tud magában tartani. Mivel az etnológiának külön ágát képezik a paraszti életrajzok, s ezzel addig én nem foglalkoztam, – nehezen álltam kötélnék. Végül 1970 áprilisában mégis megkezdtük a felvételeket. Margit minden alkalommal örömmel jött fel Pestre, s a felvételek előtt mindannyiszor fohászkodott a Szentlélekhez azért, hogy igazat mondjon. A kezdeti tájékoztató felvételek után, látva, hogy mi foglalkoztatja leginkább, mik az erősségei (a szenvedő lelkek, a pokol-purgatórium-mennysország, ördög-angyal szerepe, az ember életében, önsanyargatás), már pontosan irányított felvételek készültek.

Ugyanez év júniusában felkeresett Jean Malaurie professzor, a kitűnő Terre Humaine sorozat igazgatója (a párizsi Plon kiadón belül) azzal a szándékkal, hogy megbízzon egy paraszti önéletrajz elkészítésével. Elvittem Kövesdre, s ott Margittal megállapodtak abban, hogy életéről francia nyelvű kötet jelenjék meg. A társ-kiadó szerepére a budapesti Corvina Kiadó vállalkozott.

Magam nem kevés aggodalommal néztem a munka elé, hiszen a sorozat addig megjelent kötetei törzsi társadalmak tagjait szólaltatták meg. Vajon a mi adataink elérik-e azoknak magasra szabott mércéjét?

Több, mint tíz esztendő alatt készült el a két kiadónál is szerkesztett könyv, Magyarországon.* Ismertetése e szám 922. lapján olvasható. A következőkben az életrajz utolsó fejezetéből mutatunk be egy rövidített szemelvényt.

* A gyűjtésben Hofer Tamás, a vallási élet feldolgozásában Hetény János volt segítségemre.

Margit és a halál

A halál

Hányszor leülök én így, amikor azt mondják: tettél-e már életgyónást? Drága jó Istenem! Leütöm a fejem, gondolkodom. Minden bűn megvan bennem, minden jóra hanyag voltam. Szabadszájú is voltam. Loptam is, mert a summásság az olyan volt. De az Istent nem bántottam. Meg abban, hogy az uramon kívül más ismertem volna – ettől az Isten országába mehetnék rögtön. Aztán mégis az egész életem úgy-e milyen volt? Hányszor elmentem én Erzsa nénémmel Egerbe, vagy ide vagy oda búcsúba. Föjlajánlottuk a fáradságunkat Istvánért. Hát hogy a mi imánk talált-e meghallgatásra, vagy a bűn unta meg őt, hogy most már majd fiatalabbhoz szegődik? Nem tudjuk, de Saulból Pál lett.

A halálra nagyon sokat gondolok én. Félek nagyon. Nem a meghalástól, hanem az ítélettől. Mikor meghallom, hogy a lélekharang megint szól: üdvözítő Jézusom! Vajon a következő lélekharang nem nekem szól-e? Oszt akkor mondják majd, hogy meghalt Gari Margit . . . De vajon a lelkem hol reszket akkor? Mert úgy mondták, hogy az ítéletre remegve megy a lélek, mert nem tudja, hogy jobbra vagy balra lesz-e állítva. Nagyon sokat gondolok arra, hogy drága Jézusom, vajon megállhatok-e Isten színe előtt, hogy mondja-e majd aztat: állj a jobboldalra? Ezzel nem azt mondom, hogy egyenesen a mennyországban maradok, de már az a lélek boldog, aki a tisztító tűzre van ítélve, mert ő már tudja, hogy a mennyország lakója lesz.

Hát én úgy tanultam, meg úgy is tartom, hogy nagyobb nem tehetek a földön, mint hogy segítek a szenvedő lelkeken. De ez nem annyiban van ám, hogy adok szentmisét a szenvedő lelkekért, hogy azt a pap szolgálja el, én meg megrövidítem magam pár forinttal. Mert végtelen jó a szentmise, de ha én segíteni akarok odaát valakin, nekem idelelni kell cselekedni a földön. Nekem meg kell találni – akármilyen szegény vagyok – a nálamnál szegényebbet. És olyat kell keresni, aki nem tudja viszonzni a szeretetemet, nem tudja visszaadni, amit én adtam.

Hát hogy mivel is segíthetek tulajdonképpen? Avval, hogy imádkozom tíz perccel vagy félórát a szenvedő lelkekért, szentmisét adok, alamizsnát adok – de nem abból, ami van, hanem, ami nincs. Mert – nem dicsekedésképpen mondom – de hát nincs pénzem. Panni néném meg még rosszabb sorban van. Hát küldök neki, mert én félek a túlvilágtól, de őrajta is szeretnék segíteni azzal, hogy megosztom vele a nincstelenséget.

Mert az Úrjézus azt mondta, hogy amit egynek tesztek a legkisebbek közül . . . Tehát ezért csinálom. Félek az ítélettől, oszt segítségül hívom a szenvedő lelkeket, hogy egyengessék az utamat odaát, ha érdemem van Isten előtt. Mert az, aki az én imám vagy a jócselekedetem által kiszabadult, vagy akinek megrövidítetem csak egy perccel, egy órával a szenvedését, az már nem felejtí el, az már én-nékem szószólóm lesz az Atyaisten előtt ítéletkor.

De sokat elgondolom, hogyha a Jóisten azt mondja, hogy én most téged lefektetek s meglátom, hogyan fogadod a betegséget . . . Mert mi úgy fogjuk fel, hogy a betegséggel meg lesz rövidítve a szenvedésünk. Mert attól félünk ám! Mert hát a halál az csak halál, de az a nagy út!

Én mindig mondom a gyerekeimnek, hogyha én odakerülök (a betegágyra), nekem ostromolják az eget, hogy a gonosz lélek oda ne férközzék az ágyamhoz. Az fél a szentelt víztől, fél a szentelt gyertyától. Azért, amint beáll a haláltusa, mindig szaladnak az előimádkozóért, nehogy úgy menjen a túlvilágra, hogy se bü, se

bá. Azt úgy kell elengedni imádkozva. Kada Boris néném is izzadt nagyon, mikor haldoklott. Édesanyám ott imádkozott az ágy mellett. Borcsa néném, talán nehéz a part? Mert úgy gondoljuk, hogy partnak fölfelé megy. Azt mondja: nehéz Sereg Panni, de itt van Szent Péter, nyújtja a pálcáját.

Mert ilyenkor a szomszédok már mind be vannak gyűlve, a szentelt gyertya ott ég a haldokló lábánál. A szentelt víz járja mindenütt, az ágy alatt, az ágy körül. Mert az egyik haldoklónál is a kis unoka benn maradt, a padkán felejtették. Egyszer csak azt mondja: édesanyám nézze mán, jaj! az asztal alatt milyen csúnya bábu van! Hát néztek oda mindnyájan: ugyan ne. találgatózz már. A gyerek menekült az anyjához, hogy vigyék ki a csúnya bábút. Akkor aztán a bölcs öregek mindjárt tudták, hogy miféle bábu van az asztal alatt. Mert a haldokló a nyelvét nyújtogatta, nem úgy, mint más, hogy a szenteket hívta. Édesanyám elővette a mindenszentek litániáját, mondta az egész szomszédtság a haldoklóért. Szépen le is csendesedett. Erre úgy mondták, a gonosz lélek nem hagyta nyugton. Az furkált ott. Közelébe nem mehetett, csak az asztal alá, mert a pátrónus, az őrzőangyal mind ott voltak az ágya körül. Az ártatlan gyerekek meg látta (a gonosz lelket = bábút). Azt mondták, hogy most birkózik a gonosz lélek az őrzőangyallal.

Hát tagadhatatlan, hogy volt olyan is, amikor imádkoztunk a haldoklóért . . . légy irgalmas, légy kegyelmes . . . a hátam megett meg leesett egy szentkép. Hát ez már annak volt tulajdonítva, hogy azt a lélek lökte le, nem kell neki az imádság, mert elkárhozott.

A látóasszony

Hogy honnan tudhatom, hogy az a lélek mit kér? Hát tudakoljuk. Elmegyünk a látóasszonyhoz. Mi ezekelőtt, míg csak élt, a tárkányi asszonyhoz jártunk, az Erzsi nénihez. Édesanyám is elment hozzá. Azt mondta néki, hogy az anyósa kéri, ne sirassa, mert mindig vizes a ruhája. Úgy-e ahogy siratta, könnyes lett az anyós ruhája. Nem szereti, hogy mindig vizes. Azt is mondta, hogy azzal tett neki rosszat, hogy a nyakán nem kötötte meg neki a kendőt, mert mikor mennek búcsút járni, száll előtte (a kendő sarka).

Én még lány voltam, amikor Ócsai Margit ment Tárkányba, mert hirtelen halt meg az édesanyja. Nekem meg az édesanyám azt mondta: eredj el Margit, hátha Antalról mondana.

Hát mi ott nagyon sokan voltunk, aztán Erzsi néni nem mondott csak délig. Úgyhogy mi másnapra maradtunk. Nem csinálhatnánk-e valamit magának? – kérdeztük tőle délután. – Nem bánom, bordáscsíkot csinálhattok. Mikor aztán csináltuk, hát beszélgetett velünk. Mondtuk: de jó magának, hogy látja az édesapját, meg az édesanyját. Hmmm. Most már jó, mert már szépek. Nem azt mondta, hogy szabadultak, hanem, hogy szépek. Hát hogy lehet az Erzsi néni, hogy látja őket? Akkor aztán elmondta. Hát most tessék idefigyelni. Fialtal menyecske voltam én – így mondta – az arató földön álltunk, a kepében. Engemet itt egyszer csak körülfogtak a lelkek, azoknak a hozzátartozói, akik a kepében voltak. Annyira, hogy le kellett ülnöm, beszélni kellett. Nagy derék uram volt, az meg szégyellte, jól megvert engem, kékre-zöldre. De nem akartam én sem beszélni. Megint jöttek a lelkek, magyarázták, hogy beszélnem kell. Jól összevert az uram megint. No, mit adott a Jóisten? Elaludtam. Úgy volt, hogy se meghalva nem voltam, se nem éltem, de a szívem vert. Én azon a három napon az őrzőangyalom által el lettem vezetettve. A mennyországba nem mehettem – oda az őrzőangyalom nem vitt. Hanem a tisztítóhely fölélt elmentem. Ott láttam édes-

apámat meg édesanyámat szenvedni. Akkor mi kérdeztük, hogy milyen az a tisztóhely? Ne legyetek kíváncsiak, majd odaérünk mindnyájan. Kérdeztük: Erzsi néni hogy érti meg a beszédjüket? Hmmm. Azt mondta: jelekbe szólnak. Azt beszélnek, ami az őrzőangyaluk által meg lett engedve. Hát hogy látja őket? Lélekből édes gyermekeim, lélekből; de azt a ruházatot veszik föl, amiben meghaltak (amiben eltemették őket). Az emberi arcukat látja? Azt hát.

Másnap reggel, mielőtt kezdett volna mondani, felállt, kinyitotta az ajtót, a rózsafüzér a kezében, a szentelt gyertya ég – mi ketten Ócsai Margittal benn ültünk, a többi nép az udvaron várt. Gyertek kedveseim, gyertek mind – úgy tett, mintha nem férnének el. Akkor betette az ajtót, leült egy kis székre. Először Ócsai Margitnak mondatott: itt van édesanyád. Margit feljajdult: drága édesanyám, hadd láthassam meg! Ne kívánd, ne kívánd, megszakadna a szíved, ha most látnád. Mondja szegény, hogy az volt a szerencséje, hogy a pap a fülébe kiabált (későn érkezett a szentségekkel és már csak a fülébe kiálthatta: Jézusom, irgalom!) A szoknyája rajta van. Nekem meg azt mondta, hogy akiért maga idefáradt, az nincs köztük. Tehát lehet, hogy úgy van, ahogy egy kövesdi ember mondta, hogy Antal bátyám megnősült Oroszországban. Aztán meg mondta, hogy itt van egy szálas fiatalember. Kije ez magának? Hallgat, hallgat, lehuny szemmel. Azt mondja, úgy szenved, mintha a pokolban volna, de várja a szabaddulást. Hmmm. Nem kapott csak egy szentmisét. Hát ez nem lehet más, mint Kós sógorom. De az olyan istentelen volt, hogy azt mondta édesanyámnak: na anyámasszony! Majd meglátom, ha maga meghal és fehér galamb száll ki a koporsójából, akkor elhiszem, hogy van túlvilág, meg hogy megüdvözl. De, ha fekete holló száll ki, akkor elkárhozott. Igenám, de ő fiatalon halt meg, édesanyám meg 83 évesen. Így nem láthatta . . .

Hát a mi családunk járt Tárkányba, de voltak olyan bölcs öregasszonyok, akik azt mondták, amikor készültünk: jaj! minek mentek! Ne mozdítsátok ki őket, ha jó helyen vannak.

Hát hogy vétkeztem-e? Persze, hogy vétkeztem, mert az egyház tiltja. De édesanyám úgy mondta: Margit, ha vétkezel is, eredj el.

Alamizsna. Szegények etetése

Hát az alamizsna az más. Azt nem kérdezzük senkitől. Mert tudjuk, hogyha valaki elhív a házába egy szegényt, vendégül lát egy koldust, magát az Úrjézust vendégeli meg a halottjáért. Vajon terítettél-e asztalt a szegénynek? – így tanultuk. Mikor egy halottért van a szentmise, jönnek kifele a rokonok, az már a szentmisehez hozzátartozott, hogy a koldusnak pénzt kell adni. De még nemcsak pénzt, hanem cipót meg tojást, egész alamizsnát.

Mi istencipónak hívtuk, amit a koldusnak sütöttünk, mert az Isten nevében adtuk. Volt olyan kis szakajtó, ami direkt istencipónak volt készítve. Ha a mezőre letennék azt a cipót (amit abban szakítottak ki), ahány fűszál van alatta, annyi Miatyánkot kell elmondani annak a koldusnak érte. Aki nagyon szerette volna kiszabadítani azt a lelket, nem sajnálta a cipót, nagyot sütött, de olyan gazdasszony is volt, akinek olyan kicsi lett a cipója, hogy úgy mondták: a tokjába (főkötő) szakajtotta.

Hát most kérdezem, hogy van-e olyan, akinek ne volna kedves halottja a temetőben? Hát az mindenkinek van. Így aztán mindenki sütött. Édesanyám meg a többi szegény is. Hiába, hogy a kalászt szedtük, de abból a sütésből is soha nem maradt volna el, hogy istencipót süssünk.

Mert az alamizna az olyan nagy volt, ha valaki meghalt, az el nem maradhatt. Mert azt úgy tették édesanyám idejében, de ma is, hogy a lepedőt, amin meghalt, kimosták, odaadták. Ez már annak a jelképe, hogy az Úrjézust gyolcslepedőbe takarták. Ha a párnáját adták oda (a halottnak), akkor meg magának az Úrjézusnak vetettek ágyat.

En azt már elmondtam, le is van írva, hogy sokan voltak a templomi koldusok Kövesden. Volt imádkozó kolduscsoport is – én még kettőt is ismertem. A koldusok is ismerték egymást, akinek jobb volt a szótehetsége, azt megtették maguk közt pohárköszöntőnek. Meg hát jobb volt a hangja, több volt a mersze. Tizenkét asszonyból állt egy kolduscsoport a tizenkét apostol jelképére. Volt közülük sok más koldus is, de ezek nem tartoztak a csoportba. Na, azt is elmondom, hogy mit csináltak: volt Kövesden szokás a szegények etetése. Beszéltem egy asszonnyal a múltkor, az azt mondta, hogy mikor az ő édesapja az új házat megcsináltatta, azt mondta: legelőször az asztalt a szegényeknek terítjük meg. Ez azt jelentette, hogy ott már az Úrjézust fogadták az asztalfőre. A halottakért imádkoztak akkor is. Vagy, ha lagzi volt és maradt vissza hús, bor, percc, azt mondták: hallod-e, hívjuk össze a szegényeket. Vagy a Jóisten bő termést adott, akkor azt mondta az a valaki: köszönöm szent felségednek, hogy ennyit adtál, de ezt nem csak nekem adad. Volt aki új kenyérré, a másik új borra terített a szegényeknek.

Na most én úgy vagyok, mint az a látóasszony, hogy behunyom a szememet, látom nálunk az asztal körül azt a tizenkét koldusasszonyt. Mert a mi házunkban is etették a szegényeket. Én még fiatal voltam (1933 körül), egy emódi asszony meg jött át édesanyámhoz, mert az ura szigorú volt, ő meg szeretné etetni a szegényeket az ő halottaiért. Édesanyám megengedte, hát hogy ne engedte volna meg. Az emódi asszony aztán mindent odahozott, ott lett nálunk megsütve. Édesanyám meg elment a Hosszúnéhez, mert övé volt az első pohárköszöntő csoport. „Szegényeket szeretnénk etetni”. „Hát akkor majd vasárnap”. Hát akkor vasárnapra behordták a házunkba azt a sok lócát, megterítették a főasztalt a tizenkét koldusnak. Hát beült Hosszúné, meg a többi az asztal köré. Jött még sok más koldus is, de azoknak nem terítettek. A sok nép meg már összegyűlt délre. Mert az nem úgy volt, hogy én meghívom a szegényeket, aztán beülök az én családommal. Nem! Aki csak az utcában volt, vagy aki csak meghallotta: Gariéknál etettek. Akkor az már mind jött. Fogta az alamizsnáját, többnyire csak pénzt, aztán ott fel lett említve halottja.

Hát annál a világon nem volt szebb, mint amikor a tizenkét apostol nevében az a tizenkét koldusasszony odaült az asztalhoz, aztán mondták az imádságot. Mert aki jött, akinek friss megholtja volt vagy nagyon fájt az a valaki, amikor beült -- pedig még nem is imádkoztak, már akkor sírva fakadt. Mert neki az olyan volt, mintha a ravatalon látná a magáét. Hát ugye meg volt terítve az asztal. Vette az olvasóját, fogta a kendőt, elfakadt sírva, aztán sírt, sírt, sírt.

Na, most elmondom a Borcsa néni pohárköszöntőjét. Amikor beültek az asztalhoz, a ház meg tele volt, akkor ő felállt: „Dicsértessék a Jézus Krisztus. Tisztelt háznépe és idesereglett jötevőink. Először is megköszönjük a házigazdának, hogy minket szegény özvegy árvákat, elaggott öregeket házába befogadott, ezen terített asztalnál vendégül látni szíveskedett. Ezért mi mindnyájan a házigazdának és valamennyi élő és megholt családjának hálával tartozunk... kérjük a Jóistent, hogy ezen háznak és minden megholtjának a mi imádságunk által a keserves purgatórium tüzéből mielőbb kiszabadulván a mennyek országába vitesenek, hogy ott majd érettünk esedezzenek. Ámen. Úgy legyen.” Ezután elmondta az asztali áldást és hozzáfogtak enni. Mikor meg ettek, akkor énekelve mondták, hogy áldj meg Atya, áldj meg Fiú, áldj meg Szentlélek Úristen. Aztán Borcsa

néni elmondta Szent Erzsébet történetét; volt neki versben is, ahogy éppen eltalálta. Akkor utána elkezdte az imádságot. Először, hogy *Jöjj el Atya, jöjj el Fiú . . .*, azután a *Dicsőséges olvasót*, utána jött a halottak officiuma, akkor az *Áldj meg Jézus* három verse, de annak a végén már ott van, hogy: légy irgalmas, légy jutalmas, Sereg Anna neve legyen nyugodalmas. De ezt már mindenki mondta. Annak a nevéen kezdték, aki etetett, azután az előimádkozó, aki ott ült Borcsa néni mellett, súgta a fülébe a következőt. Akiét (halottját) felemlítették, az állt fel, ment kifele, hogy az a kinti jöhessen a helyébe, mert annyian voltak, meg úgy sírtak, mint egy temetésen. Na, mikor vége lett, akkor mondták, hogy Uram hallgasd meg könyörgésünket . . . a megholtjainknak pedig adjon az Úristen boldog feltámadást. Mindenki mondta rá, hogy ámen.

*

„Égő áldozat”

A mindszentek ünnepe is a szenvedő lelkekért van, a névtelen szentekért, akik a purgatórium tüzeire vannak ítélve. Azok ott várják sóvárogva a mennyországot. Ezt a napot a gyerekek is nagyon várja: már napokkal előtte kérde: van-e sok gyertya véve? Éppúgy örül, mint a karácsonynak. Pedig az úgy van, hogy az egyik a születés öröme, a másik meg a földi elmúlásé. De az is újjászületés. Mert mikor az embert leteszik (a földbe), újjászületik. Hogy hol? Van, aki szomorúságra, van, aki öröme. Mentünk ki a temetőbe. Pannikám jött négy gyerekkel, Margitka hárommal – ez el nem maradhatna, a gyertya gyújtogatás a sírokon, mert az azoknak öröm, öröm! Mert ott el van sorolva: ezt a gyertyát tedd le nagyanyáért, nagyapáért – a gyerek rakja lefele a földbe, aztán nézi, hogy melyik gyertya ég el hamarabb. Tagadhatatlan, hogy amit hamarabb meggyújt, hamarabb elég, vagy ha jobban folyik – de azért mondja: no már nagyanya a mennyországba szállt, elégett a gyertya. Hát a sírnál, ahol gyerek van, ott gyújtják, fújják, elalszik, megint fújják. Ha látják, hogy a gyertya ott a másik síron nem égett el, szaladnak oda: jajajaj, nem megy fel a mennyországba, gyújtsátok meg!

De iparkodunk haza, mert jön mindenszentek estéje, készülünk kell az imádkozásra. Mert a mi öregjeink úgy tartották, de mink is, hogy egy óra hosszágig, míg szól a harang, a tisztítótűznek a lángjai kialszanak s hazamennek a lelkek – ki hová tartozik. Azért van, hogy mindenki a háznál imádkozik az alatt az egy óra alatt. Este hét órától nyolcig. A lélekharang, a nagyharang, ami csak harangunk van – hát nem tudom, másutt is így van-e, de minékünk nagyon sok harangunk van. Azt mind meghúzzák hét órakor. Pár perccel mielőtt megkondul a harang, már meggyújtjuk a sok gyertyát –, mert nemcsak a sírokra vesszük azt, hanem estére is, hogy fényben várjuk a lelkeket, akik hozzánk tartoznak. Mi a gyertyát az asztalra tesszük. Az első helyre megy édesapámé, édesanyámé, apósomé, anyósomé, három szál gyertya mindegyiknek, az Atya-Fiú-Szentlélek nevében. Akkor jön a gyerekek, a kis Margitka, mert azt tartottuk, hogyha a kicsik meghalnak, azok angyalok lesznek – de ez igaz is. Azok a tisztítótűzön csak átszállnak. De miért? Mert az eredeti bűnben ők is benne voltak, mert bűnös anyától születtek. Tehát nekik is gyújtunk gyertyát, de nem azért, mert ők szenvednek, hanem azért, mert ők mihelyt meghaltak, az Úristennél esedeznek azért, aki őket a világra hozta. Mert ők angyalok. A régebbiekért egy szál gyertyát gyújtunk. Van úgy is, hogy jószomszédom halt meg, azért is gyújtunk egy szálát. Aztán teszünk gyertyát az asztalra az elfelejtett lelkekért.

De milyen füst van! Mert az asztal tele van gyertyával! A mi asztalunkon ég egy ötven szál. Mert odajön Pannika, Margitka, mert ők félnek otthon. A régi

öregesek pedig úgy tartották, hogy nem jó, ha valaki a házat otthagyja, mert az az árva lélek hazamegy, de nincs, aki várja imával. Igenám, de félnek a fiatalok.

Van olyan család, aki égő gyertyát hagy otthon a házban. Leteszi a ház földjére, leragasztja, hogy tűz ne legyen, de viszont az a lélek világosságot találjon. De most már azért az egyház is könnyített, mert egy óráig, amíg a harang szól, kiteszik az Oltáriszentséget s a pap végzi az imaórát a purgatóriumban szenvedőkért. Sokan mennek a templomba, a gyertya meg otthon ég; de akkor az a lélek tudja, hogy (az ő hozzátartozója) az Oltáriszentség előtt térdepel. Mert a lelkek – én úgy gondolom – a végtelenbe látnak, ők tudják, érzik, mit teszünk értük.

Aztán hozzák mind a gyertyát. Az úgy szokás, hogy na, most hozom öregapáért, öreganyáért... Ahogy meg van gyújtva a gyertya, leragasztja, aztán mondja: Boriskánkért... Mert annak az illetőnek kell leragasztani, aki hozza. Aztán ahogy égnek, figyeljük az órát – már akkor valaki a családból megyen ki az udvarra: harangoznak! Na most a középső ablakban ül az előimádkozó. Ott van előtte két szál gyertya közt a feszület. Akkor ott van az imádságos könyv, meg az Aranykoronakönyv. Pedig az imádkozó tudja kívülről, de azért ez elkerülhetetlen. No akkor, amikor a gyertyák égnek, a harang megkondul, elkezdjük, hogy: „Keljete fel, jertek ide, holtakról emlékezzünk”... de ebbe benne van, hogy „jőjj hát ide szegény árva” vagy „jőjj te bánatos özvegy”. Akkor aztán a lelkek bejönnek megköszönni. A harang szól – jaj de szép az!

Olyan megható ez nekem, mert mikor a harangok megkondulnak, akkor úgy gondoljuk el, hogy most már teljesen el van lépve az ég, ahogy a lelkek szabadulnak ki. Mink úgy gondoljuk, mint mikor ősszel a vadludak mennek, de olyan sokaságban, mint mikor a falevelek hullanak. Úgy gondoljuk, hogy no most jaj Istenem, most milyen szabadulás! Egy óra hosszúig szabadon vannak. De csak akik a tisztító tűzben vannak, mert akik már szabadultak, azok nem jönnek el. Aki meg a pokolban van, az nem jöhet. Ott van egy óra – már be van írva – az mindig azt üti: mindig-soha, mindig-soha. Mindig szenvedsz, innen soha ki nem szabadulsz.

Hogy akiről a családja nem emlékezik meg? Hát tagadhatatlan, hogy vannak. De hát mi gyújtunk gyertyát a szenvedő lelkekért. Mert úgy gondoljuk, hogy a szenvedő lelkek közt ott van az apám, ott van az anyám vagy ott van, akit én juttattam a purgatórium tűzébe, aki én általam szenved, mert én azt megbotránkoztattam. De viszont azt is tudom, hogy aki az én imám által nem szabadulást, csak enyhülést kap, az az Úristen előtt énért esedezik, hogy ha én odakerülök, rövidüljenek meg az én szenvedéseim. Tehát ezért is jó a szenvedő lelkekért imádkozni, hogy már én előre elküldtem a lámpást, ne a hátam megett világítson, hanem előttem.

Mi az asztal körül elmondjuk a fájdalmas rózsafüzért, akkor jön az officium, utána jön a holtak litániája. Egy valaki mindig kimegy: drága jó Istenem, ugyan harangoznak-e még? Még harangoznak. Akkor tovább kell imádkozni. De mikor a harangszó elmúlt, bevégezzük az imádságot. A gyertyákat leszedjük az asztalról, kivisszük – valamikor a pítvarba, most a konyhába, mert úgy-e milyen füstöt csinál ám! Ott aztán el kell égni az utolsó gyertyának is, mert az órájuk lett szánva. De itt is azt érezzük, hogy melyik ég el hamarabb, mert neveket adtunk a gyertyáknak: ez édesanyámé, ez Margitkéé – akinek a gyertyája hamarabb elégett, az a lélek hamarabb szabadult.

Hát ez a mi égőáldozatunk a szenvedő lelkekért.

LÁZÁR PANASZA

Parancs János nyolcadik verseskötetének (*Sivatagi feljegyzések*) címadó sivataga egyszerre külső és belső helyszín. A bibliai történetek prófétái böjtölni, megtisztulni, gyarlóságokkal leszámolni vonultak ki a pusztába, várni és ki-könyörögni az Úr szólítását – a jelenést és a jelentést, a megváltó, megtartó üzenetet. A mai költőnek nem kell kivonulnia, itt a sivatag, kívül és belül – és hallgat az Úr, legyen bármilyen alázatos is a szolga. Így a böjt, az önsanyargatás, lemondás, örökös önvizsgálat és szembenézés a nagyon is kiszámítható végkifejlettel egyszerre heroizmus és rögeszme. De Parancsnál a költői szolgálat heroizmusa, a mások iránti alázatos figyelem rögeszméje.

Előző kötetének *A szegénységről* című versében írja: „*ma már tudom / a tartalék / romlékonyabb mint a gomba / ... csak aki mindenét szétesztja / kegyelmet csak az remélhet*”, s logikusan folytatja új könyve címadó ciklusában: „*nincsenek készleteim / napról napra élek / akárha a sivatagban / levegőtlen közönyben.*” Perse Eliot *Átokföldje* után nem meglepő az eldologiasodott világot sivataghoz hasonlítani. S nem is az ötlet, a kép az új, hanem a lírai személyiség vállalt szerepet. Parancs verse – akár Füst Miláné – bevallottan és vállaltan, s megváltó pózokat könnyen mímelő líránkban kivételesen is, lényegében mindig panasz. Csak a maszk más itt, mint Füst Miláné, s így szükségszerűen a stílus is, mellyel a költészet embertelenül kényelmetlen koturnuszában tétován csetlő-botló hős elénk lép, hogy bizonytalan mozdulatait meghazudtolva annál pontosabban, biztosabban szóljon. Füst Milán maszkja az elűzött királyé, Learé; Parancs a lakomáról kitiltott szegény Lázaré, aki már itt a földön testközlelből ismeri az átléphetetlen „közbevetést” a gazdagok hiábavaló hívsága és a kifosztottak porba taszított igazsága között. Tudja, olthatatlan vágyunk a tartalékolásra, a felhalmozás dologi és a parányi hatalom önhitt biztonságára naponta szomorú képtelenségnek bizonyul. S vele együtt a törtetés, a fontoskodás, a fecsegés, hogy „*mindenki csak a nyugalmát / biztonságát saját koncát / nem becsüli senki a másét*”. Füst Milán még lehetett legalább képzelt királya egy sohasem volt értékteljes világnak, ahogy Krúdy a vándora, de Parancs költői személyisége már az éhező, aki vegyes érzelmeikkel figyel, hogyan falják a romlott húsból készült peccenyét, vedelik a megsavanyodott, pimpós bort a lakomán a többiek, s néha csendesesen közbeszól a „*föld saráiban forgolódvá*”, vagy a „*sivatagos tájakon sete-sután előrefurakodva*”.

Az így elmondhatóhoz már régen megtalálta a költő a darócgúnya egyszerűségű stílusát, amelyben a gondolati megállapításokat könnyen felfejthető metaforák lendítik tovább, s mégis ilyen képek döbbsenének meg: „*Odakünn aggastyánok deres / szakállá csüng a fenyőfákról ... Végül egy sötétlila gongütés, / egy inogva leomló házfal*”.

Parancs a vállalt szerephez méltón kíméletlenül őszinte önmagához. Ugyan melyik törpe-váteszünk merné „*érdektelen nyavalygás*”-nak minősíteni saját sza-

vait. Pedig nincs ebben semmi önirónia, játékosan könnyed kikacsingatás: „Olyanok vagyunk, / mint az út porában heverő kövek: / a banális élet átgázol rajtunk” –írja, és nyomasztóan valóságos mértéktelenségében vállalja az élet banalitását, megéli a férfikor lemondó szomorúságát. Csontváry a panaszfalnál ágáló figuráit, Kafka bogárrá változott fiatalemberét, korunk korlátozott, elidegenedett, Istentől elhagyott emberét és már önmagától, gépiesen is tovább működő automatikus végzetét idézi a költő öngyötrő panasza. S már nem is csak a költőé. Parancs verseinek nagyon is testközele, érzékletes hőse ebben a kötetben már olyan szegény, kifosztott, szájalomra méltó, hogy nem is lehet azonos egyetlen személlyel. Ez az egyetemes fájdalmat megszólaltató alanyi költészet szükségszerűen objektivizálódik, túllép önmagán. Beszédesen jelzi ezt a korábbi uralkodó egyes szám első személy ritkulása a költeményekben – de a formai változás súlyos tartalmi fedezettel rendelkezik. Parancs lírai személyisége mára már valamennyi szenvedő emberrel azonosul, mert maradéktalanul osztozik osztályrészszünkben: a kisszerűség poklában, az elidegenedés sorvasztó hiányaiban, kínjában. S ha csak ezt cselekedné, akkor is maradandó értéket teremtené. Költőnknek azonban van reményt adó üzenete is – s persze ez a legkevésbé látványos, a legnehezebben tettenérhető, s nem követése, csak meghallása is lényegi azonosulást, odaadó figyelmet követel az olvasótól, hiszen kevésbé divatos, s igen minőség elvű: „Oly korban élünk, hogy kifelé nincs mód / kitörni, hogy kifelé nem is érdemes” és „Légy megértő és türelmes, megalkuvó soha / Akik a mások életére törnek, így vagy úgy, / azokhoz ne legyen közöd. Inkább légy áldozat.” Keresztény etika ez – a naiv hit mankója nélkül, ami kinek adatik, kinek nem adatik, de nem szándék kérdése. Parancs a minden szegényt, fájdalmat kimondás izzóan etikus indulatával a kortársakat, a vajudó társadalmat és a hallgatag Urat egyszerre provokálja és megkísérti – változzanak meg. Legyenek emberségesebbek. S ugyanakkor tudja: „ami felvillan, s ami meghódításra vár, / azt látványosan nem lehet megközelíteni, / ... egyre távolibb, mélyebb rétegeit kell feltárnod, / hogy végül betekinthess a titkok kapuján”. Egyszerre szorongató és felemelő érzés a kötet utolsó versét olvasva itt, ez előtt a kapu előtt a költővel megállni.

PARANCS JÁNOS

Költői vallomás, avagy ars poetica helyett

ó, hogyha tudnám, mit is csinállok,
de többnyire nem tudom, csak vaktában
tájékozódok, és máris indulok,
föltérképezni az elémtároló vidéket,
melynek nem ismerem csapdáit, szurdokait,
törvényeit és szokásait, amiket
csak úgy menetközben kell fölismerni,
néven nevezni és kikerülni, ha élve,

ép elmével kívánok visszatérni, s ha
csakugyan hozni is akarok valamit,
amit még nem tártak fel az előttem járók,
amit még nem azonosítottak a bátor utazók,
s mindezt szinte semmiért, hírért és névért,
a magam megnyugtatóására, vagy hangzatos szóval:
a többiek okulására, de ez jórészt csak önáltatás,
gyatra szólam, hiszen az örvénylő úr hidegét alig,
vagy egyáltalán nem enyhíti a kósza ismeret,
s a vad bozóton át úgsincs biztos útirány,
különböző, egymást keresztező, szűk csapásokon
csörtetünk előre, magányosan mindannyian, és
megértő, hű társakra vágyunk olthatatlanul,
ám hiába találkozunk, segíteni egymáson nem tudunk,
és mégis, mintha értelme lehetne, megyek tovább,
lankadatlan szorgalommal rögzítem a tapasztalatokat,
lejegyzem, amit látni, hallani és érzékelni vélek,
elhelyezem az útjelző karókat, a vészjeleket,
és amíg az erőmből futja, habozás nélkül, újra
nekivágok az ismeretlen tájnak, ha szólít a hang

Túl a férfikor delén

sehová se vezető utakon,
lyukas hálóval kint a tavon,
ostoba hírvívő és ügyetlen halász,
hogy hová igyekszem, már magam sem tudom

öntudatlan kavics szeretnék lenni,
az árokparton egy ismeretlen halott,
aki sajgó fájdalmat már nem érez,
keserű csalódást másnak már sosem okoz

ha észrevétlen eltűnhetnék
közületek, talán az volna a jó,
ne lássa senki szégyenletes bukásom,
csak én tudjam, hogy a remény hiábavaló

Egy szerencsétlen vénember hétköznapijai

elmaradoznak tőle a látogatók,
s előtte becsapódnak az ajtók, ablakok,
csak az emlékezete őrli szakadatlanul
az évtizedek hozadékát, a hőskor
eseményeit: az ifjúkor csinjeit, báját,
a későbbi évek torokszorító örömeit,
váltakozó reményeit és csalódásait,
a munka gyötrelmeit és ajándékait,
amikért akár újra sorompók közé állna
meglazult izmokkal is ez a visszarévedő,
de a küzdőtér eltávolodott, a szabályok
megváltoztak, illetve elkorcsosodtak,
a rokonok önzők, a barátok hálátlanok,
már nincs kivel és nincs miért küzdeni,
mindenütt csak vicsorgó, törtető fiatalok,
ilyesmiket gondol a mogorva öregember,
s tétlenül, magárahagyatottan háborog,
önkínzó és önáltató káprázatokba menekül,
s őrzi megátalkodottan torz igazságait

Egy forró délutáni órán

Mintha örökké tartana a tavasz és a nyár,
lángol a Nap, a sugarak szinte sisteregnek.
Zöld zuhatag ömlik végig a parkon, a szigligeti tájon.
Gőzölög a föld. Virágzik, sarjad, ide-oda futkos,
csattog, füttyög és szárnyal az élet
a földön és a levegőben. És a vízben is.
Mintha örökké tarthatna a tavasz és a nyár,
lelkendezik a szív örömeiben, csak a szkeptikus tudat
mérlegel, számol és gyanakszik, ám közben félve,
sajogva gyönyörködik ő is – és megrendülten hallgat.

HJALMAR LÁTOGATÁSA

Emlékeztek-e még az Andersen-meséből arra a kicsi, Hjalmar nevű fiúra, akinek olyan különös hét éjszakája volt? Akkor – egyidősek voltunk, és nagyon hasonlítottunk – erősen irigyeltem álombeli csodálatos utazásaiért és vártam, vártam a csodatevő porhintő Bakarasz látogatását. De nem jött, és én minden éjjel csak kísértetekről, kémszékerekről, robogó és engem eltipró hadilovakról, veszett kutyákról álmodtam, mint, gondolom, a gyermekek nagy része az első világháború idején . . .

Majdnem húsz esztendő telt el azóta. Hányszor gondoltam az északi fiúra, hányszor hasonlítottam össze irigyen és fájdalmas daccal életünket? Hányszor fogadkoztam, hogy szakítok bolondos, hebehurgya életemmel, és végképp az övéhez igazodom . . . még nem késő! Huszonnégy éves vagyok, talán még nem sötétlett felém a fekete antikva betűs felírás: „helyrehozhatatlan”. Ó, még cseppet sem késő. Elkérem majd Hjalmar haj-receptjét; az majd kinöveszti rég elhullott hajszálaimat. Súlyzót veszek, ruganyozót, és mint ő, esetenként tornászni fogok; leszokom a cigarettáról és több alkohol sem éri torkomat . . . Kiegyensúlyozott, hosszú életre szabott, pirosposztag ember leszek, mint Hjalmar, az északi fiú.

Ki hitte volna, hogy a biztos tartás, a nagyszerű nyakhajlat, az erős, jövőbe feszülő állkapocs, a kemény, görögös homlok mögött még talán az enyémmnél is zialtabb, kósza ötleteknek engedelmeskedőbb, olvadékonyabb és álmatagabb lélek rejtőzik? Ki hitte volna!

Tegnap, álomban – vagy ébren, vagy félálomban talán –, mikor már a hajnal hűvös fénylehelete érintette szobámat, soványan, sápadtan, hozzám hasonló törekenységben megjelent Hjalmar, és elmondta néhány napja történetét.

VASÁRNAP

„A hercegnőhöz voltam ebédre hivatalos. Egy koraszülött katalin-rózsát forgattam ujjaim között, úgy mentem végig a nagy gesztenyesoron. Robajosan hullottak a gesztenyék, a sok-sok gyermekkori játékbútor. Egy nagyot, amelyen, mint valami öreg kredencajtón, különös faréteg-minták voltak, felvettem és zsebre vágtam. Úgy örvendtem neki, mint gyermekkoromban! Óriási levelek hulltak, kocsik, autók robogtak előttem és egy agyagos domboldalon három szőke leánygyermek játszadozott öreg nevelőnőjük árnyékában. Vörösbarnák voltak mögöttük a hegyek, és egy-egy századvégi villa galambdúcos csúcsa régi szerelmi fájdalmakat gyanítatva nézett ki a zöldellő fenyők, citromsárga nyírfák közül. A fejletlen szobrokat szokás szerint babonásan üdvözöltem, s barátsággal köszöntem az oszlopfők kőoroszlánjainak is. Három kutya rohant elém, vakkanva, dirmegve-dörmögve; velük mentem végig a tornácig vezető úton. Tavasszal jártam itt utoljára, akkor, amikor először láttam őt.

Vajon itt lesz-e? Vajon hivatalos-e ő is erre az ebédre, kérdeztem magamban, s kamaszos zavarral csengettem az ajtón.

Ott volt és a nagy asztalnál egymás mellé kerültünk. Tátott szemmel hallgattuk a nagyok, az öregek beszédét s visszagyermekeskedtünk boldogan. Régivilági emberekről folyt a szó, temetők lakóiról, kiknek immár csak szobrát, sírkövét, talán csak könyvét ismertük. A hercegnő kegyesen nézett reánk hébe-hóba, s nagy lelke megérezte növekvő rajongásomat a leány iránt, aki egyik legjobb barátjának gyermeke volt. Sajnálta-e, irigyelt-e leplezhetetlen imádatomért? Volt úgy, hogy már-már hozzá szerettem volna rohanni, hogy szoknyája szélét és finom kezét megcsókoljam, s úgy kérjem tanácsát és közbenjárását ebben a nagy ügyben, amelyre feltettem egész életem.

Észre se vettem, hogy a jóféle italok fejembe szálltak. Megint nem vigyáztam magamra. Kábultan járkáltam a faburkolatos, reneszánsz faliszőnyeges szobákban; mindenünnen a múlt század nagy művésznői és művészei néztek ránk, múzeumi biztonságban, az oszlopok, tükrök, szobrok mintegy múzeumi védettségéből, és minduntalan a nagy táncos nőies, álmodozó ephebos-arcával találkozott tekintetünk. Néha azt hittem, mi is már ilyen múzeumbeli figurák vagyunk és csak álmodunk egy már hatvan éve lezajlott életet. Ő – Langelinie – olyan volt igazán, mintha 1890-ben élne s mintha körülötte is 1890-ben történe minden.

Elárultam-e valamivel magam? Valószínűleg. Talán nevetséges is lehettem neki, úgy bámultam, érzékeltem minden mozdulatát.

Micsoda gyermekkori ötlet lehetett?

Ma sem tudom másként, mint a feltámadt gyerekkor egy jelenségének magyarázni: búcsúzáskor, titokzatos bárgyúságú mosolygással, finom, külön-külön csontozatú kezébe adtam azt a szép nagy gesztenyét. Vajon őrzi-e még?

HÉTFŐ

Jártál-e már őszi reggel a temetőben? Azt hiszem, itt foghatja fel az ember legmélyebb értelemmel az étellel, halállal keveredő őszi természetet. Ha egy nagy színésznő, haldoklásának perceiben, utolsó erejét összeszedve, lihegve, lehetőszerűen mosolyogva, műkönnyeket igazán elsírva, változatos arcfestékeket, püdereket, frizurákat és kosztümöket fel- s lerakosgatva eljárásáná kivonatossan élet legnagyobb szerepeit, akkor ehhez a temetői őszhöz volna hasonlatos.

A girbe-görbe utacskákon ezer meg ezer, mindenféle színű és formájú levél. Elsatnyult dísznövények levelei, szirmai szerteszt a még megmaradt néhány szebb síron. Lenyaklott fejű Krisztus, zokogó női szoboralak, egy kicsi piramis, egy baldachinos, vasmennyezetes amfora. Itt a volt fertálykapitány pihen, ott a katonakarmester; imitt a huszonhat éves korában elhunyt olasz leány, amott a császári generálisszimusz. Nagy századunk halottai! Hát ilyen hamar meghalna a temető is! Mennyi kárba vezett megőrkítési kísérlet, mennyi elfoszlott koszorú (melyeknek csak abroncsváza zörög itt-ott a bozótban), mennyi elkorhadt diófa a földben, mennyi gyűrű, patyolatszempedő, utolsó bálon viselt hosszú kesztyű, mennyi gyertyaviasz, mennyi orvosság, mennyi méregmaradvány a földben a nagy századvégi életekből! Mennyi könny a ködös, gyertyafüst- és katalin-

rózsaszagú Mindszent-napokból! Mennyi földbe veszett utolsó kívánság! Égre nőttek feldolgozott porladványaikból a gesztenyék, az ecetfák és a tuják . . .

Mind az Ó jelenléte kísértett. Lehetséges volna, hogy ő is, ő is? . . . Vagy legyenek kaján, középkori kisémmizett, és éppen *ezzel* vigasztaljam magam? *Hogy nemcsak én* halok meg! Hogy ugyanazé a földrétegé leszünk? A sok sárga juharlevél is mind, mind az ő haját láttatja velem, bokrok alján, amphorák hajlatában, rácsok között, s neve, amelyet kamaszos cirkalmassággal írtam fel naplómba, aranyos betűkkel villant meg itt is, ott is egy-egy márványkő oldalán.

Az egyik nagy gesztenye alatt, ott fenn a temető-örház táján éppen exhumáltak. Amikor odaértem, akkor roppant be egy sírásó súlya alatt a szabadsághős korhadt koporsója. Ájulás környékezett. Mintha saját koponyám szakadt volna be. Émelyegve, támoilyogva siettem lefelé az ösvényen, a nagy világi útra, hogy az autók, lovak, villamosok zaja életet csörömpöljön belém. Még visszánéztem. Csak a nagy, vörös, barna, sárga fák látszottak a temetőből; olyan volt az egész, mintha a város legszebb parkja lett volna, melynek mélyén, leányalakos szökőkutak körül, homokos játszótereken, fiatal anyjuk ügyelete mellett, kiáltozó kisbabák játszanának.

KEDD

Ah! Que ne suis-je un simple clerc
à Paris, Montagne Saint-Genève . . . Un simple petit bibliothécaire dans cette brillante cour des Valois!

Laforgue: Hamlet

Ebéd utáni álomból ébredtem. Tudod-e, hogy ezek az álmok a legkülönösebbek? Az emberi agy álomalakító központjára hatnak talán a nappali fények és azért van olyan más ízük e félperces, félórás csodáknak? Hányszor szeretnék elfogója lenni és gondolatlanul, megfejtéssel fölébe kerekedni azoknak a más világból és egy, az emberitől rettentően különböző formájú életből fel-felrémlő sejtelmeknek, érzéseknek, képeknek, figuráknak! Mintha a pávagalamb denevért szülné, mintha tengeri rák teremne a körtefán . . . Néha azonban csak abban különböznek ezek az álmok éjszakai véreiktől, hogy azoknál kevésbé meseszerűek, kevésbé megfoghatók, és korlátlanra teszik az utólagos kikerekítést, a díszítést. Ilyen álomom volt akkor délután. Igyekszem minden regényesítés nélkül, csak a „valóságot”, a megtörténtet elmondani.

Párizsi utca 1880 körül. Rue Madame. Zárkózott, nagy zsalugáteres palotácskák. Zongora szól egy beépített balkonos emeleti szobából. Járok, járok elefántcsontvégű sétabottal, haute-forme kalappal, s tudom, hogy Jules Laforgue-ra, egyik legjobb költőbarátomra várok. Itt már többször találkoztunk, így alkonyatidőn, s mindig a zongorázó nőre lestünk. Eddig még egyszer sem jelent meg, s a sarki bérkocsisnak is hiába adtunk pár piculát, még azt sem akarta elárulni, hogy már asszony-e vagy még leány.

Jön Laforgue. Franciául beszélünk – „eh bien, aucun resultat? úgy érzem, túllontúl századvégi jelenségek vagyunk ezzel a reménytelen, ablak alatti ácsorgással! Nem gondolja, uram?”

Én erre egy kapumélyedésből létrát vontam elő, s a sötétedő utca másik oldalára vittem. Laforgue kissé zavarba jött. Nekem könnyű csínyeket elkövetnem – mondta – hát már megbócsássak – idegen vagyok. De őt itt egynéhányan ismerik. Megnyugtattam, hogy senki sem vesz észre bennünket, s nem kel rossz híre ennek a „nocturne prouesse”-nak.

Odatámasztottuk a létrát a balkonos ház falának, s én megindultam felfelé. Már két emeleten túl voltam, s még mindig nem értem el azt az ablakot. Pedig alulról sokkal közelebbinek látszott! Milyen meglepetések érik Párizsban az embert!

Végre mégis odaértem, s belestem az ablakon. Ő ült a zongora mellett. Chopin-fantáziát játszott, mely félig-meddig ismerős volt eddig is, de mégiscsak most tudtam meg biztosan, hogy láthattam a kottát.

Reszketve, halálosan boldogan gunnyasztok a hosszú létrán, s nincs más kívánságom, mint hogy örök időig így nézhessem őt a zongoránál. Érdekes, gondolom: ez az igazi szerelem! Az ember csak a mozgó csontú, finom kezekbe, a hajtincsek lámpafényben játszó színébe, a csipkés, magas gallérú ruhába és az ujjak alól kiszálló zenébe szerelmes. Bár így ülhetnék itt, míg a világ, Párizsban, az ablakpárkányra könyökölve, itt a rue Madame megtalált zongorázó lányának balkonán!

De a létra hirtelen zuhanni kezdett alattam és vasalt vége végigharsogott a ház oromzatán. Laforgue is eltűnt; mintha felébredtem volna. Akkor látom, hogy nagyapám kerekramás képében izeg-mozog az ágyam feletti falon, és haute-forme kalapját megigazítja a fejében.

– Nem szeretem kalandjaidat és természetlen életed sem tetszik nekem, fiam. Most is mire való volt ez a létrás história? Az a lány sohasem lesz a tied.

– Álomban sem? – kérdeztem szeptegve a kemény arcú öregtől, és felültem illedelmesen az ágyon.

– Talán.

– Porhintő Bakarasz, a törpe, ugye, az elvisz hozzá, Nagypapa?

Az öregúr csóválta a fejét.

– Nem hinném, fiacskám; az a törpe egyszeri látogatód volt: nem volt más, mint a gyerekkor csodatévő hatalma. Egy életben csak egyszer jelenik meg, aztán sohasem tér vissza. Él józán életet, Hjalmar fiam! . . .

Most már igaziból felébredtem. Már sötétedett a szobában. Az ég finom rózsás-lilaszínű volt a nagy temető felett, és az eljövendő őszi ködöket káromolva, rémüldözve vakkantott, mormogott a kutyánk.

SZERDA

A város légvédelmi gyakorlatra készült. Úgy tudtuk, hogy éjfél előtt félórával fog ránk borulni a koromsötét. Hárman vonultunk ki nagy lovagi vigiliára. Olyan história lesz ez, hogy minden eseményére örök életünkben emlékezni fogunk. Minden arc, mely majd a sötétből ránk mered, minden ismeretlen, jelentéktelen

emberalak síríg velünk tartó kíséronkké szegődik. Ez a nagy sötétség olyan kozmikus, ég-forgásával összefüggő középkori csoda lesz bizonyosan, mint valamely üstökös. Ezért határoztam el magam arra, hogy pontosan az elsötétülés pillanatában jelt adok Neki! Sohasem fogja ezt a percet elfelejteni: rám is, míg a világ, emlékezni fog.

Már csak egy perc volt óránkon fél tizenkettőig. Odaugrottam egy telefonfülkéhez, ajtaját kinyitottam; abban a szempillantásban ránk szakadt a tizenkilencedik század elejei sötét. Gyufát gyújtottam volna, de a végzet intó jelének fogtam fel a megérkező sötétet, s nem telefonáltam. Hogy helyesen cselekedtem-e vagy se, nem fogom megtudni talán soha.

És azután megint mellettem, mögöttem, bennem éreztem őt; pillanatra sem hagyott el a sötét utcákon. Öregasszonyok bámultak ki kormos gyertyák mögül. Függyönyök mögött családok vackolódtak, s mi pajkosan, vásott kamaszok módján kapargáltuk meg az ablakokat. Az éjszakával egybefolyó s messzi barlangokból előömlő sötétség matériája apokaliptikussá tette a világot körülöttünk. A házak, mintha meglevő, ősidőktől fogva itt való sziklatömegekből, hegypúpokból formálódtak volna emberi hajlékká, ősvilági jelentőségükben lapultak a harsogó, sokszínű fényt hordozó, meglódult égítetek módján kerengő repülőgépek alatt. S ha felnéztünk, azt hittük, mozoznak a csillagok: a repdeső gépekkel tévesztettük össze a Fiastyúkot, a Lyrát és az Arcturust.

Valahol – gondoltam – ő is figyel a sötétség borzasztó csodáit, és a szirénák rettentő zenéje (úgy sívítottak, mintha sokezer macskát kínoztak volna hurokkal, vásott galambász gyermekek) meg-megreszketteti törékeny testét. Valakihez odabújik talán, aki a világ fenyegetését vele elfelejteti? Isten, mért nem lehetek most én az ő oldalán?

És arról beszéltünk, hogy eljön az idő, amikor nem színpadi játék, hanem a leborzalmasabb valóság lesz ez a sötétség, amikor itt-ott irgalmatlan robajjal tűz csap ki házainkból, amikor lelkünkbe hasít minden szirénakiáltás, minden robbanás. Akkor Ő rémülten, két kezét szemére, arcára szorítva áll valahol, szobája legmélyén, falnak fordulva, és halálsápadt arca az átkozott sötétben, mint áruló célpont, világítani fog. Akárcsak Jeanne d'Arc, úgy imádkozik, megfeszült nyaktartással, meredt szemmel, összeszorított állkapoccsal, szegény ártatlan véreiért.

CSÜTÖRTÖK

És vész után
Lelkem látni vél,
Hosszú fürtidet
Lengeti a szél.

Lenau

Délután a régi Lenau került a kezembe. 1890-es évekből való fordítások, melyek avittas íze úgy egybenőtt a Lenau-vershangulatokkal! Már tizedik esztendője kísér ez a költő, azóta, hogy a kisvárosi bolthajtásos szobában egy első szerel-

mes, fájdalmas őszi délután kezembe tévedt. Corot hangulatai ezek, siralmasan időbe tűnő, múlttá váló alakocskák, elporló testek, szenvedélyek, fájdalmak, hasonlító szomorúságú, velük együtt köddéváló erdőszéli pázsitjai . . . Akarod, hogy megmutassam régi noteszeim bejegyzéseit? Tudom könyv nélkül néhányát ezeknek a versszakoknak. *Dalok a nádasból!* Már apám, anyám is ezeken könnyezett. S most Őt látom ezeken a vízpartokon, őt látom széltől zilált szőke hajjal, amint vörös juharlevélkét perget, hidegcsipetten halvány-kék kezében. Ahogy a legelsőt láttam tíz esztendeje! Mert az vagyok, aki akkor voltam, tizenöt éves kisdíák. Esténként most is éppen úgy álldogálnék öreg kapufánknak támaszkodva s úgy néznék a holdra; s ez volna minden, ez az esti holdra bámulás. Egy levelet nem tudnék neki írni, egy könyvet nem mernék címére elküldeni. Talán fel se merném emelni leejtett zsebkendőjét a bálteremben, kezét se mernék csókolni neki. Én, én a Cythére szigetére sűrűn hajózó kalandor, a sokszor hírbekevert, csapodár szerelmes!

S mégis, mégis – ki tudja, milyen emléktörvények szerint, ki tudja, milyen múltélesztő érzelmességből? – boldog vagyok! Ringat az új őszben feltámasztott régi szerelem. Mostani és akkori valóm egymásra találása, boldog ölelkezése ez. Mintha nagy civódások, kitagadás, tékozlás után kibékülnének és megcsókolnák egymást apa és fia.

PÉNTEK

Éjfélre járhatott az idő; egy meredek, tagozott lépcsős, századeleji villák és vasrácsos kertek közt vezető utcán mentem, mentem felfelé. Ezt szerettem legjobban városomban. Sokszor jártam fel s le rajta, s a lépcsőkön felfelé mentemben, meg-megálltomban, minél magasabba értem, annál mélységesebb gyerekkoromba éreztem magamat vissza.

A pár perccel ezelőtt abbahagyott pásztoróra ernyesztő, zsibbadt boldogsága volt még minden tagomban, s arcomról édes, idegen illat csapott az orromba néha. Sötét kaland volt, kamaszoknak nagyon imponáló földi szerelem, mellyel az égit szerettem volna becsapni – mindhiába.

A harmadik villa elé értem, melynek kerítése mellett óriási diófák árnyai nyúlnak ki a járdára, és a gázlámpa fénye utolsó próbálkozással, hatalmasan megnöveszti a járókelők lába alatt halandó levelek árnyékszőnyegét. Erős szárazlevél-illat volt a levegőben, az őszi természet halálszaga. Egy harangóra tizenkettőt ütött lenn, a régi városrész valamelyik templomtornyán.

Valami nyöszörgést, tikácsolást hallottam hirtelen. A villa nyitott ablakából jött, melyre kétoldalt függönyszerű sávokat vont a diófának lámpa által vetett árnyéka.

– Anyuka, anyuka! – kiáltotta azután tikkadtan ugyanaz a hang.

A másik szobában meggyújtottak egy gyenge lámpát, úgyhogy láthattam a csipkefüggönyök mögött, amint egy asszony a hang irányába indult. S a következő pillanatban a gyermek szobájában is felgyulladt egy sápadt, kicsi fény.

Újabb nyöszörgéseket, motyogásokat hallottam és vigasztaló, babusgató anyai szöveget. Értelmüket nem tudtam kivenni; talán nem is volt szavakba foglalható

értelmük, csak gügyögések, gógicsélések, hangcirógatások voltak, mint a galamb becéző mormogásai.

Földbe gyökerezett a lábam, úgy álltam ott a kerítés tövében, sötét, éjszaka-járó idegen. Talán tőlem ijedt meg az a gyermek? Én volnék a fekete köpenyes Éjféli Rém?

Így kiabáltam én is nemrég, tíz-tizenöt éve, rettenetes lidércnyomások éjjelén. Jött, jött anyám, apám, és megállt az ágyam szélén fehéren. Vízet adtak innom, s homlokomra tették jó kezük. A hirtelen kivilágosodott szobából, az imént rémítő, óriási állkapcsok, vakító fényrudak és rám szakadó barlangok helyén, *szavakkal le nem írható, kifejezhetetlen borzalmak nyomában*, most békésen, csillapítón néztek reám a fal rokon képei s az emberszabású, élő bútorok. Megmenekültem.

Azt hiszed, mostanában nem kísértének ugyanazok a rémek? Mind ritkábbak, ritkábbak boldog álmaim. S néha sírva ébredek, nyöszörögve, mint ötéves koromban.

Tudod, mitől félek? Attól, hogy talán eljön egyszer egy éjszaka, amikor Mellette ébredek fel ilyenformán, mellette, akit legjobban szeretek. S én ugyanúgy fogok borzongani oldalán, mint a kis zöldrács-fonatú ágyban, s ugyanazzal a megsemmisülés-érzéssel kívánnám anyámat szólítani. Mert rám zúdul a világ, a Roppanó Fényoszlop öldököl vagy a Nagy Sziklasötétség, és én olyan törekeny leszek a hatalmas, iszonyú feketeség alatt, mint egy villanykörte, mint egy injekciós üvegecske. De nem nyöszöröghetek, nem kiálthatok, mert én vagyok a férfi, én kell legyek az erős, az erősebb.

SZOMBAT

Dort wirst du meinen Bruder sehen,
welchen sie auch den Tod nennen.

Andersen

Végtelen felhőzetű, végtelen szomorúságú esős este volt. Apró szemű ködpermeteg hullt reám, abban indultam a temető felé. Szükségem volt a tisztító félelemre, mely a sírkövek között ilyen sétáimon el-elfogott, és más emberként bocsátott ki egy-két hétre a város világosságába. Arra is gondoltam, bevallom, hogy újra felkorbácsolom magamban azt a minapi középkori vigasztaló érzést, azt a morbid bizonyosságot, hogy nemcsak én, hanem Ő is, ő is előbb-utóbb... Tudod, miről van szó. Irtózatos a vigasztalásnak ez a faja, hidd el, siralmas és szívzaggató. De mit volt mit tennem? Már egy hét telt el, s árnyékát se láttam, hírt sem hallottam felőle; kapcsolatteremtését illetőleg pedig még tehetetlenebb és ötletlenebb voltam, mint valaha. S ami a legelviselhetetlenebb, mind jobban erőt vett rajtam valami beteg féltékenység, szeladon alakokat mellé kombinál, neuraszténias gyanakvás, melyet semmi furfanggal, álcinizmussal nem bírtam elhessegetni magamtól.

Mondom, mentem, mentem befelé azon a széles autóúton, melyet négy esztenedeje vágta a sírok közé, keresztmetszetben mutatva meg itt-ott a koporsók cson-

tokkal, kettéhasított ruhákkal, szemfedőfoszlányokkal bélelt belsejét. Most már mindenféle fű és gaz borítja ezt a hosszú, csonttal tűzdelt temetői martot s a partján sörfalat állnak a még meghagyott érdekesebb sírkövek. Ötven méterenként egy-egy lámpa magas fenyőpóznák tetejében próbálja világosítani ezt a rettentő világot.

Nyirkos hullottlevél-szag volt a párás levegőben. Mintha a sírboltok mélyéről jött volna. Itt-ott egy-egy sírkő fehérlett a gesztenyék tövében árván, végtelenül elhagyottan. Elöttem a nagy kanyarodó, bal oldalán ott az újjóitikus grófi kripta, örökdő vörhenyes oroszlánjával, melynek hátát és sörényét megfogta a vasrácsokról rácsepegő rozsdalé.

Máskor zene szűrődött el eddig a temető és kórház közt lévő, jól menő korcsmából, és autók suhantak végig századunk minden eleganciájával a régi sírok nagy útvonalán. Egy-egy néha megállt a legsötétebb ponton; belsejében szerelmesek kezdtek ölelkezni vadul; és sétáló párocskák is jöttek néha errefelé; a reszkető nők nyöszörögve bújtak a náluknál bátrabbnak mutatkozó – valójában csak a szerelem közelségétől hetyke, halállal nem törődő – férfi karjaiba. A temető tőszomszédságában épült villa ablakából pedig női ének girlandozott, emlékszem, egy holdvilágos júniusi estében... Most azonban mintha engem várt volna éjjeli próbatételre a temető, egyetlen lélek, egyetlen hang sehol, semerről. De azért csak mentem, mentem egyre feljebb, beljebb a nagy úton a kanyarodó felé.

Jobb kéz felől már elhagytam Catharina Pietroni, a huszonöt éves olasz leány kis piramisát, mely ebben a homályban most különösen, háromszorossá monumentálisodva hatott. De – gondoltam – annál mélyebben fekszik alatta a vékony csontok megszűnt organizmusa! És elhagytam bal felől az angol Taesdale család háromköves rácsos nyughelyét is, hol harminc idegenbe szakadt és nyilván az éghajlat szokatlansága miatt korán, tíz-húsz-negyvenéves korban kimúlt testvér, szülő, rokon aludt végtelen, szigetországi álmodozásban. A történelmi tartomány grófjainak pompás márványköveinél jártam körülbelül, amikor hirtelen úgy éreztem, hogy egy lépést sem tehetek előre, mert valami irgalmatlan veszély vár rám. Fejem se mertem forgatni semerre, kezem se húztam ki zsebemből. Éreztem, hogy az a százezer halott követel most magának, akiknek lelkeit itt én csikorgó lépéseimmel háborgatom. Most feltámadtak ők ellenem, ki itt a vad élőket képviselem, ezt a kegyetlen várost, a sírtörő, kihantoló munkásokat, a reflektorozó autósokat és főleg az őket elfelejtő, sok élveteg, stréber leszármazottat. Tudtam, ha egy lépést teszek előre, többet ki nem megyek ebből a temetőből.

Csak egy autó közeledett volna, bár egy szerelmespár sompolygott volna onnan a kanyarodó felől, csak egyetlen egy emberi hang vagy valami zene ért volna hozzám! De síri csend volt, még a villamosokat se lehetett hallani a máskor robajos vonal felől. Álltam ottan földbe gyökerezett lábbal, mint aki megadta magát a halálnak.

Hogy, hogy nem, az a csudálatos gyerekkori álmom jutott eszembe: a Porhintő Bakarasz! Ő beszélt nekem először a halálról. Milyen megnyugtató személyesítésekkel, milyen népies józansággal! Hogy is volt csak?

Türelmetlenül kértem, hogy induljunk már a hetedik kalandra. A kis sipkás öreg – olyan volt, mint Jean bácsi, hegyoldalunk kedves vén korcsmárosa – most

már komolyra fordította a szót. Elég volt a léhaságból, mondta, most következik a tanulság. És megmutatta testvérét, akit az emberek általában Halálnak neveznek. Arcát nem tudtam szemügyre venni. De jól emlékszem, ezüstsujtások voltak fekete köpenye kapcsai körül, mely alól snájdig huszáruniformis pitykéi villogtak elő. Szablya is volt az oldalán. Csontos, nagy sörényű fekete ménlova kaparta a földet, amint ott álltak városkánk temetőjének vaskapujában. Valami szél jött, nagy köpenyét hátul felpúpozta, mint holmi fekete, laza kötésű vitorlát, és ő megindult a havasok felé... Nem féltem! Szívesen mentem volna vele, nyeregkápájába kapaszkodva.

S most mégis valami tehetetlen félelem fogott el a haláltól. Távolról sem azt a fekete robogó utazást jelentette, mint akkor, hanem igazságtalan kikapcsolódást, kiküszöbölődést az élet dolgaiból. Azt jelentette, hogy őt, Langeliniét sem láthatom meg soha többé; mintha Szibériába sodornának, ólombányák kriptasötétjébe. Nem akartam vállalni ezt az eltűnést, és megvallom, az is gyötört most, ami máskor, ha halálommal foglalkoztam, vigasztalt, kecsgetett: a teljes észrevétlen eltűnés! Utolsó erőmet összeszedtem tehát, és hátrafordultam, hogy lassan megkezdjem a szörnyű anabázist.

Az út jobb oldalán, vagy ötven lépésre tőlem, szerelmespár jött imbolyogva. Boldogan kaptam ki kezeim a zsebemből, kalapom feltoltam homlokomon, mert izzadságcseppek nyugtalanítottak, és szippantottam egy nagyot a nyirkos levegőből. Azt hittem, megmenekültem.

Megindultam feljűk bátran, nagyokat lépve, és a férfi izgatottságára gondoltam kajánul, aki ilyenkor talán bicskája után kotorász zsebében, hogy így vonul feljűk egy temetői idegen.

Magas, bajszos férfi volt, huszonnyolc-harmincéves. Zöld köpenye suhogott hosszú termetén. A nőt még nem vehettem szeműgyre. Ez a hatalmas férfi beárnyékolta, szinte egyetlen foltban sem jutott hozzá a túlsó oldal lámpafénye.

Csak akkor láthattam arcát, amikor velem egy vonalba kerültek. Ő volt, Langelinie.

Ma sem tudom, hogyan kerültem haza. Lefeküdtem, de egy pillanatra sem jött álom a szememre. Útiterveket agyaltam ki, s a jeltelen elszökés módozatait. Hajnalban vonatra ültem. Egyenesen idejöttem, ebbe az országba, ahol – úgy gondolom – éppen elég baja van a köznek ahhoz, hogysem vacak, egyéni incifinci magánnyomorúságokkal bíbelődjenek. Itt mindenki a szerencsétlenül járt hősi ország üdvéért küzd, él-hal, buzgólkodik. Hozzád jöttem egyenesen, két nap s két éjjel tartott az út, mert te vagy az egyetlen ismerősöm itten. S te el fogod mondani mindenkinek, hogy ezért az országért jöttem küzdeni!”

– Édes barátom, te szegény Hjalmar! – mondtam neki s kezét megragadtam. – Holnap elmegyünk barátaimhoz, s kihirdetjűk közöttűk érkezésedet. Újságokban nagy cikkeket írunk példaadásodról, elmondjuk, hogy megszólalt végre a vén hetéra, Európa lelkiismerete! Dolgozni fogunk, Hjalmar, dolgozni fogunk, hogy elfelejtessűk önmagunkkal önmagunkat.

Bibliai kettős

Jákob szeretnék lenni
istenes jófiú
de a sötétből értem
nyúl mindig Ézsau

Legeltetni szeretnék
nagy bundás nyájakat
de közben a sötétség
bundája rám szakadt

Csupa fényt maszkiroznék
nagy istenfényeket
hogymint Istenem Istenként
legyen elégedett

Csak csupa jóra törnék
hogymint istenes legyen
a fű a fa a harmat
a szikla a hegyen

Én jó akarok lenni!
Az evolúciót
szorongassam kezemben
mint gyerek a diót

A jót válasszam egyre
mint délceg férfiú
nőssel jól kelve egybe
nem úgy mint Ézsau

Történelmet növesztek
hol száz szél szele fű
viszem előbbre népem
nem úgy mint Ézsau

ha kell csalások árán
tál lencsét áldozok
majd csak mohón befalja
az Ézsau-torok

tál lencsét árulok majd
az elsőségemért
hogymint elnyerjem a jussom:
az ézsauí bért

Szörökbe burkolom majd
kinyújtott jobb kezem
hogymint a benőtt sötétben
majd Ézsau legyen

Az eget kell becsapni
az égi rendelést
hogymint vakon befogadjon
engem Ézsauként

Csalással akarok előbbre
rúkkolni mint egy jófiú
de közben mezitelen mellre
vetkőzik bennem Ézsau:

Én Ézsau akarok lenni
lencséstál szörös Ézsau
eladott hitvány körmefont
és pillanatnyilag hiú

Csak Ézsau csak Ézsau
becsapott árva Ézsau
ki röhög ha lencsét eszik
ha réten Isten szele fű

Csak Ézsau csak Ézsau
kit szörrel másod helyre tesznek
aki az anyaszentegyházban
se lehet más mint csak eretnek

Csak Ézsau csak Ézsau
sose akarok lenni Jákob
ki lencsétállal szörkezekkel
ér el az anyallajtörjához

vesszek el a történelemben
hol jótét szelek árja fű
maradjak meg kisemmizetten
csak Ézsau, csak Ézsau . . .

JEGYZET ÉS VALLOMÁS A SZENTEKRŐL

„... így élünk mi, gyermekmódra, balgatag,
hátra se nézünk, elfutunk
a zajló úton, eleresztve kezetek,
magasabb szellemek – de ti
csak mosolyogtok, okos felnőttek gyanánt.
Nem sért ha semmibe veszünk
s aztán a bajban újra visszaszaladunk
hozzátok...”

(Babits Mihály: Balázsolás)

Brassóban a Fekete-templom közelében él egy kedves öreg barátom. Ha (bizony nagyon ritkán) írok neki, így kell címezni a levelet: *Strada Nisipului 4*. Nisip homokot jelent. Ezt az utcát a középkorban Szent Katalinról nevezték el, később egyszerűen *Sankt Gassenak* emlegették. Ebből lett a reformáció idején *Sandgasse*: Homok utca.

Így tűnik el életünkben is a szentek emléke? Valóban eleresztjük a kezüket, mint Babits írja, míg gyermekmódra futkosunk, s nagyon-nagyon felnőttek képzeljük magunkat?

Hogy a közéletben nem játszanak akkora szerepet, mint valaha, azon nem csodálkozhatunk, hiszen az nyilvánvalóan profánabb lett, elvesztette a szakrális vonatkozásait. De még hívő katolikusok között is megfogytak a szentekre irányuló figyelem. Belejátszik ebbe egy – talán rosszul értelmezett – ökumenikus érzékenység: nem azt hangsúlyozzuk, ami elválaszt, hanem ami összeköt. Tudniillik protestáns testvéreinkkel, akik valóban kezdettől fogva elutasították a szentek tiszteletét. Észrevétlen terjed a racionalista vallástörténet kritikus tanítása is, és vele a gyanú, hogy a szentek tiszteletével valójában a sokistenhitnek valami szelídített formája lopakodott vissza a keresztségbe, itt az ideje, hogy megtisztítsuk tőle hitünket, vallásosságunkat. Mások azt hangoztatják, olyan korban élünk, amikor a lényegyet kell kiemelni, a kereszténység Krisztus-központúságát, s ezt akkor tehetjük, ha a másodlagos elemeket, a történelem hordalékát bátran és kíméletlenül félretoljuk.

Mindez azért hat jószándékú, mély gondolkodású emberek között is, mert „valami van benne”, közös fogyatéksága azonban a pusztító egyoldalúság. Fenyegyet itt is, mint annyi másban, hogy egyik végletből a másikba esünk. Még a hivatalos Egyház intézkedéseit is jellemzi valami szokatlan szélsőségeség. A történeti hitelesség érvényesítése kedvéért átrendeztük a naptárt, megbolygatuk a szentek ünnepeihez kapcsolódó sok százados szokásokat és hagyományokat. Ugyancsak a történeti kritika nevében elutasítottunk legendákat, és megtagadtunk legendás szenteket, épp akkor, amikor már a körültekintőbb történeti megközelítés újra felfedezi a legendák történeti értékét, és kidolgozza a legendás elbeszélések értelmezésének módszertanát.

Talán nincs már szükségünk a szentekre, azért bánunk velük ilyen felelőtlenül? Bizonyos, hogy a gyógyszerek, az okszerű földművelés meg a társadalombiztosítás korában ritkábban szakad ránk létünk veszélyeztetettségének tudata, mint a régiekre. De csak ez fordíthatná tekintetünket a szentek felé?

Hankiss Elemér nemrég emlékezetes tanulmányban adott számot arról, hogy környezetünkben elsovadnak a közösségek, s mintha a közösségteremtő kedv és készség is megfogyatkozott volna bennünk. Az okok között, amelyek ide vezettek, azt is említi, hogy nincsenek többé védőszentek. Első olvasásra tréfának véljük ezt, aztán belátjuk, hogy komolyan beszél. Valóban szociológiai tényező is egy szent (esetleg akár legendás szent), akinek a személyében egy-egy közösség vonzó és eszményi tisztaságban megvalósulva látja azt a célt, amely tagjait összetartja, aki épp ezért ország-világ, sőt Isten előtt is igazolja a közösség létjogosultságát, ugyanakkor védelmezi is azt.

De ez csak egy példa a sok közül. Hogy másfélét is idézzünk: teológusok figyelemzetnek arra, hogy ha a szentekről megfélekedünk, istenképünk, Krisztusról alkotott elképzelésünk könnyen eltorzulhat. Istent nem lehet egymagában szemügyre venni. Izajás a hat kerubtól körülvéve látta őt, s mikor látomásáról beszámol, ezek énekét, hódolatát ismerteti; előttünk pedig a szentek bontják ki azt, amit földi ember szeme és szíve közvetlenül nem képes befogadni.

*

A szentek dolgában, mint minden hitünket illető ügyben, a *Bibliától* várunk eligazítást. Első látásra, bizony, meglepő kép fogad. Az Ószövetségnek minden igyekezete arra irányul, hogy a Teremtő és a teremtmény végtelen különbségét folyton eszünkbe juttassa. Isten legnagyobb és legkedvesebb kiválasztottai is gyarló, sőt bűnös emberek. Mózes vétkezik, neki is meg kell halnia, mielőtt eljutnának az Ígéret Földjére, sírját nem tartotta számon az utókor kegyelelte. Dávid visszaél királyi hatalmával: házasságtörést követ el, megöleti azt az Uriást, aki épp őerte harcol, egész öregkorát árnyékba borítja bűnhődése.

A példákat sorolhatnánk tovább, tanulságuk közös. Isten, egyedül Isten a szent, a választóvonal nem a jók és a rosszak, az elvetemültek és a kegyelemben élők között húzódik, hanem a Teremtő és a teremtmények között. A próféták személyisége nem fontos, akit közülük legjobban ismerünk, Jeremiás, nyomtalanul eltűnik szemünk elől, amikor küldetése beteljesedett.

Merőben idegen hatás volna, hogy Krisztushoz közeledve mégiscsak változik ez a kép? A Makkabeusok könyvei talán valóban a hellenista hős-tisztelet mintáit követik, azt akarják ellensúlyozni, s annak szellemét veszik át, amikor rámutatnak az igaz hit hőseire. Jézus, Sirák fiának himnusza mögött szintén sejt-hetünk hellénista példákat. De nem valóságos bibliai hagiográfia-e a Józsefről szóló csodálatos elbeszélés? József sem hibátlan, de megtisztul a szenvedésben, és gondviselésszerű szereplővé érik a megpróbáltatások között! Az a tisztelet, amellyel a Krisztus korabeli zsidóság Ábrahám alakjára tekintett, nagyon emlékeztet a szentek köztünk meglévő tiszteletére. És Jézus nem hibáztatta ezt. Az evangéliumok szerint nem azt mondta, hogy nem is olyan nagy dolog Ábrahám fiának lenni, csak azt, hogy „Isten a kövekből is támaszthat fiaikat Ábrahámnak”.

Vagyis hogy nem test szerint kell a „szenthez” tartozni, hanem lélek szerint, amint azt majd Szent Pál is kifejti.

Hans Urs von Balthasar szerint a szentek tisztelete igazán ott válik lehetségessé, ahol az Ige megtestesült, s vállalta értünk a kereszthalált (Die Heiligen in der Kirchengeschichte: Internationale katholische Zeitschrift, 1979, 488–495.) Igaz, az Újszövetségben is látjuk Péter vétkét, sokszoros megaláztatását, az apostolok emberi gyöngeségeit. De ez csak azt teszi lehetetlenné, hogy hősök, „sztárok” legyenek, Krisztus *mellett* hozzá fogható Krisztusok. Vonatkozik rájuk Jézus szava: „Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei. Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, Krisztus” (Mt 23, 8–10). De ez a figyelmeztetés is meglepő ígérettel zárul: „Aki magát fölmagasztalja, az megaláztatik (= azt megalázza az Isten), aki magát megalázza, az fölmagasztaltatik (= azt megdicsőíti az Isten)” (Mt 23, 12). Az Újszövetségben *nem tűnik el*, nem válik fölöslegessé az apostolok személye. Az, aki valóban tanújává lesz Krisztus szenvedésének és halálának (nemcsak szavával, hanem életével is), pontosabban halálig hű szeretetének, az Krisztus húsvéti dicsőségéből is részt kap.

Csodálatosan megmutatkozik ez *István* alakjában: vele kezdődik a keresztény hagiográfia. Vagy abban a képben, amelyet az Apostolok cselekedetei, másfelől meg a deuteropaulinus levelek rajzolnak *Szent Pálról*. A Timóteushoz írt második levélből már Rembrandt Szent Pálja néz ránk.

Amint viszont a Magnificatban *Mária* mondja el, hogyan magasztalta föl őt az Úr („aki magát megalázza, fölmagasztaltatik”!). Ha valaki bibliai mértéket keres a szentek tiszteletére, a Magnificatot kell sokszor átélmélnie. De annak is, aki arra kíváncsi, hogy miben különbözik a keresztény szent a pogány félistenektől.

Mínderre a modern protestáns bibliakritika azt mondja: Frühkatholizismus, s az Újszövetségnek e kései megnyilatkozásait már valamiféle romlás eredményeként egyszerűen elutasítja. De mit tegyünk Pállal, aki kétségtelenül autentikus leveleiben is úgy ír magáról, mint egy sem az Ószövetség prófétái közül? Egyszer-mászor mintha az evangéliumból idézett krisztusi tilalmat is félretolná: „Ha számtalan tanítótok volna is Krisztusban, atyátok nincs sok. Az evangélium által én nemzetelek titeket Jézus Krisztusban. Azért biztatlak titeket, legyetek követőim” (1 Kor 4, 15–16). Amit persze kiegészít az 1 Kor 11, 1: „Legyetek követőim, mint ahogyan én Krisztus követője vagyok”. Ezért ír Pál egyes szám első személyben önmagáról is, mert szükségesnek látja, hogy ismerjék (pl. Fil 3, 4–17, de a Korinthusiakhoz meg a Galatákhoz írt levelekben is lépten-nyomon). Néha szinte a Magnificat hangján ad hálát azért a kegyelemért, amely gyöngeségei közt is erőssé teszi: „Mindebben úgy viselkedünk, mint Isten szolgálja. ... mint csalók, mégis igazat mondók, mint ismeretlenek, mégis jól ismertek, mint akiket halálra szántak, mégis élnek, mint megkínzottak, de belé nem haltak, mint szomorúak, mégis mindig vidámak, mint szűkölködők, mégis sokakat gazdagítók, mint akiknek semmijük sincs, mégis mindenük megvan” (2 Kor 6, 4–10).

Ha ezekre a vonatkozásokra érdemük szerint odafigyelünk, megállapíthatjuk, hogy a Biblia, főként az Újszövetség megadja azokat a szemléleti alapokat, ame-

lyeken aztán a későbbi századok során a szentek tiszteletének változatos története kibontakozott. Ezek a bibliai szövegek nemcsak azt igazolják, hogy a szentek tiszteletét nem lehet pogány szellemi örökségként kisöprözni a kereszténységből, hanem megsegítenek abban is, hogy akár a hagiográfiában, akár a szentek segítségül hívásában megtaláljuk a valóban keresztény megoldásokat. Daniélou egy-egy kis kötetre való esszéit írt az Ószövetség zsidó és pogány szentjeiről. Ezek s a hozzájuk hasonló tanulmányok messzefénylő tanulságokat kínálnak.

*

Mi hát a szent? Az Egyház azt avatja szentté, akiről igazolni lehet, hogy hősiek fokban gyakorolta az erényeket (elsősorban a szeretetet), és hogy közbenjárására történtek csodák. Walter Nigg nem ok nélkül írja, hogy ezt a szenttéavatási eljárást „túlzottan átjárja a jogászi szellem” (A szentek visszatérnek 13). Ez a két kritérium kétségtelenül alkalmas arra, hogy a szenttéavatás vezérfonala legyen, de a hívő ember tájékozódását mellékútra terelhetik.

Úgy tűnhetik föl, mintha a szent *nagyszerű erkölcsi teljesítményeivel* érdemelné meg tiszteletünket. Pedig elsősorban a kegyelem embere. Akkor gondolkodunk helyesen róla, ha a kegyelemről helyesen gondolkodunk. De fordítva is: sehol sem tudjuk úgy „megérteni” a kegyelem működését, mint egy-egy szent életének, egyéniségének tanulmányozása közben. Azt, hogy a kegyelem ajándék, s hogy „nem rontja le”, nem tolja félre, nem pótolja, hanem „föltételezi”, mozgósítja és beteljesíti a természetet. A megváltás a teremtést. A Fiú és a Lélek az Atya művét.

Szent tehát az, akiben Isten tökéletességének és gazdagságának egyik vagy másik vonatkozása megragadó tisztaságban megvalósul. Ezért Isten tanúja köztünk. Vagy még inkább az emberré lett Isten „kifogyhatatlan gazdagságának” föl villantója. Nem véletlen, hogy a teológiai eszmélés történetében akkor kezdenek a szentekkel foglalkozni, amikor a krisztológiai érdeklődés elmélyül (W. Beinert: *Maria heute ehren – in: Maria im Gespräch*, St. Benno Verlag, 1978, 74–91).

Krisztus embersége szükségszerűen töredékes. A Kolosszeiekhez írt levélben olvassuk: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az Egyháznak a javára” (1, 24). Ugyanabban a levélben, amely Krisztusról megállapítja: „Benne lakik testi formában az istenség egész teljessége, s benne lettetek ennek a teljességnek részesei” (2, 9). A szent – nemcsak szenvedésével, hanem egész életével, amelyre Krisztus keresztjének árnyéka borul, de amely ugyanakkor a húsvét örömét is hordozza –, megvalósítja azt, ami Krisztus teljességéhez hozzátartozik, de amit Krisztus a maga földi életében kifejezetten nem valósíthatott meg. A szentek mások, mint Jézus: vannak köztük nők, bűnbánók, öregek, a tudomány művelői, emberi hatalom hordozói, és mégis Krisztusból és Krisztusban élnek. Ezért írja – a protestáns – Nigg, hogy „éppúgy hozzátartoznak a kereszténység épületéhez, mint a Szentháromság, mint a Szentírás, mint a szentségek”.

A szentek közbenjárására történt csodák egy másik fontos kérdést vetnek fel. A kinyilatkoztatás világában mindig otthonos volt az a meggyőződés, hogy értelmes és fontos egymásért imádkozunk. Az Ószövetség dicséri Ábrahámot, hogy

még a szodomaiakért is szót emelt. Bemutatja Mózeset, Dávidot, a prófétákat, amint egész igyekezetükkel imádkoznak népükért, és fontos ajándékokat esednek ki számára. Az Újszövetség példáira mindenki emlékszik. Pál hányszor kér és ígér imádságot! Apostoli működésének sikerét, szabadulását, szolgálatának beteljesedését attól reméli, hogy sokan imádkoznak érte. Nem mer közvetlenül Istenhez fordulni? Nincs személyes kapcsolata Krisztussal? Ki merné mondani? Mégse fogy ki a kérésből, hogy imádkozzanak érte (1 Tessz 5, 25, Kol 4, 3–4 stb.). Nem abban a hitben él-e, hogy az egymásért mondott imádságunknak nagyobb súlya van, mint annak, amellyel sajátmagunkért könyörgünk?

S ha a földön élőknek érdemes egymásért imádkozniuk, egymás imádságát kérniük, ne kérhetnének azok imádságát, akik „Krisztusban hunytak el”? Nem tolatkodnak a szentek Krisztus és miközénk, mint valami mennyei bürokráciában vagy hűbéri láncon. De testvéreinkként ott vannak Krisztus körül, s rá is nagyobb bizalommal nézünk, ha meggondoljuk, hogy őket magához fogadta, háza népének ismeri.

Tudós papi ember szájából hallottam egyszer, hogy az *Üdvözlégy* nem imádság, hiszen aki imádkozik, Istennel beszélget, az Ave Mariában viszont Máriát köszöntjük. Bizony az Egyház imádkozik a szentekhez! Nem imádja őket, de amikor köszönti őket, imádságukat kéri, imádságos közösségükbe beóvakodik, akkor *imádkozik*. A legrégebbi szöveg, amely Máriának, vagyis egy szentnek imádságáért esdekel, a *Sub tuum praesidium* (Oltalmad alá futunk) kezdetű könyörgés új fogalma: „Nostras *deprecatione* ne despicias in necessitatibus: könyörgésünket/i-mádságunkat meg ne vesd szükségünk idején!” Az *Angyali üdvözlés*ben pedig Máriát kérleljük: „Imádkozzál érettünk . . . most és halálunk óráján!” Nem vele társalkodunk hát, hanem vele együtt Istenhez fordulunk.

A Magnificat szerint Máriával „nagyot tett” a hatalmas Isten, s ezért „boldognak hirdeti minden nemzedék”. Miért ne akarná ugyanez az Isten többi szentjét (vagy legalább szentjei közül némelyiket) az Egyház és az emberiség nyilvánossága előtt látható módon is megdicsőíteni – csodával, imameghallgatással? Amelyekről megintcsak a protestáns Nigg írja, hogy semmi mást nem állítanak, jelentenek, „mint azt, hogy a szentek élnek, és nem halottak”. Élnek nemcsak úgy, mint vonzó példájuk mozgósítja lelkiismeretünket, hanem úgy is, hogy a Bárány trónusa körül szót emelnek értünk.

*

Igen, szükségünk van a szentekre. Helyesen kell gondolkodnunk róluk, jól kell törődnünk velük, akkor egyenként és együtt tapasztaljuk áldott szeretetük hatalmát.

Bevezetőben negatívumokat emlegettünk. Most hadd mondjuk el, hogy az utóbbi években sok minden olyasmi történt a szentek körül, aminek örülhetünk. Több fontos kiadvány jelent meg, amelyek egy-egy szent saját műveit tartalmazza (Sienai Szent Katalinét, Nagy Szent Terézét). Megjelentek modern portrék például Assisi Szent Ferencről (Chesterton, Kazantzakis tollából), de értékes rövidebb életrajzok is, pl. éppen W. Nigg kötetei, Ijjas Antal írásai, Weisbender nagy kötete; hogy Puskely Mária kitűnő írásait el ne felejtjük. Ezeknek hatása máris érezhető.

Az új liturgiában pedig sok minden ügyetlenül mozdult ugyan a szentek körül; de a Miskolc könyörgései nagyszerűek, némelyik egy-egy mondattal a szent egész egyéniségét élénk idézi. Újra meg újra végig kell elmélkednünk a szentekről szóló közös miseszövegeket, a róluk szerkesztett preferációkat: érett és élő teológiát hordoznak. A kánonban, főként az elsőben szóba kerülnek a szentek a legszentebb titok körül. Kereszteléskor s a többi szentség kiszolgáltatásakor is megjelennek, hogy egy mosollyal köszöntsenek, egy kézmozdulattal, ismerős bólintással jelezzék: összetartoznak. A papi zsolozsma új köteteiben a régi életrajzok helyére a szentek írásaiból vett szemelvények kerültek. Kimeríthetetlen forrásai lesznek a mindennapos elmélkedésnek. Nagyon-nagyon ügyesen válogatták össze őket!

Családokban többet tehetnénk a védőszentek megismerése érdekében. Minden névnap lehetne alkalom arra, hogy ne csak egymást köszöntsük, hanem azokhoz a szentekhez is közelebb kerüljünk, akiknek nevét viseljük, s akiknek oltalmában bizakodunk. Törekedhetnénk arra is, hogy valóban megismerjük azt a szentet, akinek nevét talán már magunk választottuk bérmanevünknek. Képek, szobrok üzenetét fejtegethetnénk értőbb lélekkel. Az irodalomban is lehetünk nagy, élő és modern remekművekre, amelyekből egy-egy szent tekint ránk: Németh László VII. Gergelye, Mészöly Miklós Saulusa vagy Anouilh Becket Tamása.

Színes és vonzó társaság a szenteké. Jó, hogy közünk van hozzá.

JAN JÓZEF SZCZEPANSKI

A SZENT

Sok szemtanú már akkor tudatában volt a jelenet roppant fontosságának, jól lehet még ma, vagyis több mint harminc esztendővel a megtörténtek után se lehet teljes egészében megérteni. Talán nem is értjük meg soha, mert az egyetemesség nyelve a látszat ellenére egyre nehezebben alkalmazható, s mind gyakrabban folyamodunk a gyakorlati retorika fordulataihoz.

Még a pontos dátumot sem tudjuk. 1941 júliusának egyik utolsó vagy augusztusának egyik első napja lehetett. Ennek a pontosan meg nem határozható napnak estéjén (az életben maradt tanúk emlékezete szerint ezen a napon rekkenő hőség volt) az auschwitzi koncentrációs táborban büntető appelre sorakoztak fel – mivel három rab megszökött. A tizennégyes és a tizenhetes számmal jelölt blokk barakkjai között húzódo lágéru-ton tömött sorokban állították fel az élethez való joguktól megfosztott embereket. Elálló fülű, karikás szemű, vékonyka keselyűszerű nyakú, oszladozó, piszkos csíkos fegyencruhát viselő, ijesztően lesóványodott emberek álltak fapapucsban. Reggel óta álltak ott mozdulatlanul, elgyötörve a nap iszonyatos forróságától, az éhségtől, a mozdulatlanságtól (ami még a gályarab erőfeszítésénél is kínzóbb), kitéve a rettenetesnek, kegyetlenebb halálnak, amely vaktában szedte áldozatait. Mindenki tudta, mivel végződik a sorakozó: a lágéru-ben kötelező kollektív felelősség elve alapján kiszemelik közülük az éhhalálra ítélteteket.

Este hét körül végre bekövetkezett. Karl Fritzsch Lagerführer, Gerhard Palitsch Rapportführer egy csapat SS kíséretében lassan végighaladt a némán sorakozó emberek előtt. Merev, halálfejes sapkák, a felsőbbrendű emberek atléta természetén feszülő egyenruhák, simára borotvált arcok, a megvető ridegségbe merülő arcok, derékszíjra fűzött revolverek, kifényesített tisztí csizmák. A végzet sáfárjainak méltóságteljes felvonulása. Mindez szó nélkül ment végbe. Fritzsch ujjával csak rámutatott, az SS pedig előrelökte a csíkos fegycruhában tántorgó bábót. Palitsch a noteszában fölírta a számot, egy másik SS pedig a bal oszlop szélére vezette az elítéltet. A tizennegyedik blokkból; ahonnan egy rab elszökött, tíz embert választottak ki. De ezt a hosszadalmas procedúrát hirtelen megzavarták. Az utolsó előtti áldozat – talán negyvenéves férfi lehetett – váratlan kétségbeeséssel reagált. A csöndet zokogás s jajszó háborította. A szerencsétlen férfi azt kiáltozta, hogy felesége és gyerekei vannak, és szeretne visszatérni hozzájuk. Ez a jajgatás visszhangzott a kegyelemtől és reménységtől megfosztott úrban. De hirtelen a sorból előlépett egy másik fogoly. A jelenlevők beszámolója szerint „füрге léptekkel”, és vigyázz-ba vágta magát az SS-ek előtt, a sapkáját szabály szerint a nadrágja varrásához szorítva. Alacsony termetű, vézna férfi volt, kerek drótkeretes szemüveggel, beesett arca lázas pírban égett. Kopasz fején oldalt ősz sörte meredezett. Fritzsch már elmenőben csodálkozva állt meg, a sorokban pedig, amelyeket soha semmiféle jajszó nem indított meg, váratlanul nagy élénkség volt tapasztalható. Az emberek kíváncsian nyújtogatták a nyakukat, lábujjhegyre ágaskodtak, hogy jobban lássanak. Igaz, már láttak ehhez hasonló kitöréseket, arra azonban senki sem vetemedett, hogy létszámolás alatti ki merjen lépni a sorból. Ez egyszerűen elképzelhetetlen volt. Csakis ennek a hihetetlen tettének köszönhetette a vakmerő fickó, hogy nem döntötték azonnal a földre és nem rugdosták halálra, vagy nem puffantották le ott menten. E helyett rövid vitára került sor Fritzsch Lagerführer és közte. Természetesen senkinek sem volt rá módja, hogy feljegyezze, miről beszéltek. Tartalmának lényegét illetően azonban egyetértének azok, akik elég közel álltak ahhoz, hogy hallhassák a párbeszédet, és életben maradtak, hogy tanúságot tegyenek róla.

Az 16670. számú fogoly, a lengyel ferencesrendi szerzetes, Rajmund Kolbe, szerzetesi nevén Maksymilian Maria, az elítéltek közti álló zokogó emberre mutatott, és nyugodt hangon, gondosan megválogatva a német szavakat, engedélyt kért, hogy helyette az éhhalál-bunkerbe mehessen. Rövid szünet után Fritzsch azt kérdezte a fogolytól, hogy mi a foglalkozása. „Katolikus pap” – válaszolta Rajmund Kolbe. És ekkor Fritzsch Lagerführer ráállt. Némelyek szerint bólintott, mások szerint két rúgással fejezte ki beleegyezését – az egyiket a jajveszkelő ember kapta (ezzel jelezte, hogy visszamehet a sorba), a másik rúgással az 16670. számú fogolynak tudomására hozta, hogy annak helyére állhat, vagyis az elítéltek csapatába. Palitsch Rapportführer kihúzta a noteszből a megmenekült ember számát és a helyére az új áldozatét írta be. Azon nyomban elvezették az éhhalálra kiszemelt embereket a tizenháromas blokkba. A kettős sorok legvégén Maksymilian Kolbe atya haladt.

Viszont vegyük szemügyre Karl Fritzsch furcsa magatartását. Miért engedett Kolbe fogoly kérésének? A dolog érthetetlen az ő világának logikai kategóriáin belül. Hiszen ennek a propozíciónak elfogadása nyílt merényletet jelentett az ellen, amit ő egész tevékenységével szolgált.

A koncentrációs táborok nem csupán „a nem-kívánatos elemek” elleni megtorlást és likvidálásukat voltak hivatva szolgálni. Többek között azt is bizonyítani kellett, hogy az emberi testvériség elve csak fikció. A testvériség elve ugyanis alááshatja a faji elitarizmust. Az alacsonyabb rendű embereknek sárba tapos-

va, mint a férgeknek kellett elpusztulniok – tömegesen, de magányosan és névtelenül, az önfeláldozás fájdalmát megillető méltóság nélkül. Szégyenben és gyalázatban kellett meghalniuk, lehetőleg úgy, hogy maguk is növeljék saját nyomorúságukat. Csakis ilyen módon tudták a felsőbbrendű emberek győzelmének erkölcsi alapját biztosítani. Ezért kellett az emberiesség jelszavát, mint „judeo-keresztény” hazugságot leleplezni, szembeállítani az egyetlen, valóságos életre és hatalomra való joggal, amit az erő jelent. Az erő misztikájának hitvallói ugyanis gyávaságnak nevezték az emberiesség jelszavára való hivatkozást. Ezzel magyarázható az a végtelen lenézés, amit az emberiesség hirdetőivel szemben tápláltak. Az entellektüeleket, papokat, valamint az egyetemesség alapelveire épülő politikai doktrinák képviselőit a koncentrációs táborokban a legnagyobb megaláztatásoknak vetették alá. Mert mindez az igazság próbája volt. „Hol marad a ti emberségetek? Hová lett, ha most egyetlen kenyérhéjért egymás torkának estek, botokkal ütlegelitek egymást a Kápó parancsára.” A koncentrációs táborok bizonyos értelemben egy végső világnézeti vita részét alkották.

Karl Fritzsch valószínűleg nem hiába töltötte be Auschwitzban a Lagerführer tisztségét. Bizonyosan egyik legbuzgóbb híve volt az erő misztikájának. Ráadásul abszolút hatalommal rendelkezett az auschwitzzi Häftlinge élete és halála fölött ebben a vitában. Mindezt mérlegelve, inkább arra lehetett volna számítani: ha egyáltalán elfogadja Kolbe fogoly kihívását, csakis azért teszi, hogy azután annál nagyobb megvetéssel és gúnnyal keresztülhúzza. Hiszen semmiféle erkölcsi kódex nem kötelezte, tehát nem kellett betartania semmiféle szabályt. Akkor miért volt hajlandó megkímélni Gajowniczek őrmester, az iszonyúan kétségbeesett elítélt életét? A terror logikája és a megvetés logikája ennél jóval „természetesebb” megoldásra vezették: elfogadja az áldozatot, de egyúttal megsemmisíti eredményét is. Pusztuljon el mind a két ember. A céltalan hősiesség ilyenformán tébollyá változik. Egy dolog nem kétséges: Karl Fritzsch nem láthatta előre ennek a döntésnek következményeit. És azért, mert a vitát végleg eldöntöttnek hitte. Meggyőződése szerint az a tézis, melyet ő szolgált, már eleve győzött. A régi értékeket mindörökre fölszámolták. Ezentúl más senki sem hivatkozik a legyőzött fél érveire. És úgysem maradnak tanúk. Mert a piszkos fegyencruhát viselő, még mozgó testek tömegét ő holttetemek kontingensének tekintette, akik sorukra várnak a kemence előtt. Az élet esélye hetekben, a legjobb esetben hónapokban volt mérhető. Nem létezett semmilyen jövő, mely az ő igazukat támaszthatta alá. Mi jelentősége lehetett az emberiesség gesztusainak a holttetemek előtt?

Nem látott más magyarázatot. Csak a teljes megvetés megnyilvánulását. Az egyik számot a másikkal helyettesíteni, mielőtt valamennyien betöltik a halál lajstromát... miért is ne? És az a rúgás. Számomra nagyon is valószínűnek látszik.

De Karl Fritzsch tévedett. Egyszerűen túl primitív volt ahhoz, túlságosan korlátolt, hogy megértse: eljött az igazság próbája és ő a vesztes – ő, meg a pusztá erószak egész világa.

Kolbe fogoly iszonyúan sokáig haldoklott. Tébécéje volt, csak egy tüdeje, ha szabad ember, néhány napig élt volna még, itt pedig csak a karbolsavas injekció végzett vele tíz napi haldoklás után. A tizennégyes blokk utolsó három halottja közül az egyik volt. Tíz hosszúra nyúlt napon át az egész tábor vele élte ezt a halált, e végeláthatatlan halált, mely nem a gonosz sors vagy a vak véletlen, hanem önként följajlott váltságdíj volt egy másik ember életéért. És ez a halál a félelmetes kegyetlenség ellenére méltóságtól fénylett.

A kivégzettek emberi létük utolsó pillanataiban többnyire valahogy kifejezésre juttatják hűségüket az ügy iránt, amelyért meghalnak. Még azok is, akiknek

száját gipszel tapasztják be, hogy megfosszák őket az utolsó szó jogától, büszkén fölszegett fejfel fogadják a puszkagolyót. A szomjúságtól és éhségtől elpusztítottak a Halál Blokk kínzókamráiban a cellák cementpadlóján meztelenül haldokoltak a sötétségben. Ilyen körülmények közt, melyeket leírni se merek, mindenfajta kiállítás, mely az ember szuverenitását példázza a fájdalommal szemben – hihetetlenül nagy bátorságot kíván.

Maksymilian Kolbe atya haldoklásának egész ideje alatt hangosan imádkozott s szent énekekbe kezdett, s kinszenvedésében társai a cellában és a szomszédos cellákban is hangosan vele énekeltek. Ennek az áhítatnak hangjai áthallatszottak a falakon, egyre halkulón, majd suttogássá változtak, hogy végül az emberi lélegzettel együtt hunyjanak ki. A tábor hallgatásba merült. A hírt, hogy még imádkoznak, nap nap után adták tovább a barakkokban. Az emberi szolidaritás már elhalt sejtjei ismét lélettől lüktettek. A tizenhármas blokk földalatti celláiban lassan bekövetkező halál már nem a férgeket sárba tipró halál volt. Drámává változott át és szertartássá. Katartikus áldozatvállalássá.

Karl Fritzsch világa csupán az emberi szolidaritás elpusztítása árán győzhetett. Mindazokat, akiktől elvették az élet privilégiumát, életük magasabb értelmétől is meg akarták fosztani. Ezáltal pusztá eszközzé válnak uraik kezében, s rabszolgalétük végén úgy múlnak ki, mint valami barom, amire semmi szükség. A koncentrációs táborokban már kipróbálták az új világ modelljét. A légerek elszigeteltsége biztosította a kedvező feltételeket e kísérletek végrehajtásához. Az önmegtágadás és a hősiesség aktusai, melyekre mégiscsak akadt példa, visszhang nélkül hunytak ki a krematórium széndioxid füstjében.

Ezen a téren Maksymilian Kolbe cselekedete megrendítő fordulatot hozott. Először is azonnali és nyilvánvaló eredményessége folytán. Saját életéről való önkéntes lemondásával megmentett egy másik embert. Egy idegent. Csupán az emberi testvériség szálai fűzték hozzá. Az emberiség absztrakt jelszava látható tartalommal telítődött meg. A halállal megváltott élet újra visszanyerte értékét. Az élet gyümölcsét termő halál mostantól nem volt többé kétségbeejtő értelmetlenség. És ez a hosszú haldoklás az egész tábor szeme láttára történt – nem gyalázatban, hanem mély koncentrációban, a tudatosan vállalt választás méltóságában ...

Híre az auschwitzi szögesdrótokon túl a többi táborban is elterjedt. Voltak rá tanúk. Sokan Fritzsch kalkulációja ellenére mégis életben maradtak. Többek között Franciszek Gajowniczek is, az az ember, akit Rajmund Kolbe mártíromságával megváltott.

A hitlerizmus tébolyult terveit keresztülhúzta a katonai vereség. A moszkvai konferencia (melyen megszületett a döntés a bűnösök felelősségrevonásáról) és Sztálingrád nélkül nem került volna sor a nürnbergi per ítélethozatalára. Nem a katonák, politikusok és jogászok döntötték el az emberiségről folyó vitát. A választ 1944 augusztusában a tizenhármas, úgynevezett Halál Blokk földalatti cellájában adták meg. Még pedig a lengyel ferencesrendi szerzetes, Maksymilian Maria Kolbe. Olyan bizonyító erővel, melyet semmilyen dialektika nem képes megingatani.

A bátorság, nemesség, az együttérzés nem is olyan ritka adományok – de e szép emberi tulajdonságoknak megvannak a természetes határai. Akadnak olyan körülmények, mikor számonkérésükkel egyszerűen túlbecsüljük az ember erejét. Ezek az erények a csata hevében, hirtelen impulzusok hatására gyakran hősiességgé és a legmagasabb fokú áldozatvállalássá erősödnek fel. Aránylag könnyű leírni a hősiesség csodálatra méltó aktusait; mivel azzal áltatjuk magun-

kat – minden gyengességünk ellenére, melynek nagyon is tudatában vagyunk –, hogy ha rákerülne a sor, mi is hasonlóképpen cselekednénk.

Kolbe atya tette nem ebbe a kategóriába tartozik. Az elmélyült magányban hozott döntés, a mártírhalál vállalása egy ismeretlen emberért olyan cselekedet, amit nem hétköznapi emberi mértékre szabtak. E sorok írója is úgy érzi, hogy ez meghaladná az erejét. Ezért olyan nehéz írni róla.

Bizonyos, hogy Rajmund atya hősiessége mély hitből fakadt. Ez nemcsak bátorsággal vértette fel őt, hanem kész mintával is szolgált – cselekvési modellel, mely egyaránt példa és jelkép. Arra szolgáló szimbólum, hogy tartalommal töltse meg az absztrakciót. Az a tény, hogy semmilyen szálak nem fűzték Franciszek Gajowniczekhez, e tekintetben nagyon fontos. Mint keresztény a saját életét áldozta föl embertársáért, ezzel téve tanúságot az evangéliumi felebaráti szeretetről, melyet szembeállított a gyűlölet és megvetés hatalmával.

A katolikus egyház nagyon is jól mérte föl ennek a cselekedetnek a jelentőségét, mikor Maksymilian Kolbe atyát boldognak nyilvánította. Nem könnyű ennél jobban indokolt döntést hozni. Azoknak a dolgát azonban megnehezíti, akik a hagiográfia keretein túl szeretnék megismerni és megérteni ezt a hősi magatartást.

A civilizált világnak ma nagyobb szüksége van a szentségre, mint valaha.

Maksymilian Kolbe atyát katolikus életrajzírói intellektuálnak és gondolkodónak ábrázolják. Van, aki a zsenialitás jegyeit véli fölfedezni gondolkodásában. Állítólag egészen kivételes matematikai képességekkel rendelkezett. A ránk maradt kéziratok közt van egy cikk, melyet római stúdiói alatt írt, és a kozmikus űrrepülésnek szentelt. Ebben egy számításokkal és műszaki rajzzal kiegészített űrhajó modelljét láthatjuk, melyet szerzője „éteroplánnak” nevezett. A cikket az első világháború éveiben írta.

Minden jel arra vall, hogy maga Rajmund Kolbe nem csupán nem tartott rá igényt, hogy intellektuálnak nevezzék, hanem egyenesen bizalmatlan volt minden intellektualizmussal szemben. Saját értelmünk fényébe vetett reménységünk ugyanis éles ellentétben áll az alázattal, ő pedig azt a legelső keresztény erénynek, a megváltás legfőbb esélyének tekintette. Ezért a vallási gyakorlat valamennyi változata közül a legnépibbet, a legérzelmesebbet választotta.

A szülői házban a vallásos áhítat légkörében nevelkedett. A család mindennapi imái a Szűzanya szobra előtt, az állandó rettegés a bűntől, mely meggyőződése, hogy a szűkös kisiparos egzisztenciával járó nélkülözések Zdunska Wolában vagy Pabianicében csupán rövid tanonckodást jelentenek a paradicsomi dicsőség előtt. Tüdőbajos volt és a cselekvés vágya, mely emésztette, lázas agresszivitásban nyilatkozott meg nála. Gyakori jelenség olyanoknál, akik tudatában vannak életük törékeny voltának. Az ő egzaltált lovagi eszménye mindennek fölött a hűséges szolgálat eszménye volt, egészen saját énjé feláldozásáig. A Szeplőtlen Szűznek való önfeláldozás aktusa . . . idegszálunk utolsó rezdületéig, a gondolataink legrejtettebb zugáig – annak a szervezetnek alapszabályaihoz tartozott, melyet ő alapított.

Ha ellenérzésről beszélek, melyet bennem – és nem csupán bennem – Maksymilian Kolbe atya alakja kelt, elsősorban hittérítői és ideológiai szervezői tevékenységére gondolok.

Kolbe atya az elmúlt, letűnt kor embere volt. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy buzgón és nagy szakértelemmel nem használta fel a fejlett technika minden vívmányát. A kiadói és sajtóközpont, melyet Niepokalanówban, az általa alapított szerzetesrend székhelyén létesített – az akkori idők legmodernebb gépeivel volt felszerelve, saját rádióállomást tervezett itt, saját repülőgépekkel. Ezek a

tervek már a megvalósulás stádiumában voltak. Közvetlenül a háború kitörése előtt néhány szerzetes már elvégezte a pilóta tanfolyamot és nekilátott a repülőtér építésének.

Kolbe atya hitt az askézis szükségességében és eredményességében. Hogy az embernek időben ki kell szabadítania magát az anyag bilincseiből. Az ő érték-skálájában a technikai civilizáció nem foglalt el valami előkelő helyet. De ez a fanatikus neofita –nem mondott le a civilizáció eredményeiről. Habozás nélkül használta fel az ábránd utáni hajszában létrehozott eszközöket, hogy általuk felépítse az igazság házát. „Foltozott csuhában, foltozott saruban, a legmodernebb típusú repülőgépen – ha szükséges, minél számosabb lélek megmentéséhez – ez a mi ideálunk.” Ezt írta Nagaszakiból szerzetestársainak Niepokalanówba paradox tevékenysége stílusának jellemzésére.

Valószínűleg nem is látta paradoxonnak. A lényeg számára a foltozott csuha volt. A szegénység és alázat. A paradoxon sokkal mélyebben keresendő, mint a szerzetesi csuha és a modern közlekedési eszköz kontrasztja. Az alázatnak és az agresszivitásnak valami furcsa keverékében rejlik. Mert hiszen nem kevesebbre és nem többre törekedett, mint a világ meghódítására. Ezért térítette meg a „pogányokat” Japánban, ezért bővítette szüntelenül kiadvállalatait, kolostorokat alapított és terveket szőtt, hogy az egész földkerekséget behálózza a Szeplőtlen Szűz Lovagrendjének szervezetével. Mindezeket az intézményeket pedig gigantikus méretekre szabva – szinte a semmiből hozta létre. Egyetlen fillér nélkül, szüntelenül adományokat gyűjtve közmondásos foltozott csuhájában. Fenomenális energiája és szervező tehetsége volt. Minden vállalkozását szó szerint a puszta két kezével kezdte. Meszet kevert, téglát hordott az építkezésen, ott állt a szedőszekrény mellett. Nagaszakiban kiadta „A Szeplőtlen Szűz lovagjának” japán változatát anélkül, hogy ismerte volna a japán nyelvet. Padláson hált, mikor hozzálátott Niepokalanów japán leányszervezetének építéséhez, és a kabátjával takarózott. Csupán a saját missziójába vetett fanatikus hitből meríthetett erőt ez a vézna, beteges ember. Csak a győzelemnek bizonyosságából, mert sohasem kételkedett abban, hogy Isten mindenhatóságával és tökéletességével támogatja minden vállalkozását.

Kolbe atya térítő becsvágya azokból az alapelvekből is kitűnik, melyeket a Szeplőtlen Szűz Lovagrendje elé tűzött ki. Ebbe a szervezetbe fel kell venni „fiatalokat és öregeket, szerzeteseket, papokat és világiakat, férfiakat és nőket, tudósokat és egyszerű embereket”. Tevékenységüknek pedig, ahogyan egyik cikkében megfogalmazta, „ki kell teljesedni minden fajra, nemzetre, helyre, kultúrára, társadalomra és korra, az egyénekre és a csoportokra, az állami szervezetre egészen a globális társadalmakig”. Egyik meghatározott célja pedig „az élet egész területe, például a sajtó, tudomány, művészet, irodalom, technika, politika, kereskedelem stb. tökéletesítése”.

Az aránylag jelentős eredmények ellenére szembetűnő az aránytalanság a világot megmozgató tervek és megvalósulásuk közt. Ez a mozgalom a statisztikai számokat tekintve sohasem érte el az áhított univerzális méreteket és különösen nem volt semmilyen hatással a tudományra, művészetre és kultúrára – megalapítójának igyekezete ellenére. Csakis a hagyományos egyházi kereteken belül élt és fejlődött. Másként nem is lehetett, és Maksymilian atyát csak naiv optimizmusa akadályozta meg abban, hogy ezt lássa.

A jelenkori történelem nem szűkölködik a tiltakozás és kétségbeesés drámai aktsaiban. Sokan vannak, akik nem rettennek vissza attól, hogy a saját életüket áldozzák fel tiltakozásul az igazságtalanság és az erőszak ellen. Mindez az egész

világ szeme láttára történik. Sok millió jóllakott európai és amerikai nézhette végig kényelmes foteljében, amint buddhista szerzetesek benzin lángjától égnek el Vietnam utcáin. A Pepsi Cola reklám és a cowboyok ügetése közepette megpillanthatták az eleven fákyákat a néma, kifürkészhetetlen arcú nézőkkel együtt.

A mártíromság hierarchiájának meghatározása, azon ügyek fontosságának rangsorolása, melyek nevében mártíromságot vállalnak, cinizmus volna. Maksymilian Kolbe atya auschwitzi éhhalála azonban mégis különbözik e tragikus manifesztálásoktól, amelyeket – és ez még tragikusabb – a tömegkommunikáció terjeszt világszerte, s ezzel bizonyos fokig a politikai baleset rovatába degradálja őket. Elsősorban abban különbözik ezektől, hogy nem a kétségbeesés és tiltakozás aktusa volt. Hanem az afirmációé. A szeretet hősi gesztusa a gyűlölet ellenében. És ezt a gesztust nem a világ szemeláttára tették, hogy felrázzák alvó lelkiismeretét és állásfoglalásra kényszerítsék, hanem Isten előtt.

Rajmund Kolbe – a született propagandista, aki annyira bízott a sajtó és rádió hatásában és olyan nagy lelkesedéssel fogadta volna a televíziót, mint saját apostolságának eszközét – az auschwitzi táborban akusztikai vákuumba került. Nem számíthatott rá, hogy önfeláldozásának tanúi életben maradnak és hírt adnak róla. Csak az üdvösségre számíthatott, és még talán arra, hogy szörnyű szenvedéstől menthet meg egy idegen embert, aki annyira rettegett ettől. Hogy ki volt ez az ember, annak nincs semmi jelentősége.

Ebben az irtóztató laboratóriumban Kolbe fogoly hite is ki volt téve a desztillációnak. Az ő cselekedete ennek a hitnek végső konzekvenciája, a kereszténység esszenciájának gyümölcse volt. És ha univerzális kicsengést nyert, hát azért, mivel ugyanolyan elementáris jelenséggel állították szembe. A nemzeti szocializmus által föltámasztott ősi horda etikája a táborban hasonló koncentrációnak volt alávetve. Ennek a két tovább már nem redukálható alapelvnek konfrontációja az abszolút ellentétek összeütköztetése volt.

Rövid villanás. Mert mindnyájunk élete és történelme többnyire valahol középpüthet zajlik, a drámai szélsőségek között. A világnak léteznek még olyan régiói, vannak még nemzedékek, melyek nem élték át az emberiségnek döntő próbáját. De még azok is, akik átestek rajta, megpróbálják kitörölni emlékezetükből ennek a próbának iszonyatát. A mi utunk a történelmen át, melyet szívesen képzelünk diadalmas menetelésnek a határtalan világok horizontjai felé, valójában nem más, mint kétségbeesett tántorgás egyik válságból a másikba. Nem akarjuk látni, hogy a föld összezsugorodik a talpunk alatt, hogy egyre kevesebb a lehetőség arra, hogy magunk válasszuk meg az utat és hogy az emberi méltóság ára inkább csökkenőben van, mint növekedőben.

Meg akarunk menekülni a soronlevő katasztrófától és nem töprengünk azon, milyen új veszedelmeket hoz a következő. Azzal áztatjuk magunkat, még ha bekövetkezik is, talán akkor sem követel választ tőlünk a végső kérdésekre.

De bízhatunk-e abban, hogy éppen nekünk nem kell szembenéznünk ezzel a kihívással?

A lemeztelenített emberiség víziója nem a beteges fantázia szüleménye. Sokkal hamarabb valósággá válhat, mint gondolnánk. És ha bekövetkezik, mivé lesz akkor az ember ezen a túlnépesedett, kifosztott, megmérgezett földön? A félelemtől és éhségtől megtébolyodott patkány, vagy továbbra is ember?

Amikor az elején azt írtam, hogy Maksymilian Kolbe atya tette nem érthető, s talán soha nem is fogjuk teljes egészében megérteni, erre a kérdésre gondoltam.

Gimes Romána fordítása

A LEÁNYNEVELÉS ÚTTÖRŐJE

A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek római anyaháza novemberben a világ minden tájáról várja a nővérekét. Alapítójuk, Terézia anya boldoggá avatására készülnek. Terézia anyáról nem születtek legendák. Nem vitt végbe lélegzetelállító csodákat. Józan, okos, erős hitű asszony volt. Isten embere.

München központjában található az Iskolanővérek kolostora és iskolája. A kápolna minden dísze a szentélyben a feszület és az oltáron a virág. Hátul mellékoltárnyi bemélyedés. Szürke márványlap fedi a rend alapítójának sírját.

*Gerhardinger Karolina
Jézusról nevezett Terézia anya
született 1797. jún. 30. – meghalt 1879. máj. 9.
a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek
Rendjének alapítója
Isten minden műve lassan és fájdalmak
arán halad előre*

A márványlap körül 31 mécses ég. 31 országban működik a rend 8000 nővére. Észak- és Dél-Amerikában, Európa szinte minden országában, Japánban, Afrikában, Guamban. Tanítanak, állami gondozottakat nevelnek, szellemi fogyatékosokkal, mozgássérültekkel, kábítószeresekkel, veszélyeztetett fiatal lányokkal foglalkoznak, öregekkel és magányosokkal törődnek, kiképzett lelkivezetők, börtönpasztorációt vállalnak, lelkigyakorlatokat tartanak, hittant tanítanak, és minden házi, adminisztratív és plébániai munkát elvállalnak saját házaikban és az egyház különböző intézményeiben.

Gerhardinger Karolina, szerzetesi nevén Jézusról nevezett Mária Terézia, Regensburg külvárosában, Stadthofban született. Jómódú polgári szülők gyermeke. Apja hajósmester, a gazdagodni vágyó regensburgi kereskedők portékáit szállítja különböző országokba. Anyja otthon vezeti nemcsak a háztartást, hanem a „házat” is, amely állandóan nyitva áll a legkülönbözőbb rendű és rangú vendégek előtt. A kislány hamar megtanul emberek között mozogni, intézkedni és nem kis emberismeretre tesz szert.

Meggyőződésüknek és társadalmi helyzetüknek megfelelően a szülők Karolinát a stadthofhi elemibe íratják, amelyet Notre-Dame nővérek vezetnek. A tehetséges leányra felfigyel Michael Wittmann (1760–1833), a dóm plébánosa, Regensburg későbbi püspöke. Ő lesz gyóntatója, lelkivezetője, szellemi, erkölcsi, lelki támasza és példaképe.

1809-ben az állam feloszlatja a stadthofhi zárdát. Ezzel egyidőben születik meg M. Wittmannban, a „szegények atyjában”, egy új szerzetesközösség alapításának gondolata. Elintézi, hogy a Notre-Dame nővérek iskolája G. Maurer hittanár vezetése alatt népiskola maradjon. Az oktatásban három gyereklány segít. Köztük van Karolina. A 12 éves tanulóból tanítónő lesz, a gyermekből kis felnőtt. Három év múlva, a szakvizsgák sikeres letétele után, tanítónői diploma van a kezében.

1815-ben fogalmazza meg először Karolina azt a vágyát, hogy nemcsak tanítónő, hanem szerzetes is szeretne lenni. M. Wittmann a Notre-Dame nővérek szabályzatát nyújtja át neki, hogy két tanítónő társával próbáljon e szabály szerint élni. A háromtagú közösségből egyedül Karolina tart ki, de nem csügged. Imádkozik és vezekel, de harcol is terve megvalósításáért. Egy év múlva ismét két tanítvány csatlakozik hozzá. Ez a kis közösség már az új tanítórend alapközsége. Szerzetesként élnek és tanítanak a stadthofhi iskolában.

20 esztendő telik el, míg 1833-ban hivatalosan is elfogadják a rendet. 1847-ben már Amerikában találjuk a nővéreket. Akkor Európában 327 házban 4593 nővér 97 118 gyereket tanít. 30 évvel később Amerikában 134 házban 1164 nővér foglalkozik 34 469 tanulóval.

Hogyan lehetséges, hogy a felvilágosodás eszméinek elterjedése után, a szekularizáció előestéjén létrejöjjön egy tanítórend, és ilyen rövid idő alatt ilyen mértékben elterjedjen?

A XIX. században a megváltozott társadalmi, politikai, szellemi és kulturális viszonyok között Bajorországban a kialakuló társadalmi feszültségeket felülről, reformokkal próbálják kiegyensúlyozni, hogy elkerüljék a francia „változást”. Központi kérdés lesz a népoktatás. Azok ellenében, akik a szerzetesi iskolákat a babona és sötétség fészkeinek tartották, 1799-ben elrendelték a szerzetesrendek felosztatását, és állami felügyelet alá akarták vonni az összes iskolát. 1802-ben bevezetik az általános tankötelezettséget, majd elrendelik a vasárnapi iskolák, illetve munkaiskolák létrehozását.

Az oktatásügy siralmas állapotban van. Alig van iskola, felszerelésük hiányos, kevés a tanító. Képesítés nélküli fiatalok tanítanak. Egy-egy osztály létszáma 80–100 fő. Az analfabéták száma is nagy. A szülők nem szívesen engedik az iskolába gyermekeiket, mert kell otthon a munkáskéz. A városokban az utcákon egyre több a csavargó, otthontalan gyermek. Sok szó esik az ifjúság erkölcsének romlásáról, a nevelés fontosságáról. Különösen a lánynevelés megoldatlan.

A stadthofhi iskolában viszont mind több szegény gyermek talál otthonra. Karolina és két társa fáradhatatlanul dolgozik. Már internátus is van. Újszerű, hogy bevezetik az énektanítást, a rajz- és kézimunkaoktatást. A végzett diákok vasárnapi munkaiskolájában a szegény gyermekek ruháit varrják. A fiatal lányokkal egyesületben foglalkoznak. A gyakorlatilag szerzetesi szabályok szerint élő tanítónők akkor még furcsaságszámba menő dolgokat művelnek: kirándulni járnak a gyermekekkel, együtt imádkoznak diákjaikkal.

Karolina 32 éves, amikor beadványban kéri a belügyminisztériumtól, hogy a stadthofhi iskolát rendi iskolává nyilvánítsák, és engedjék a Notre-Dame rend felújítását. Ezt azért is megtehetette, mivel közben az állam és az egyház között konkordátum születik, amelyben az állam megengedi néhány kolostor újrászervezését lélegkondozás, tanítás vagy betegápolás céljából. A stadthofhi kolostor helyreállítását a minisztérium engedélyezi, a városi polgárok viszont nem. Ha visszaállítanák az eredeti Notre-Dame rendet, a kolostorhoz tartozó vagyont is vissza kellene adni. Az ellenállásnak tehát komoly oka van.

Am a kolostoralapításnak új apostola támad: Sebastian Job (1767–1834), M. Wittmann jó barátja, a bécsi udvar papja, filozófia és teológia tanár. Neunburgban működő paptestvérét és a város vezetőit kéri, fogadják be a nővéreket. S. Job megtakarít annyi pénzt, amiből a házépítést fedezni lehet, sőt még évjáradékra is jut. Ő az, aki gyakorlati tanácsokkal látja el Karolinát, s aki megfogalmazza, hogy éljék a nővérek a Notre-Dame szabályt. Az iskolanővérek kis szerzetescsaládokat alkotnak, a názáreti család mintájára, amelyben a szegénység, béke, megelégedettség és egyetértés uralkodik. A rendalapítást és a rend elterjedé-

sét a bajor király is támogatja. A neunburgi alapítás sikerrel jár (1833). Nagy szegénységben, nélkülözések közepette, de megindul az élet, a tanítás.

1835. november 15: Karolina életének nagy napja. Engedélyt kap, hogy örök fogadalmat tehesen. 20 évet várt erre a napra! Szerzetesi névnek a Jézusról nevezett Mária Teréziát választja. Hivatalosan is a közösség vezetőjének ismerik el. Ezentúl mindenki Terézia anya néven emlegeti.

Közben a rend „kinövi” a neunburgi házat. Terézia anya olyan anyaházat szeretne, amelyben helyet kapnak a rend fiatal nővérei, hogy megfelelő szintű képzésben részesíthesse őket, és az idős nővérek is, hogy nyugalmat biztosítson nekik. De az anyaház olyan adminisztratív központ is legyen, ahonnan a különböző házakat irányítani lehet. A tervet támogatja a müncheni érsek és a király. 1841-től már Münchenből vezeti a rend ügyeit. Innen indul Észak-Amerikába, ahova a német telepések gyermekeinek gondozásához kéri a nővéreket. Amikor 1847-ben 5 nővérrel megérkezik, kiderül, hogy az egyház vezetői nem tudnak a meghívásról. Terézia anya nem fordul vissza. Egy évi munka után az iskolanővéreknek Baltimore-ban anyaházuk van. Bátorságára vall, hogy a 23 éves Karolina Friesst bízta meg újabb házak alapításával.

Terézia anya roppant rugalmas, missziós lélek. Minden ház alapításánál az ország, az egyházmegye igényeit és lehetőségeit veszi figyelembe. Nem riad meg a kockázattól, ha mások üdvösségéről van szó. Az új területeken új intézményeket hoz létre: árvaházakat, süket-néma intézetet, óvodát, ipari iskolát, polgári iskolát, zeneiskolát.

Közben más feladat is vár a rendalapítóra. Szabálytervezetet készít. Megtartja a Notre-Dame szabály alapelveit, de csakhamar kiderül, hogy a szegényeknek az a fajta szolgálata, amire az iskolanővérek vállalkoztak, e szabály szerint nehezen képzelhető el. Az új közösség már csaknem húsz éve működik, így a szabályt valójában az élet diktálja. A nővérek a szegények szolgálatára és szegény életmódra kötelezik magukat. Kis közösségekben élnek, ezáltal igen mozgékonyak és a falusi nép nevelésére alkalmasak. A kis közösségek egysége viszont csak központi vezetés mellett lehetséges. Terézia anya emiatt kerül váratlanul szembe a müncheni érsekkel. Hogy megóvja a rend egységét, Rómához fordul. Éveken át tartó tárgyalások után születik meg a döntés. 1859-ben elfogadják, 1865. december 15-én pedig IX. Pius véglegesen jóváhagyja a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szabályzatát.

A rendi egység egyébként is szívügye. „Ha úgy történne – írja nővéreinek –, hogy hatalmas ellenségeink, a láthatók és láthatatlanok, felkelnének, hogy a »szegletkövet« kimozdítsák és ledöntsék az épületet, akkor szilárdan tartsatok össze. Tegyetek úgy, mint az első keresztények. Éjjel-nappal együtt könyörögjétek! . . . Vessétek az Úrba bizalmatokat! Ő nem fogja megengedni, hogy megszegyenüljétek.”

A német birodalom megteremtéséért vívott küzdelem, valamint Bismarck politikája ismét a kolostorok felosztatásához vezet. 1872-ben az iskolanővérek 16 házban kénytelenek abbahagyni a tanítást. A rendházakban megjelennek az állami kiküldöttek és egyenként hallgatják ki a nővéreket személyes ügyeikről. A kolostorok kínos rendőri felügyelet alatt állnak. A részleges önállóságát őrző Bajorországban valamivel jobb a helyzet, de újabb iskolákat nyitni lehetetlen. Terézia anya félti nővéreit. Egyeseket kitartásra buzdít, másokat áthelyez idegen országokba. A jövő nem kecsegtet semmi jóval. Mint az egyik leveléből kiténik, Terézia anya azon gondolkodik, hogy Amerikába telepíti át az egész rendet. De erre nem kerül sor. A rend jól állja a próbát.

Öröm és bánat, szenvedés, vezeklés, ima, sikerek, harc – Terézia anya mindennapos tapasztalatai. Ezek érlelik megértését, bölcsességét, jóságát.

Terézia anya a csend embere és eucharisztikus lélek. A szerzetesi életet a kontemplatív és aktív élet egységének tartja. Irtózik a jámborkodástól. Nővéreit mély hitre és kemény életre neveli: „Ha a kereszt időnként egész súllyal rátok nehezedik – tanítja –, siessetek az Oltáriszentségben jelen lévő Jézushoz. Neki panasználjátok el gondotokat, bajotokat – esetleg az éjszakai órák imádságos csendjében. Sohasem fogtok vigasztalás, megvilágosodás nélkül távozni.”

Nevelési elveiben Wittmann és Job atya utasításait követte. Velük együtt vallja, hogy a magas szintű oktatás igen fontos. Ezért külön gondja van arra, hogy a nővérek szakmailag jól képzettek legyenek, és az iskolákban új és hatékony módszerekkel tanítsanak. De az oktatásnál sokkal fontosabbnak tartja a nevelést. Meggyőződése, hogy a nevelés által megváltoztatható, jobbá tehető a világ, és a leányok vallási és erkölcsi nevelése döntően befolyásolja egy ország erkölcsi szintjét. Nevelése családközpontú, mivel a leányok legfőbb élettere a család. Nekik kell megszervezni, irányítani a családi életet, az utódok nevelése is rájuk hárul.

A nővéreket gyakran figyelmezteti arra, hogy elsősorban példájukkal és személyiségükkel nevelnek. Azt kéri tőlük, hogy többet beszéljenek az Úrral a gyermekről, mint tanulóiknak Istenről. Szokása volt – mondják –, hogy késő este felment az osztályokba, leült egy-egy gyerek helyére, és hosszan imádkozott érte.

Minden neveltben Jézus Krisztust szolgálta. Eerre tanította nővéreit is. Elsősorban a szegény gyermekek, árvák, kitaszítottak szolgálatára kötelezte magát, de nem zárt ki senkit szeretetéből. Sokra becsülte és hatékonynak tartotta a személyes beszélgetést. Minden tanítványának, később pedig minden nővérenek ismerte személyes gondjait, örömeit. Az egyik nővére így emlékezik rá: „Kedves képe olyan elevenen él lelkemben, mintha csak tegnap láttam volna a jó anyát. Kis alakja már első tekintetre is tiszteletet keltett. Főllépése komoly és csendes volt. Jóleső szelidség áradt szavaiból és tekintetéből.”

A rend Terézia anya szellemében él és növekszik. Az új kor új életstílust kíván a rendtől. 1957-ben Münchenből Rómába helyezték át az anyaházat. A zsinat után a szabályt átdolgozták. Tágabb értelmezést kapott a nevelés. A nővérek új missziós területeken kezdenek munkát. Hondurasi, guatemalai menekültek táboraiban, Dél-Amerika nyomornegyedeiben, Alaszka elhagyott falvaiban vállalnak szolidaritást a legszegényebbekkel és kitaszítottakkal.

Magyarországon még Terézia anya honosította meg a rendet Temesvárott, 1858-ban. 1940-ben 22 házban 304 nővér dolgozott. Jelenleg az iskolanővérek a budapesti Patrona Hungariae és a debreceni Svetits Gimnáziumot vezetik. Mintegy 90 nővér teremti meg közel 600 gyerek otthonát évről évre. Ennyi ma nálunk a szervezett katolikus leánynevelés.

Köszönjük kedves Olvasóinknak, hogy az októberi számunkhoz mellékelt kérdőívet kitöltötték és részünkre visszaküldték. Érdeklődéssel várjuk azokat is, amelyek még nem készültek el!

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Szántó Tiborral

Illyés Gyula egy könyvészeti kiállítás megnyitójának a bevezetőjében – szerepelt ott a Vizsolyi Biblia hasonmáskiadása, a magyar Anjou Legendárium 1973-ból való, új összeállítása, a Mátyás Graduálé nyomdászati újraköltése. 1980-ból, és sok más, vallásos tárgyú-vo-
natkozású kötet – ezt írta a tárlat mesteréről, az ott látott kiadványok életrehivogatójáról, Szántó Tiborról: „Ismerem a szektát, melynek tagjai hit-elvként vallják, hogy az az igazi könyv . . . , amelyet kinyitni csak belső megilletődöttséggel szabad. Mert csak akkor nyit utat egyféle üdvösség felé. Szekularizált főpap lehetne Szántó Tibor ebben az egyházban: elsjá-
tította, ismeri a kultusz minden dogmáját. Annál reménykeltőbb, hogy a kevés kiválasztottak e mozgalmát ő alkotó tevékenységének kezdete óta népvallássá akarta tenni. Szívósan és sze-
rényen.”

E hasonlat azóta szárnyra kelt, és körülengi Szántó Tibor munkásságát. Az egykori kiállít-
tás óta az általa gondozott-tervezett könyvek sora is gyarapodott; a vallásos tárgyúak a ma-
gyarországi katolikusság számára tán a legfontosabb történelmi hagyományú műnek a ha-
sonkiadásával, a Jordánszky-kódex-szel. Ennek a gótikus betűkkel írt, kézírásos, magyar
nyelvű Bibliának a megjelentetését, mely a XV. század elején keletkezett, Lékai László bíbo-
ros javaslatára, véle közösen határozták el. Kovács Sándor Iván, Szántó Tibor munkásságá-
nak méltatója, Illyés Gyula hasonlatára is emlékeztet, átlátta és megfogalmazta ennek az el-
határozáspillanatnak, majd a kiadói tettnek a jelentőségét: „Amikor a két pap, az igazi, és a
költő által felkent: a bíboros és a tipografus hajolt össze a Jordánszky-kódex hasonmáski-
adásának a terve fölött, az már diplomácia, politika, legalábbis kultúrpolitika volt. Igen: –
folytatja a szerző –, Szántó Tibor szakmájának nemcsak művésze, művelődéspolitikus és dip-
lomata is, aki történelmi egységben látja és mutatja fel a nemzeti hagyományt. A protestáns
Vizsolyi Biblia, a héber Májmoni-kódex és a katolikus Jordánszky-kódex hármaskoronája
nemzeti érvényű trilógia is.” És még valamire fölhívja a figyelmet a tanulmányíró; arra, hogy
Szántó Tibor régi könyveket újraravároló vállalkozásai mindig föllendítik az illető műre
vonatkozó kutatásokat is. „Tudományos hozzádéma” van régi magyar Bibliák, és más vallásos
tematikájú könyvek könyvészeti fölfedezésének. Akarva vagy akaratlanul, de mindenképpen
kutatásösztönző szereppel működik Szántó Tibor. Az anyanyelvünkön megjelent, vagy lati-
nul, de idehaza kiadott, másolt vagy nyomtatott vallásos könyvek keletkezési körülményei-
nek a földértésére, értékeik újrafogalmazására készlet.

Önkéntelenül vetődik fel tehát a kérdés, hogy az az ember, aki közel hat évtizedes, lan-
kadatlan szorgalommal eltöltött munkássága során oly sokat tett a vallásos irodalmak nép-
szerűsítéséért, mint kötődik az általa kiadott, újraszerkesztett, fölkeresett ritkaságokhoz,
és mindenekelőtt a könyvek könyvéhez, a Bibliához?

Ez a kérdés váratlanul éri, érdekes módon még soha, senki nem tette föl neki. Váratlanul
éri, de örömmel fogadja. Nemcsak a kérdező kedvéért, de önmaga számára is át kell tekin-
tenie szenvedésekkel, sikerekkel, életveszélyekkel és megbékélésekkel gazdag életét, hogy
a válasz megfogalmazódhassék. Confessioivá változik a beszélgetés.

– Első elemista voltam – kezdi –, amikor először találkoztam, még nem a Bibliával, a
Jézus-legendával. Csodálatos meseként hallgattam, s annyira a hatása alá kerültem, hogy
elmentem ministrálni a Krisztina-téri templomba, oda, ahol Széchenyi István esküdött
örök hűséget feleségének. Omnibuszos világ volt akkor, a vöröskeresztes kórháztól indult
a kis omnibusz, le a Krisztina körútra, azzal utaztam a plébániára. Ott annyi szeretetet,
jószágot kaptam, hogy lassan kiszereztem a szüleim vallásából.

– Egy gyermek még ma is legfeljebb lelke legbelsejében „szerethet ki” az örökölt hitekből,
hát még az omnibuszos világban! Mikor és hogyan vállalhatta nyíltan is a gyermekfövel
átélt változást?

– Harmincéves koromban Radnóti Miklóssal beszélgettem a hittel kapcsolatos gondolataimról. Az ő biztatására találkoztam Szegeden Sík Sándorral. Ez a találkozás sorsfordító pillanat volt életemben. Ez 1942-ben volt.

– *Sík Sándorral való találkozásáig kezébe vette-e a Bibliát, vagy csak katekizmusokból tájékozódott?*

– Még egészen fiatalon Jugoszláviában élő nagybátyámtól kaptam egy Bibliát. Ez hánytatott életemben mindig segített, mindig a társam volt. Később attól az asszonytól, akihez –gyermekem mellett – a legnagyobb szeretet-érzés kötött, kaptam egy Károlyi Bibliát, amely máig megmaradt sokszor szétszórt, menekített, kallódott tárgyaim közül. Eligazodni persze nem volt könnyű, senkinek sem könnyű a Bibliában, Mózes öt könyve és a levelek között. Elolvasni sem lehet elejétől végig a Bibliát, mint egy nagyregényt, egy eposzt. A Bibliát olvasgatni kell. Ezt tettem én is. Amikor válságos korszakba jutottam, mindig ehhez a könyvhöz fordultam. Lassan, az esztendőik során, azután mégiscsak megtanultam eligazodni benne, és mindig találtam analógiát a sorsomra, választ a saját kérdéseimre, tanácsalanságaimra, vigasztalanságomra. 1969-ben például egy életveszélyes baleset után kórházba kerültem. Életemben először voltam kórházban, és, bár a halál nem akkor járt először a közelemben (megjártam én a bori tábor is), olyan helyzetbe kerültem, amely az alapvető erkölcsi kategóriák átgondolására készítetett. Ekkor megint a Bibliába kapaszkodtam. Fölépülésem után, a balatonfüredi szívkórházban ismerkedtem meg Lékai László bíborossal. Ott szóltunk először arról, hogy, ha nem is a Bibliát, de egy új misekönyvet kellene megjelentetni.

– *Tehát a Bibliával való „magánemberi” találkozása a könyvművészt nógatta munkára, a szakembert inspirálta?*

– A szakembert már jóval régebben elbűvölte a Biblia; azóta, hogy eldöntöttem, a könyveknek szentelem az életem. Ebben az elhatározásomban ketten voltak a segítségemre. Az egyik Bortnyik Sándor volt, akinek Bauhaus iskolájába jártam rajzot tanulni, mert olyan művész szerettem volna lenni, mint Szőnyi István. De Bortnyik lebeszélte erről, azt mondta, a tipográfia legalább olyan fontos, mint a festészet. A másik ember, aki a nyomdászat felé irányított, Illyés Gyula volt, akivel egy bécsi kirándulás alkalmával négy estén át beszélünk arról, hogy a könyvcsinálás a legjobb mesterségek egyike. Jelentősebb, mint a képzőművész csak egy-egy művet készít; és jelentősebb, mint a színművészet (közbevetőleg megjegyzem, ifjú koromban a színészet is vonzott, főleg a tehetetlenségem mentett meg ettől a pályától, mert a színészi alkotás elpárolog a semmibe. Akkor még csak némafilm volt, és azt sem igen tartottuk művészetnek.) Illyés Gyula tanácsára látogattam el Kner Imréhez, ő meg elküldött Fitz Józsefhez, az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatójához. Kner Imre ugyanis azt tartotta, hogy meg kell tudnom, mit csináltak öt-száz éven át a nyomdászok. Fitz József vezetésével legelőbb a Biblián tanultam meg ezt, a Széchényi Könyvtárban találkoztam ugyanis a világ Bibliáival. A legtöbbet megjelentetett könyv a Biblia, tehát mint szakmai spektakulumot is igen hasznos volt szemügyre venni. Nincs két egyforma kiadás, és mindegyik magán viseli a kor jellegét, stílusát. Akkor támadt az a mániám, hogy a modern kor Bibliáját kellene megtervezni. Jóval később, a hetvenes évek elején, egy nagy, nyugat-európai út egyik állomásánál, Lyonban azután ismét fölbuzgott bennem ez a vágy. Betértünk egy modern templomba, melynek ugyanolyan hangulata volt, mint egy középkori katedrálisnak. Annak az oltára előtti állványon találtam egy misekönyvet, csontszínű papírra nyomtatva, arany és fekete iniciálékkal, az iniciálék körül arannyal nyomtatott, absztrakt figurációkkal. Olyan könyv volt ez, amely a mi világunkat fejezte ki, minden tekintetben. Boldogan fedeztem föl, hogy az illusztrációk magyar művész kezemunkái. Az akkor Párizsban élt Bálint Endre készítette őket, a párizsi érsek megbízatásából. Azt a misekönyv-tervet, melyet az imént említettem, ez az élmény is segítette. Ha megvalósul, kívül-belül korszerű könyv lesz, a szöveget Kerényi Grácia fordította újra, a fordítás ellenőrzését Keresztury Dezső vállalta.

– *Egy, a megvalósulás határán levő modern misekönyv, a remények közt szereplő korszerű Biblia-kiadvány, valamint egész sor művészettörténeti, történelmi és egyházi jelentőségű könyv a termése tehát annak, hogy az egyszervolt kisfiúhoz szeretettel fordultak a Krisztinai téri plébánián, hogy a hajdani fiatalember eltalált a Széchényi Könyvtár régi Bibliáihoz, Sík Sándorhoz és a válságos pillanatokban bölcs tanácsokat adó, szent szövegekhez. Kíváncsivá lesz a kérdező, melyek azok a könyvek, amelyek eztán kerülnek ki a biblikus vonzásban dolgozó Szántó Tibor műhelyéből?*

– Míg itt beszélgetünk, talán már a könyvesboltokba is kerül Tótfalusi Kis Miklós Bibliájának háromszáz éves megjelenését ünnepeleendő, a Dávid zsoldárok című kis könyv, amely az Amszterdamban kiadott, magyar nyelvű, a Károlyi-féle fordítást „átigazító” könyvnek a részlete. Az eredeti művet az Egyetemi Könyvtár őrzi, ennek hasonmáskiadása készült most el. A bőrkötést az Apafi Mihály fejedelem számára készített példány nyomán készítettem el.

– 1982-ben összeismerkedtem egy francia litográfussal, aki a párizsi Paix Kiadó számára dolgozik. Az ő közvetítésével találtam rá a vallási témájú illusztrációkat készítő Salvador Dalira. Harminc esztendősen Dali Dante Isteni színjátékát illusztrálta, éppen annyi szürrealizmussal, amennyi Dante művében is föllelhető. Sikerült ezt a képanyagot megszerezni, és most már készül Békéscsabán annak az Isteni színjáték-változatnak a makettje, amely Babits Mihály fordítását teszi közzé Dali képeivel. Még inkább beszélgetésünk témájához tartozik Dali másik tíz képe, ezeket a Miatyánkhoz festette. Ez most Franciaországban jelenik meg negyvenkét nyelven, köztük magyarul is, II. János Pál engedélyével. Jó dolog lenne ezt magyar és latin szövegkísérettel nálunk is kiadni. És, hogy még egy kicsit a vágyaimat soroljam: szeretném hasonló kiadványként megjelentetni Neksei Dömötör tárnokmesternek az ezeröttszáz oldalas, 1338 előttről való, latin nyelvű, kézírásos Bibliáját, amelyet jelenleg a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban őriznek (legalább olyan becsben, mint Washington kézíratait és amely az Anjou Legendáriummal és a Képes Krónikával együtt Róbert Károly uralma alatt készült, és a magyar kódexművészet csúcsát jelenti. Ami pedig a közeljövő könyvhíreit illeti, még ebben az évben jelenik meg az Akadémiai Könyvtárban őrzött, szépséges Párizsi óraskönyv hasonmása, valamint A názáreti Jézus élete címmel összefoglalt könyv, amely Fra Angelico-nak Firenzében megtalálható, Krisztus életét az angyali üdvözlettelől a keresztrefeszítésig bemutató sorozatát, valamint Vas Istvánnak az egyházi forrásmunkák felhasználásával összeállított, majd saját költeményével lezárt szövegét tartalmazza.

Barátai azt mondják a szőzegy veszélyből és szomorúságból megmenekedett Szántó Tiborról, Isten a tenyerén hordja. Aki belepillant egy kis időre is lázas munkában pergő napjaiba, kiegészítheti a baráti szót, imígyen: ő maga is igyekszik úgy élni, gondolkodni és tevékenykedni, hogy ne ejtse ki tenyeréből a Gondviselés. A Biblia is segíti ebben.

Sz. G.

Számunk írói

Cicely Saunders a londoni St. Christopher Kórház alapítója, igazgató-főorvosa

Somfai Béla jezsuita teológiai professzor, Toronto

Fél Edit néprajzkutató

Locker Margit a Szegény Iskolanővérek rendjének tagja, tanár

Jan Józef Szczepanski lengyel író

Gömöri György költő, a Cambridge-i Darwin College professzora

Piers Paul Read angol író

Végel László vajdasági író

Következő számunkból

Cserháti József: Megtorpanás az ökumenizmusban?

Az én karácsonyom (esszék, vallomások)

Heinrich Böll: A Jászol ünnepe (elbeszélés)

Doromby Károly: Emlékezés Heinrich Böllre

Vasadi Péter versei (Bárdos László tanulmányával)

Hazánk, Európa

Szent Cirill és Metód működése Európa közös keresztény gyökereit erősítette meg. Nemcsak vallási, keresztény közösséget építettek, hanem társadalmi és kulturális egységét is. Ma sincs más lehetőségünk arra, hogy Európában és a világon enyhítsük a feszültségeket, s megszüntessük azokat a szakadékokat és ellentéteket, amelyek pusztulással fenyegetik az életünket és az értékeinket. A ma keresztényének is az egyház és a társadalom közösségét együtt kell építenie.

II. János Pál

GÖMÖRI GYÖRGY

MAGYAROK A RÉGI ANGLIA EGYETEMEIN

A magyar–angol kapcsolatok kutatói gyakran és nagy előszeretettel hivatkoznak arra a tényre, hogy az oxfordi egyetem legelső név szerint említett diákjai között szerepel egy „Nicholas de Hungaria”, vagyis Magyarországi Miklós nevű teológus is, aki 1193 és 1196 között látogatta az akkor már legalább huszonöt éve fennálló egyetemet, I. (Oroszlánszívű) Richárd angol király támogatását élvezte, és később is Angliában maradt: egy 1213-as adat mint chesteri kanonokot említi.¹ „Nicholas de Hungaria” után hosszú, több évszázados űr következik, ami egészen a reformáció koráig tart; időközben a magyarok sokfelé tanulnak Párizstól Bolognáig, majd Krakkótól Páduáig, de Anglia távoli fekvésénél és elszigeteltségénél fogva kiesik látókörükből. A két angol egyetem iránt csak a tizenhatodik század második felében, és még inkább a tizenhetedik század első felében újul meg az érdeklődés, ekkor kezdenek nagyobb számban idevándorolni a magyar peregrinusok.

Mielőtt azonban ennek a peregrinációnak fontosabb adatairól és személyiségeiről szólnánk, tekintsük át a képet, amely a művelt magyar olvasó tudatában az angol egyetemekről 1560 és 1760 között élt. Jóllehet már Benczédi Székely István említi Oxfordot 1559-ben Krakkóban kiadott világkrónikájában („Oxonionmba az Academia fondaltatic”), valamint Balassi Bálint is hivatkozik rájuk befejezetlen *Campion*-fordítása, a *Tíz Okok* előszavában,² az első magyar szerző, aki tudtunkkal azért jár Cambridge-ben, hogy megnézzze az ottani egyetemet, és aki erről be is számol, az a helvét irányzatot követő (református) Skaricza Máté. Igaz, ez a beszámoló latinul íródott, s elég szűkszavú, voltaképpen része annak a Szegedi Kis István-életrajznak, amit Skaricza mesterének egy 1585-ben Bazelben

kiadott művéhez fűzött: „Anglia híresebb városai között Cantabrigiát is meglátogattuk, ahol számos igen tudós emberrel találkoztunk.”³ A látogatás 1571 őszén történt és Skaricza társaságában ott volt Dési Tamás és Udvardi András nevű két wittenbergi magyar barátja is, mindketten lelkész-jelöltek. Skaricza Európa-szerte a híres tudósok és teológiai tekintélyek társaságát kereste, s így magánál az angol egyetemenél (ahol éppen akkortájt vezették be a ramista reformokat) fontosabbnak tartotta, hogy milyen hírességek tanítottak az egyetemen. Hasonló szemlélet érvényesül későbbi magyar utazók, illetve angol szerzőket magyarra fordító protestánsok munkáiban: Szepesi Csombor Márton, az első magyar nyelvű útleírás, az *Europica Varietas* szerzője például ily módon mutatja be Anglia egyetemeit: „Académiája kettő, az egyik Cantabrigiában, kiben amaz nevezetes Giulhelmus Witakerus és Parkinsus tanított: az másik Oxonium kit Casus Ianos megh híresitet”,⁴ egy ugyanebben az évben kiadott magyar Perkinsfordítás, a *Catholicus Reformatus* üdvözlő versei között pedig Szepesi Korotz György következő sorait találjuk:

„Scholaid közöt Cantabrigiumbol,
Folynak szep irasok mint vizek forrasbol,
Mely kedves könyveknek vigh olvasasabol,
Elménk ekesülhet, mint kert viragokbol.”⁵

Azt sem érdektelen megnézni, mit írnak az angol egyetemekről a régi magyar enciklopédiák? A késmárki Frölich Dávid *Viatorum et Bibliotheca Seu Cynosurae Peregrinantum* című 1643-as ulmi útikönyve eléggé részrehajló Cambridge javára: alapítási dátumként a legendás 630-as évet adja meg, és azt állítja, hogy nemcsak Erasmus, hanem Béda és Alcuin is Cambridge-ben tanítottak. Elmondja, hogy az első cambridge-i kollégiumot a XIII. század végén alapították (igaz, hogy 1284-ben és nem 1280-ban, ahogy állítja) és tizenöt kollégiumot fel is sorol; Oxfordot nem éri ez a megtiszteltetés. Egy évtizeddel később Apáczai Csere János Magyar *Encyclopaediá*-jában így ír: „A fővebb akadémiák ezek: a *cantabrigiai*, melyben 19 schola és 40 (sic!) hatalmas kolégium vagyon és az *oxoniami* melyben tizenhat kollégiom és hét aula vagyon.”⁶ Ebbe az egy mondatba két hiba is csúszott, amit érdekes módon a kritikai kiadás szerkesztője sem vett észre. Alsted, aki ebben a tekintetben Apáczai forrása volt, ugyanis Cambridge-ben „XIX scholarum hospitia & XIV collegia magnifica” létezéséről beszél.⁷ A „scholarum hospitia” nem éppen „iskola” s bár folyt bennük tanítás is, a szó inkább „diákszállónak” fordítható; ami pedig a negyvenet illeti, az nyilvánvaló elírás a tizennégy helyett. De még ez a tizennégy cambridge-i és tizenhat oxfordi kollégium is olyan szép volt és akkora jövedelemmel rendelkezett, hogy kivívta a magyar látogatók bámulatát. Idézzük Pálóczi Horváth János egy 1628-as levelét Bethlen Istvánnak, Erdélybe: (ezeknél) ragyogóbb épületeket eddig nem láttunk, s felsőhajt: bár nálunk is lehetne akár egyetlen ilyen kollégium!⁸ Ami pedig az itt szerezhető tudásanyagot illeti, a XVII. század végén Kaposi Sámuel a magyar peregrinusoknak a következő jótanácsot adja: „Innen [ti. Londonból] ember cantabrigiai és oxoniami akadémiákat azoknak bibliothékáival el ne mulassza”⁹ –vagyis az egyes kollégiumok megtekintése helyett Kaposi elsősorban az egyetemek könyvtáira hívja fel honfitársai figyelmét.

Az eddig idézett szerzők mind protestánsok voltak, ami érthető, hiszen 1560 után magyar katolikusok egészen a XIX. századig csak elvétve jutottak el Angliába. Legnevezetesebb közülük talán Otrokócsi Fóris Ferenc, aki még református teológusként járta meg (kétszer) Oxfordot, hogy aztán katolizálása után heves vitába bonyolódjék Benjamin Woodroffe oxfordi tanárral. Fél évszázaddal később a vallási indulatok már annyira csitulnak, hogy a nagyszombati jezsuita Bertalanffi Pál vaskos világföldrajzában elismerően írhatott az angol egyetemi városokról, úgymint „Cambrie”-ről, amely „szép város, IV. Henrik-től fel-állított királyi nagy Collégiummal és főiskolákkal”, valamint „Oxonium”-ról, „mely Püspökkel és fő-Iskolákkal tündöklék”.¹⁰ Tegyük itt hozzá, hogy hosszú időn át Oxfordnak volt a mérsékeltbb, illetve konzervatívabb híre (a polgárháború idején sokáig királpárti maradt), míg a kelet-angliai Cambridge-t inkább a puritán irányzattal és a cromwellistákkal azonosították, Cromwell maga is az itteni Sidney Sussex kollégium tagja volt, később azonban, Harvey és főleg Newton fellépésével Cambridge lett a természettudományos fejlődés központja.

E rövid áttekintés után próbáljuk megválaszolni a mindmáig eldöntetlen kérdést: hány magyar látogatta 1560 és 1760 között az angol egyetemeket? Válaszunk még a legújabb kutatások eredményeivel felfegyverkezve sem lehet teljesen kielégítő. Ha ugyanis az Oxfordba és Cambridge-be *beiratkozott* vagy ott egyetemi fokozatot szerzett magyarok számát nézzük, az ebben a kétszáz évben szinte elenyészően csekély. Oxfordból tudunk három M. A. (Magister Artium) fokozatot kapott magyarról 1654–56 tájáról (Tiszabecsi Gáspár, Tiszabecsi Tamás, Budai István) és egy 1743-ban beiratkozott erdélyi peregrinusról (Székelyhídi Nethlebius Mihály). Cambridge-ből csupán egyetlen nevünk van, az 1562-ben matrikulált és hét évvel később orvosdoktori címet szerzett Vulpe Jánosé, akire majd még visszatérünk. Ugyanakkor számtalan más adatunk van arra (levél, könyv- és albumbejegyzés, számadáskönyvi adat), hogy különösen a XVI. században magyarországi és erdélyi diákok elég nagy számban keresték fel az angol egyetemeket. Mi az oka ennek a látszólagos ellentmondásnak?

Az Angliát felkereső magyarok (akiknek túlnyomó többsége, mint már mondtuk, protestáns volt) általában holland egyetemek látogatása után, vagy két holland egyetem között rándultak át a szigetországba. Jóllehet Franekerben, vagy Leidenben megtaláljuk nyomukat az anyakönyvben, Oxfordban vagy Cambridge-ben, ahol vagy csak alkalmi turistaként fordultak meg, vagy – az esetek elég nagy részében – hosszabb időt, egy-két trimesztert is eltöltöttek, nem iratkoztak be az egyetemre, több oknál fogva. Először is a beiratkozás elég sok pénzbe került, s a magyarok egyébként is drágának találták Angliát (erre már Szepsi Csombor panaszkodik), tehát gyakoribb volt, hogy szegénységükre való hivatkozással ők kértek pénzt az egyetemtől, semmint hogy fizessenek. Másodszor pedig az angliai egyetemi felvételhez le kellett tenni egy esküt az anglikán hittételekre. Ettől a reformátusok (akik, mint például Medgyesi Pál, korántsem találták az anglikán egyházat kedvükre valónak), csakúgy, mint az 1660 után fel-feltünező unitáriusok elvi okokból húzódoztak; s ezért volt, hogy hitét megvalló katolikus sem lehetett tagja angol egyetemnek. Így aztán az 1560 és 1760 között itt megfordult magyar peregrinusok 99 százaléka, ha járt is bizonyos egyetemi előadásokra (mondjuk, a teológia professzora beleegyezett, hogy az illető hallgat-

hassa előadásait), csupán „rendkívüli hallgatónak” számított, aki nem fizetett tandíjat, nem vizsgázott, s kollégiumi bentlakása is csak ideiglenes jellegű volt, tehát nem maradt róla feljegyzés. Sok magyar nyomát csupán a korabeli számadáskönyvek őrizték meg, amelyekről e sorok írója írt hosszabb tanulmányt (rövidesen megjelenik az *Irodalomtörténeti Közleményekben*), különös tekintettel a cambridge-i kollégiumokra.

Más bizonyítékunk is van magyar oxfordi tanulására. Fennmaradt például az oxfordi Bodley (egyetemi) Könyvtár látogató-könyve, a *Liber Admissorium*, amelybe 1620 és 1660 között, amikor rendszeresen vezették, mintegy tizenöt magyar írta bele a nevét, köztük olyan művelődéstörténeti szempontból fontosabb személyiségek, mint Maksai Ósze Péter, a Botero-féle világlélektan egyik angol kiadásának erdélyi társszerzője, a Comeniust szerkesztő Erdőbényei Deák János és a később református püspökké lett Losonci Farkas János. Viszont önéletírásából tudjuk, hogy Bethlen Miklós öt napot töltött Oxfordban, s eközben megfordult a Bodley Könyvtárban is (bár ott nem olvasott), egy későbbben itt járt Bethlen, Miklós fia Mihály, még könyvet is ajándékozott „amaz híres nagy bibliotékának, melynek könyvei megszámlálhatatlanok”,¹¹ de egyikőjük nevét sem tartja nyilván a *Liber Admissorium*.

Ha már a XVII. század végére méltán elhíresedett Bodley Könyvtárnál tartunk, meg kell említeni hungarikái közt azt a gyűjtemény többi részétől eléggé eltérő jellegű hitvitázó művet, ami nem más, mint Pázmány *Isteni igazságra vezérő kalauza* (Pozsony, 1613). Ha latinul lenne, még csak értenénk, hogyan került a könyv Oxfordba, de magyarul? Szerencsére az ajándékozó beleírt a könyvbe, s így tudjuk, hogy a Bodley 1625-ben kapta a könyvet egy Bakai Benedek nevű magyar vendéghallgatótól. Bakai Kassán volt iskolamester, majd Leidenben tanult, innen ment át Angliába, ahol részben Kassa város segítségével tanult. Pázmány művét még hazulról vitte magával (talán éppen Alvinczi Péter tanácsára?), részben ki is jegyzetelte, amint azt a margón látható, polemikus megjegyzések tanúsítják, de aztán alighanem rájött, hogy nem ő fogja megírni a *Kalauz* címfeliratát, vagy belefáradt a Pázmánnyal való tusakodásba, ezért a tekintélyes súlyú könyvet inkább odahagyta az oxfordiaknak.

Ami a cambridge-i egyetemet illeti, itt az első XVI. századi „Hungarus” az a „John Vulpe” vagy „Voulpe” néven számontartott peregrinus, akit 37 éves korában vettek fel orvostanhallgatónak a Caius (ma Gondville és Caius) kollégiumba. Maga a név nem magyar, s mivel az anyakönyv Vulpe születési helyéül „Fünfkirchent” adja meg (és nem „Quinque Ecclesiae”-t vagy Pécsét), feltételezhetjük, hogy ezt a német családból származó embert eredetileg Hans Fuchsnek, vagyis Róka Jánosnak hívták, s ebből lett az olaszul rókát jelentő „Vulpe”. Persze az sincs kizárva, hogy a Vulpe valódi név és viselője pécsi születésű olasz vagy dalmát volt, aki Pécsről csak 1543-ban menekült el, amikor a város török kézre került, s aki eztán külföldi egyetemeken folytatta tanulmányait. Cambridge-i tanulása után Sussex grófjának lett az orvosa és Londonban halt meg 1590 táján.¹²

A Cambridge-ben hosszabb időt eltöltő magyarok közül kiemelkedik Medgyesi Pál alakja. Medgyesi 1629–30-ban időzött itt néhány hónapot, s kezdett hozzá Lewis Bayly roppant népszerű kegyességi művének, a *Praxis Pietatis*nak megmagyarításához, amely munkát később Szenci Molnár Albert unszolására Debre-

cenben végzett be. Amint a fordító írja: „Én e könyvet (az ő hasznos voltát Nemzetemmel közleni óhajtozó buzgóságomnak tüzetől gerjedeztemben) még Angliában, ama régi híres-neves és emlékezetes Cantabrigiai Académiában kezdettem volt fordítani . . .”¹³ Medgyesi az első magyar író, aki közvetlenül angolból fordít; a XVII. század során példáját más magyar protestáns lelkészek is követik, s az angol nyelv népszerűsödésének bizonyítéka (legalább is Kelet-Magyarországon és Erdélyben), hogy Komáromi Csipkés György 1664-ben már szükségesnek tartja Debrecenben egy angol nyelvtankönyv kiadását. Komáromi Csipkés kitűnő filológus volt, s Londonon kívül csupán Oxfordban töltött pár hetet, talán hónapot, de a Cambridge-t látogató magyarok között olyanokat találunk, mint a konstantinápolyi erdélyi követ, s később porosz szolgálatba lépő Harsányi Nagy Jakab (1642), idősebb Köleséri Sámuel nagyváradi tanár, majd debreceni lelkész (1656), Nadányi János, a *Florus Hungaricus* című latin nyelvű történelmi mű szerzője (1664), a mozgékony Mezőlaki János református teológus, valamint Szilágyi-Sylvanus György (1668), aki görög és latin klasszikusok népszerű kiadásaival vált ismertté a XVII. század végének Angliájában, 1672-ben Hodosi Sámuel későbbi dunántúli református püspök járt Cambridge-ben, 1675-ben pedig Kolozsvári István, aki hazatérése után a nagyenyedi akadémián oktatott és Apaffi Mihály később őt küldte ki diplomáciai feladatokkal Nyugat-Európába.

Ezt az angliai magyar peregrinusokról írt rövid áttekintésünket legmértőbben talán egy, a Bethlen Mihály útinaplójából vett részlettel fejezhetnénk be. Az ifjú Bethlen 1694 böjti trimesztere idején látogatott el a Cam partján fekvő egyetemi városba, amelyről ezt írja: „Szép épületek is, noha nem mind faragott kőből építettek . . . de mindazonáltal szépek, kiváltképpen szép nagy kollégium Trinitatis . . . és a Regale [King’s] kollégium capellája, amely szép magas faragott kőből épített templom . . . Itt majd tudósabb és barátságosabb emberek vadnak, mint Oxoniumban, igen jó szívvel láttanak és mindennap vendégeltenek.”¹⁴ Nem mindegyik magyar látogatót fogadták olyan előzékenyen az akkori Cambridgeben, mint a főrangú Bethlen Mihályt, de a tizenhetedik században, különösen 1620 és 1680 között, számos magyar diák tekintette meg a két egyetemi várost és merített az „oxoniumi” és „cantabrigiai” doktorok tudományából.

Jegyzetek: 1. *A Biographical Register of the University of Oxford to A. D. 1500*, ed. A. B. Emden, Vol. II., Oxford 1958, 985. – 2. *Balassi Bálint összes művei*, II. Összeállította Eckhardt Sándor, Budapest 1955, 69. – 3. Stephanus Kis Szegedinus, *Theologiae sincerae loci communs*, Basel 1985 (számozatlan lap) – 4. *Szepsi Csombor Márton összes művei*, szerk. Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter, Budapest 1968, 206. Whitaker és Perkins valóban kiemelkedő protestáns hitvitázók voltak, John Case azonban elsősorban Arisztotelész-kommentárjaival vált híressé, s nemcsak hogy nem volt hitvitázó, hanem katolikus szimpátiával is gyanúsították. – 5. Idézi Kovács Sándor Iván, *Szepsi Csombor Márton . . .* 518. – 6. Apáczai Csere János, *Magyar Encyclopaedia*, Bukarest, 1977, 336. – 7. J. H. Alsted, *Scientiarum omnium Encyclopaediae*, Tomus I, III. rész, Leiden 1649, 584. – 8. *Utazások a régi Európában*, szerk. Binder Pál, Bukarest 1976, 88. – 9. *Omnium Samuelis Capossii*, 1695 (kéziratban-mikrofilm a JATE 1. sz. magyar tanszéke birtokában) – 10. Bertalanffi Pál. *Világnak két rendbéli rövid isméréte*, Nagyszombat 1757, 445–446. – 11. *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695)*, Sajtó alá rendezte Jankovics József, Magyar Helikon, Budapest 1981, 92. – 12. Az összes adatok az *Alumni Cantabrigienses*, ed. John Venn és J. A. Venn, Part I. Vol. IV. Cambridge 1927 című gyűjteményből származnak. – 13. Medgyesi Pál, *Praxis Pietatis azaz Kegység-gyakorlás*, Budapest 1936, 12. – 14. Bethlen Mihály, i. m., 95–96.

EURÓPA

Ha Angliát mint a népek európai családjának tagját vizsgáljuk, be kell vallanunk, hogy az elmúlt két évszázadban alig volt otthon; a világ egyéb részein viszont folyton tisztességtelen kalandokba bocsátkozott színesbőrű hölgyekkel.

A kalandokat nem a hölgyek sötét bőre tette tisztességtelenné, hanem az, hogy a flörtök kéjvágyon, nem pedig szerelmen alapultak – gazdagságra, dicsőségre és olyan erkölcsi fölényre vágyódtak, amely többnyire eltölt egy nemzetet, ha a történelmi véletlen lehetővé teszi számára, hogy gyengébb társait leigázza.

A második világháború után Anglia gyarmatosító nagyhatalomból egy lett a sok európai nép között. Mi angolok szívesen elhisszük, hogy ez az átalakulás olyan gyakorlatiasságon és józan észen alapul, melyet joggal el lehet várni egy kereskedő néptől. Gondoljuk csak el, milyen traumát okozott a Római Birodalom bukása. És a francia!

Persze az elveszett vezető szerepnek vannak veszélyei is – mint ahogyan valaki leszokik egy kábítószerről. Ha nem érez többé erkölcsi fölényt, hajlamos lehet az erkölcsiséget egészében föladni – ezért voltak a hatvanas évek a tékozlás évei. A gyarmati múlt hátrahagyott még néhány problémát: először is a bennszülött lakosság magától értetődőnek tartja, hogy élnek köztük kulik, akik a nehéz és piszkos munkát elvégzik; másodszer pedig az emigráns közösségek egy részét nem fogadta be a társadalom – ebből aztán olyan indulatok támadnak, melyek a történelem korábbi szakaszára utalnak vissza.

Szerintem azonban az előnyök nagyobbak a hátrányoknál, mert minden nemzet, amely Nagy-Britannia Egyesült Királyságát alkotja, szabadon önmaga lehet, és ebben a szabadságban újra felfedezheti valódi azonosságát Európa részeként.

Néha úgy tűnik, hogy az angolok csak kényszerűségből és *faute de mieux* – jobb híján – fogadták el Európát. Az igazság azonban az, hogy Julius Caesar uralkodásától a reformációig Anglia, Skócia, Írország és Wales mind részét alkották annak a tágabb közösségnek, mely először a Római Birodalomban, majd később a Római Egyházban testesült meg. Konstantin császárt Yorkban koronázták, Anglia északi részén. Szent Patrick, aki az íreket térítette meg, walesi volt. Szent Ágoston, az angolok hittérítője olasz. Szent Bonifác pedig, a németek térítője, angol. Ez az idő a hit korszaka volt, így mindnyájan a kereszténység polgártársainak érezték magukat.

Mindez a nagyszerű együttérzés elveszett a nacionalizmus fölemelkedésével, mely most a mi szemünkben az emberi történelem érthetetlen korszakának látszik. Hogy tudtak az angolok, franciák, oroszok, németek és osztrák–magyarok ilyen gyerekesen viselkedni? Hogy tudták egymást olyan jó lelkiismerettel lemeszárolni? Hogyan hitték azt, hogy az egyik felsőbbrendű a másiknál?

Mégis, ahogy mindezt leírom, és arra az Európára gondolok, amelybe mindezek a népek beletartoznak – egyszer csak arra eszmélek, hogy le kell győzzem

magamban az Európa iránt érzett sovinizmusom erősödő kísértését, ugyanazt, melyet Monsieur Chauvin érzett Franciaország iránt! Az az igazság, hogy saját fajtánknak olyan értékei vannak, amelyek joggal megerősíthetik bennünk a fensőbbrendűség érzését – a képzőművészet, az építészet, az irodalom, a zene. Némrégén végigkövettem a Duna folyását eredetétől, a Fekete-erdőtől, deltájáig, a Fekete-tengerig, és úgy éreztem, sehol a világon nem jöhetett létre a természet és ember által alkotott szépség ilyen összhangja.

Akkor is közel érzem magamhoz a többi európaiat, ha nem beszélem a nyelvüket. Apám, Herbert Read írta egyik versében:

*Nem fedeztem fel, hogy európai vagyok,
amíg nem éltem Amerikában.*

Azoknak az angoloknak a közös élménye ez, akik az Egyesült Államokba utaznak, és azt képzelik, az angolok jobban otthon érzik magukat ott, mint Európa bármely országában. Éppen ellenkezőleg, a különbség a közös nyelv ellenére is nagyobb. Emlékszem, amikor az Egyesült Államokban töltöttem egy évet, olyan elszigeteltnek éreztem magam a vendégszerető amerikaiak között, hogy amikor meglátogattam egy másik egyetemem és ott összetalálkoztam egy német íróval, majdnem a nyakába borultam az örömtől, hogy egy európai honfitársat látok. Ő is örült, hogy lát egy európaiat, még ha az angol is. Valószínűleg ugyanolyan magányos és elszigetelt volt amerikai egyetemén, mint én, mert néhány héttel később feladta értékes állását és elment Kubába cukornádat vágni.

Ha azonban valaki önelégültté válna attól, hogy európai, emlékeznie kell arra, hogy bár az európaiak jutottak föl az emberi szellem csúcsaira, ők alacsonyították a legmélyebbre is – nemcsak Mozartot adták a világnak, hanem Hitlert is, nemcsak a penicillint, hanem a koncentrációs táborat is. Szeretjük azt gondolni, hogy a demokrácia sajátosan európai jelenség, és elfelejtjük, hogy a diktatúra is az.

Azt se szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Karl Marx és Adam Smith egyaránt európaiak voltak, tehát mind a kommunizmus, mind a kapitalizmus európai jelenség. Lehet, hogy a kapitalizmus néha amerikai színezetet kap, vagy a szocializmus ázsiai árnyalatot, valójában mégis sokkal több közös érték van Európa legkülönbözőbb országaiban, közös múltjukkal együtt, mint azok az események, amelyek elkülönítik őket. Talán éppen az európai természet árnyoldalai, mindaz, amit az európaiak elszenvedtek, okozza azt, hogy minden eddiginél nagyobb egyetértés jött létre az európaiak között abban a kérdésben, hogy milyen erkölcsi, társadalmi és politikai értékeket szeretnénk megvalósítani földrészünkön. Nevezhetjük ezeket Szabadságnak, Egyenlőségnek, Testvériségnek, vagy egyszerűen Békének; végül mindannyian abból a felismerésből származunk, hogy Isten előtt minden ember egyenlő értékű. Így valószínű, hogy a jövő európai emberei ugyanazt a nézetet vallják majd az emberről, mint a kozmopolita szentek a középkorban, amikor Európa és a kereszténység egységet alkotott.

L. L. fordítása

VÉGEL LÁSZLÓ

IMAGINÁRIUS TÉRKÉP

Ha Délre utazol, mindig Goethe sóvárgásai jutnak eszedbe. Ő megtalálta a bölcsességet, hogy Délre menekülhessen előle. És téged már a menekülés érdekel legjobban, a mérlegjáték, a rándulás, amivel kikerülsz az ütéseket és mindenekelőtt a távozás öröme. Körülötted sok filiszter bölcs, lapos taktikus, protokoll-egyéniség ássa sírját az öröklétbe, e sírásó sürgölődés szégyenérzetet ébreszt benned. Goethe borzongó tekintetét keresed, a zűrzavar utáni titokzatos vágyakozását. „Kevesen tudnak öregek lenni”, kiáltott fel Rochefoucauld, és úgy találsz, hogy az öreg Goethe éppen ebben volt felülmúlhatatlan. Rejtegette legfontosabb tapasztalatait, a harmóniából akadályt képezett démonjainak megismérlése előtt. Ezért emelhette fel fejét az egyik olaszországi útja során, amikor egy idős olasz hajóskapitány így szólt rá: „Mit gondolkodik, hé! Az embernek nem szabad gondolkodnia, mert az rossz éjszakát okoz. Ha az ember egy dologgal, egy gondolattal tölti be magát, belebetegszik. Ahhoz, hogy vidámak és egészségesek maradjunk, ezer és ezer dolognak kell átfutnia rajtunk. Nincs jobb a zűrzavarnál!” S az öreg Goethe, aki világosságra szomjazott, a zűrzavarba futott bele, ebben ismerte fel a világosságot. A közép-kelet-európai ember kalandja találkozott a mediterrán kultúrával, s ez mindkettőt tartalmazza: a világosságot is, a zűrzavart is.

Goethének a Dél kellett, hogy túlélje a hatalom játékait. És sajátjait is. Sejtjed, hogy az érzelmei lázadása vagy felszabadítása vitte erre az útra, a mediterráni térbe. A metamorfózis szédítette meg. Ennek titkát fürkészve sejtetted meg, hogy Európának van egy titokzatos térképe, a közép-kelet-európai kultúráé. Mondanád azt is, hogy ez nem valóságos térkép, hanem egy elképzelt, valamiféle spirit, amit a valóság teremt meg vulkanikusan és az is rombolja szét, vagyis specifikus határeset, a kultúrák állandóan változó ütközőpontja, mozaikszerű, centrum nélküli képződmény. Mint a kísértet, tér vissza, hatása azonban valós. Közép-Kelet-Európa paradoxona, hogy senki sem mondhatja azt, hogy teljes egészében kifejezi lényegét, mi több, senki sem tartja magát feltétlenül közép-kelet-európainak. Mindig más kultúra kell, hogy tudatosodjon benne kétértelmű identitása, mindig valami másra kell erősen vágyakoznia, hogy saját gyökereit felismerhesse. A transzcendentális otthontalanság szelleme ott táruul fel legszenvedélyesebben, ahol az otthon egyébként könyörtelenül meghatározott, benne a történelem viharai nagyobbak és mélyebb nyomokat hagynak az emberben. Ennek a kultúrának egyetlen metafizikája van: a valóság, minden más játékos fényűzésnek számít. A gondolkodás szenvedélye a labirintusban való tájékozódás jegyében fogan meg, mindig lejjebb kell ásni, itt a szellemi felfedezés piszkos munka, mert az anyag ellenállása kiszámíthatatlan és életveszélyes.

Talán ezért nem akalulhatott ki soha benne az arányos individualizmus sem. Mindig kollektív érzések, tettek és erőfeszítések kellettek, akik individualisták-

nak tartották magukat, inkább militáns programjukban voltak azok, mindig csak küzdöttek érte, de soha sem fejezték be a munkát, individualizmusuk sebzett volt és befejezetlen. A közép-kelet-európaéernek a valóság a legnagyobb obszessziója, az azonban mítoszokba burkolódzott előtte. A legegyszerűbb tények is a történelem folyamán sokszor voltak kataklizmatikusak, ebben a világban a fantasztikum természetes világra lelt. Ezért lett a valóság mitikus és metafizikus: a chiliazmus és a nihilizmus a tények csapásainak szülöttei.

Wyspianski aranykürtje jut eszedbe, mintha ennek a világnak a metaforája lenne. A *Menyegző* című drámájában tart a lakodalom és közeledik a vízió, a megváltás. De a harcba való aranykürt elveszett, s mint ahogy az egyik szereplő mondja, csak a zsinórja maradt meg. Nem csendül fel az érces hang, mely a népet toborozná, de az esküvői kavalkád tovább tart. A lelkek mindenre fel vannak készülve, csak hiányzik a jel, a forma, amely a felkészültséget racionálissá tenné. Pátosz ritkán lobban ily magasra, de még ritkábban kap ily tragikus véget: a közép-kelet-európai kultúra a végtelenségig valóságghű, de egyben roppantul lehetetlenül hat. A pátosz és a groteszk, a valóság és az abszurd kiegészítik egymást. Ha itt megváltásról van szó, akkor a kövekkel, a fákkal is ennek kell történnie, miként azt a regényíró Lesznai Anna Lukács György szájába adta. Vagyis a forradalomnak azért van értelme, mert nemcsak az emberek, a kövek és a fák életére is kihathat. Egyébként a kövek, a fák nem érdekesekek.

És nézed Dalmáciában a fehér köveket. Mit jelentenek ezek neked? Azonosulni kívánnál a mediterrán kultúrával, fogalmaid koszorújába zárnád őket, de a kövek, akárcsak az ég és a tenger, ellenállnak. A látványnak biztos formája van és kizárja a transzcendenciát. Ebben is a közép-kelet-európaéerség stigmáját hordozod, nem vállalod teljesen, ám nem is kerülöd ki következetesen. A stigma, hogy a látványban keresnél valami mást, egy külön rád vonatkozó jelrendszert; következetlenség viszont, hogy ezzel is azonosulni kívánsz. Elsősorban azért, mert korán megtanultál kételkedni a saját magad megalkotta rejtjelekben. A szemed tanított meg először arra, hogy kételkedj, ne higgy a fogalmaknak feltétlenül, még akkor sem, ha azok közmegegyezések. A szemed tanított meg arra, hogy belásd, fogalmaid sokszor csak kollektív fantazmák, az öngazolás banális formái, látványos és patetikus öncsalási lehetőségek, a közösséggel való párbeszéd konvenciói. Ezekben a párbeszédekben viszont állandóan szűkíted a tered, hogy előreléphess. Az erőfeszítések nagyok, a lépések kicsik. De te ezeknek is túlzott jelentőséget tulajdonítasz, azzal, hogy feloldódsz valami kollektív történelmi időfogalomban, abban bízol, hogy a nagy perspektívában, a Történelemben ezek a parányi lépések, lehelletfinom egyéni érzelmek és hangulatok új minőségéig kristályosodnak. Ez is saját kulturális hagyományod tartozéka, komolyan veszed saját fogalmaidat, főleg azokat, amelyekre hitet építhetsz. Bizonyos mértékben le is becsülöd az ész csillogó játékait, azokat a fogalmakat, amelyek nem hiteremtők, vagyis nem hatnak merőlegesen a valóságra. A nem-hiteremtő fogalmak nem hordozzák a lehetetlent, ezért csak párhuzamosak a világgal és nem változtatják érzékelhetően azt.

A valóság lett legfontosabb protagonistája a drámádnak, éppen azért, mert reméled, az még megváltoztatható, de ha egyszer végleg megbizonyosodnál benne, hogy semmi sem változik, akkor élnéd saját életed, felelősséged jóval kisebb lenne. Ha nem tartozol felelősséggel a valóságért, akkor mindent szabad, individualizmusod háborítatlanul feltárulkozhat – mint alternatíva. De felelősséged mindig elvont, mert jóval nagyobb, mint a lehetőség, ezért leszel a valóság misztikusa, aki ugyan fogalmilag átéli a valóság metamorfózis-lehetőségeit, de saját életét nem éli igazán.

A közép-kelet-európai ember sohasem éli a saját életét, de mindent nagyon komolyan vesz, ami az élet fölött van. Abszolút módon retorikus, amikor a Történelemlről van szó és ugyanannyira patetikus, amikor a Nemzetről beszél. Mindkettőben több a virtuális, a potenciális, amely hol apokaliptikus hangsúlyokat hordoz magában, hol pedig az utópikus harmóniát. De fanatikusan tisztába akar jönni, mint mozdulatlan pontokkal, a végcélokkal és a végokokkal. Magányának nincs méltósága, csak tragikuma. Neki az individualizmus fájdalmas menedék, átmeneti állapot, kétségbeesett vagy dacos félrevonulás, de sohasem lehet annyira magányos és menekő, hogy ne legyen egy kollektív mítosz cinkosa. A közép-kelet-európaiak a világ minden részében felismerik egymást, túlságosan tragikusnak mutatják magukat arra, hogy inkognitóban maradhassanak. Lehet, hogy minden másban különböznek, gyakorlati politikai célkitűzésekben, világnézeti hitvallásban, sőt még abban is, hogy hol kezdődik és hol zárul a fluid közép-kelet-európai tér, de abban nem, hogy minden problémájukat a kultúrába kondenzálnák. A valóságuk enigmáit, a reményeik maradékát, képzeletüket, mely meglepően hasonlít a valóságra. A kultúra fájdalmas test, melyet a valóság szel keresztül-kasul. S mindig egy gondolat határoz meg végzetesen.

A kövek, a tenger és az ég között keresed a te mediterránodat. Lehet, hogy ez a térkép is ugyanolyan képzeletbeli, mint a közép-kelet-európai. De tudod jól, hogy a keresésnek már hosszú története van, minden írásba fojtott cselekvésed menekült attól, hogy csak egy gondolatot kövessen. S mindig kerested azt a világot, ahol a kő csak kő, a fa csak fa, a tenger pedig csak tenger. A szenzualizmus apológiája állandóan kísértette félnék pannon fantáziád, a fogalmakban való gondolkodás szemérmességét. Mint a köztes kultúra értelmiségi, a peremkultúra képviselője az állásfoglalásra nem kényszerítő sokszínű és érzékletesen megjelenő valóságot, szelíd és arányos individualizmust megengedő jelenvalót kerestél, amely sem önmagával, sem a világgal harcban nem áll, hanem a káosz hangjait köti kérébe. A spliti sugarakban ismerted meg a zürzavarban való tájékozódás alkímiáját: az embernek sohase jusson eszébe ott keresni valamit, ahol a kívánt dolog nincs. Mert a Semmi a fogalmak diktatúrájának következménye, a teljes jelenlét a káosz szeretete. A dalmát szellem figyelmét a létezők összessége köti le, a mediterrán világ ismeri az „ezer és ezer dolog” titkát, benne a zürzavar is erotikus. A spliti utcák hangos retorikája csupa játékosság: theatrum mundi. Ebbe a játékba vagy be tudsz kapcsolódni, vagy pedig tökéletesen idegen vagy benne, kívülálló. Csak amikor megismerted ezt a szertelen, sokszínű játékot, akkor fedezted fel Danijel Dragojević költészetének rejtélyét is. Benne még a tragikus felismerést is valami lebegő zenei zsenialitás övezi, a fájdalom hangja, dallama tiszta, arányos és bántóan szép. S a tragikus fájdalom nem sorvasztja el a zenei érték felszabadító jellegét, a tárgyak, a dolgok, a természet pontos körvonalait. A dolgok nevei nem válnak kétségessé.

De ugyanebben a világban ismerted meg a természet legszörnyűbb tékozlását, a veszélyhangulatot, a misztikus mementókat. Ez a veszély azonban összhangban volt a természettel, a dalmát szellem nem ismeri a torz és az alávaló veszélyt, az lehet félelmetes, de egyensúlyban van önmagával, lehet könyörtelen, de soha alattomos. Amikor dalmát barátaid a tengerről beszéltek, ez számodra azt a felismerést jelentette, hogy a kataklizmákkal bensőséges viszonyt lehet teremteni, a félelem nem homályosítja el a tekintetet, nem szünteti meg a szem tisztaságát.

Camus írta a mediterrán gondolatról, hogy benne a mérték tiszta feszültség. Szeretnéd hozzátenni, hogy éppen azért, mert a mérték nem önmagából születik, nincs önmaga mélységeire és érvényeire bízva, nincs kétségbeesetten önmagára utalva, hanem őrzi a feszültség többszólamúságát, pólusait. Ez a feszültség és

mérték nem önreflexív, hanem dialogikus. Történelme nemcsak a látványosan vesztett csaták szertartásaiban, a kőbe vésett győzelmek ridegségében ismerhető fel, hanem a természet világával való naiv találkozásokban is. A mediterráni gondolatban a természet még eleven, emberi, párbeszédre és feszültségre hajlamos.

Nézed a spliti tereket, utcákat. A rezignáció vesz erőt rajtad és az öröm. Tanulsz lemondani és tanulsz megmaradni. Menekülnél a kivételes fogalmaktól, a fogalmak csapdáitól. Szerény napvédte helyen jelölnéd ki a helyed. Sokszor hallottad a jelszót: közelebb a fogalmakhoz. Aztán a történelmi fotókon nézted az elhagyott női cipőket, táskákat. Aztán hitted, sebzett és gyanús individualizmusod kollektív játékká nemesedik. Felelősségednek rohantál elébe; ez csak mérték volt és nem feszültség. Változnak a korok gondolkodási technikái, fatalista megértéssel kerested tervéidet bennük. Nem kényeztetted el magad, minden, ami megtörtént, mély nyomokat hagyott benned. Nézted Hölderlin unokáit, úgy néztek szembe a fénnel, mint ahogy a kétségbeesett német a görög égre lesett. Csodáltad ezt a kitartó képzeletet, de e testeden levő nyomok fájtak. Csak hangot adtál nekik, amikor a papír fölé hajoltál, mindenképpen tudtad, az irodalomban a forma a tárgy, a valóság csak nélkülözhetetlen eszköz. S az eszköz miatt szenvedtél legjobban, sokszor elérhetetlen lett számodra, lehullott álarcod: ez a végpont. A mediterrán térben ez a védtelen arc felismerte saját feszültségét, az új termékeny individualizmust. A mítoszaid súlyától a természet szabadít meg. Oda kell rejtőzködni, a levelek rebbenése, a kövek árnyéka mögé. A közép-kelet-európai imaginárius gondolat a mediterráni szellem iskolájában érti meg az isokratesi sóhajt. Ő ugyanis, amikor művészetéről kérdezték, így válaszolt: „Az idő nem alkalmas, hogy beszéljek róla. S amire alkalmas, arra nincs szavam.”

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

HÚSZÉVES A II. Vatikáni Zsinat

A Zsinat a Vállásszabadságról

Carpi püspöke, Msgr Maggolini az egyik legrövidebb, de az egyházi közgondolkodásban a legnagyobb fordulatot hozó nyilatkozatot tekinti át a Nouvelle Revue Theologique 1985. 3. számában.

A nyilatkozat két szempontból is szokatlan. 1. Kijelentéseit elsősorban nem teológiai szempontokra alapozza, hanem „az emberi személy természetére” (ezt jelzi már a címe is: Dignitatis humanae). A kinyilatkoztatásra csak ezután, a következő fejezetben hivatkozik. – 2. Nemcsak az egyháznak és az egyházhű katolikusoknak követel vállásszabadságot az emberi jogok nevében, hanem minden embernek – a vallással, sőt igazsággal szembeszegülőknél is: „a kényszertől való mentesség joga megmarad azoknál is, akik kötelességüknek nem tesznek eleget, az igazságot nem keresik és ahhoz nem ragaszkodnak” (DH 2.).

Maggiolini felidézi a nyilatkozat keletkezésének körülményeit. Felsorol néhány érvet, amelyre a vallásszabadság kinyilvánítása ellen harcolók hivatkoztak. Sokan féltek attól, hogy egy ilyen nyilatkozat vallási indifferentizmust és relativizmust szül azzal, hogy a kereszténységgel azonos nevezőre hozza a különböző egyéb vallásokat, s fölmenteni látszik az igazság keresésének kötelezettsége alól. A zsinat mégis bátran leszögezi, hogy „a személy szabad egzisztenciális döntéseiben, elsősorban vallási kérdésekben. Sem a kereszténységet, sem egyéb vallásokat vagy ideológiákat nem szabad rákényszeríteni senkire, sem a politikai hatalommal, sem a reklám, propaganda, a szellemi vagy adminisztratív erőszak különböző manipulációival. Az ember szabad: értelmesen és szabadon kell csatlakoznia az igazsághoz – ehhez pedig hozzátartozik az elutasítás lehetősége is. „Senkit sem szabad a hit elfogadására kényszeríteni, ha akarata ellenáll, hiszen a hit természeténél fogva szabadakaratú tény” (DH 10.)

A zsinat valóban történelmi fordulatot hozott az egyházban azzal, hogy deklarálta a vallási tolerancia elvét. A hit föltétlen igaza és egyedül üdvözítő jellege sokaknak minden mást elhalványító szempontja volt évszázadokon át. Erről a zsinat sem mondott le – de melléje állította az emberi személynek természetadta és Krisztus által is tiszteletben tartott méltóságát, és tudatosan korlátozta a mások meggyőzésére igénybe vehető eszközök körét: „a vallásszabadság összhangban áll az ember méltóságával és Isten kinyilatkoztatásával” (DH 12.).

Maggiolini kitér az államhatalom laicitására, semlegességére is. A zsinati atyák közül sokan olyan országokban éltek, ahol a kereszténység – valamelyik formájában – államvallás. Más országokban viszont más vallások vagy ideológiák fonódnak össze az államhatalommal. – Amint erre Karl Rahner és nyomán sokan mások az utóbbi évtizedekben rámutattak, az ateizmus a történelemben először kapott polgárjogot, s lett a társadalom által is elismert, sokhelyütt (egyes becslések szerint Földünk 33 országában) az államhatalom által is hivatalosan elfogadott ideológiává. A nagy világvallások közül pedig elsősorban az Iszlám politikai hatalma és harcos lendülete nőtt meg jelentősen az utóbbi húsz esztendőben. Az egyház mégsem e jelenségek láttán „változtatott taktikát”. Nem egykori hatalmának megfogyatkozása kényszerítette rá arra, hogy kompromisszumot ajánljon fel a vallásoknak és ideológiáknak: mondjanak le kölcsönösen az erőszak alkalmazásáról. Itt is új felismerés érett be a zsinat teológiájában: az állam túllépi természetéből adódó illetékességét, ha bármilyen vallást – beleértve a kereszténységet és az ateizmust is – államvallássá tesz.

Az államnak a személyt kell szolgálnia, és azokat a közösségeket, amelyekben a személy él: a családokat, a különböző társulásokat, szervezeteket és a társadalom egészét. Az államnak gondoskodnia kell polgárainak jogvédelméről, a közjóról és a közrendhez szükséges békéről és közerkölcsről. Egyébként azonban „a szabadság maximumát” kell biztosítania mindenkinek. Az emberi jogok alapján „kedvező feltételeket kell nyújtania a vallásos élethez”: „vallási szempontok miatt nem érheti sérelem a polgárok jogi egyenlőségét” (DH 6.).

A cikkíró megjegyzi, hogy a nyilatkozat főleg a személy jogairól és az egyházat megillető szabadságról beszél, s nem részletezi kellőképpen a különböző csoportosulásokat, mozgalmakat és szervezeteket – sem az egyházon, sem a társadalmon belül, holott ezeknek is szabad működést kell biztosítania az emberi jogok alapján – „feltéve, ha tiszteletben tartják a jogos közrendet”.

E kritikájával jut el a „keresztény kultúra” kérdéséhez. „A tiszta természet alapota nem létezik”, írja. Az ember történelme során fejleszti ki önmagát, válik egyre inkább emberré – kultúrát teremt tehát a természetből. A tökéletességre

Krisztusban kapunk meghívást – ezért emberi tökéletesedés, tehát kultúra nem lehetséges hit nélkül.

Karl Rahner szerint most lett az egyház európaiból világegyházzá. A kereszténység eddig az európai kultúrával nőtt össze – a hittel együtt az európai gondolkodást is exportálta misszióiban. Világegyházzá úgy alakulhat, hogy bele tud testesülni egyéb, nem európai kultúrákba is (ennek egyik első, de önmagában inkább csak jelképesnek ható lépése volt az, hogy a liturgiát a latin helyett anyanyelvén végezheti mindenki).

Maggiolini reméli, hogy a különböző kultúrákkal kezdett párbeszéd kétoldalú, kölcsönösen termékeny kapcsolathoz vezethet. Az inkulturáció során a hit magába szívhatja, megtisztíthatja és tökéletesítheti azokat az értékeket, amelyekkel találkozik. De az élő hit képes arra is, hogy új kultúráknak adjon életet, „kultúrává legyen”, anélkül, hogy belerögződne bármelyik meghatározott kultúrába.

• Kerülni kell mind az integrizmus, mind a merev szétválasztás veszélyét. Krisztus megfoghatatlan misztériuma nem fejeződhet ki adekvát módon egyetlen kultúra keretein belül sem. Nem álmodhatunk többé egy középkori típusú „keresztény társadalom” visszatértéről. – Szkizofrénia lenne azonban hit és kultúra, Isten-kapcsolatunk és történelmi létünk szétválasztása. Mert keresztények vagyunk, azért dolgozunk elkötelezetten az emberért, s emberségünk legemberibb gyökerei Isten misztériumából szívják fel táplálékukat.

L. L.

KATOLIKUS ISKOLAÜGY – MÁLTÁBAN

A katolikus iskolák önállósága és anyagi helyzete néhány évig Spanyolországban is, Franciaországban is belpolitikai robbanóanyag volt. Kormányok buktak meg miatta. Százvezrek tüntettek az utcákon. E két nagy latin és túlnyomórészt katolikus országban a kérdés, legalább átmenetileg, eldőlt. Az ún. magániskolák az államiakkal egyenrangúak. Tananyaguk az egységes tantervhez igazodik. Költségeik jelentős részét az állam biztosítja.

Málta három szigetből álló pirinyó köztársaság Szicília déli csücskénél, Európától kb. 100, Afrikától 300 km távolságra. 316 négyzetkilométernyi, azaz fél-nagybudapestnyi területén 340 ezer ember él. A népsűrűség 1041 fő/km², ami a hollandiaiainak háromszorosa, a magyarországinak kilencszerese! A viszonylag nagy népszaporulat „ellensúlyát” a kivándorlás képezi: évi 3 ezer fő, a népesség egy százaléka. A máltaiak arab tájszólást beszélnek, de latin betűkkel írnak. Vallásuk katolikus.

A Földközi-tenger közepén való fekvése az emberiség őstörténetétől nagy jelentőséget kölcsönzött az országnak. Óriási kőkorszaki település romjai, főniciai, görög, karthágói kultúrák nyomai valódi régészeti kincserevnyévé teszik. Róma védnökséget gyakorol felette, de Málta akkori jelentőségét mutatja, hogy saját pénze volt, Rómában követtel képviseltethette magát és belügyeit maga intézte. Róma után Bizánc fennhatósága alá kerül. 870-től az arabok, 1090 után a szicíliai normanok uralják. Történelme nagy fordulópontja 1530, amikor V. Károly császár a johannita lovagoknak ajándékozta a szigetet, akiket ezután máltai lovagoknak neveznek. Napóleon 1798-ban itt is megveti a lábát, de helyőrsége nem bír a kirobbanó népfelkeléssel. A máltaiak Anglia segítségét kérik, és Napóleon bukása után is az angol fennhatóságért folyamodnak. 1964-ben az ország függet-

lenné vált, de kikötőit továbbra is Nagy-Britannia rendelkezésére bocsátotta haditengerészeti bázisul. Amikor 1971-ben szocialista kormány került hatalomra, a politikai irányvonal megváltozott. A támaszpontokat felszámolták. Az Olaszországgal való megneemtámadási szerződést nem újították meg. Málta el nem kötelezett külpolitikát akar folytatni – Líbiára támaszkodva. A támaszpontok megszüntetéséből következő jövedelemkiesést az idegenforgalom fokozásával szeretnék pótolni.

Málta evangelizálásáról a Szentírás tudósít. Szent Pál, útban Róma felé hajótörést szenved a sziget partjainál. Az ott lakók „igen emberségesen bántak” a hajótöröttekkel. Szent Pál pedig meggyógyította a betegeket. Három hónapig tartózkodott Máltában (ApCsel 27, 29–28, 11.). A hagyomány szerint Publiuszt, a sziget első emberét a keresztény közösség vezetőjeként, püspökként hagyja ott maga helyett. A korai kereszténység virágzásáról templomok és katakombák sora tanúskodik mindmáig.

A két évszázados arab megszállástól eltekintve Málta a katolicizmus fellegvára volt. Mára ebből igen erős hitélet maradt – valamint az egyház részvétele a kultúrában, gazdaságban, politikában. A lakosság 80 százaléka gyakorló hívő. A 345 ezer katolikus lelki ellátását 1112 pap és 1487 szerzetes testvér és nővér végzi (1982). Eszerint Máltában egy papra 311, egy lelkipásztori munkaerőre 133 fő gondozása hárul. (Magyarországon több, mint tizenötször ennyi, pontosan 2046 főé.) Az országon kívül további háromszáz máltai pap és négyszáz apáca tevékenykedik. A kispapok száma (1982-ben) 141, ami azt jelenti, hogy 100 000 katolikusra 40,9 papnövendék jut (Magyarországon 4,2). A világi apostolkodás szervezeteiben mintegy 30 ezren tevékenykednek. Munkájukat az egyházmegyei lelkipásztorkodási tanácsok koordinálják, amelyek tagjainak többsége világi.

A nem katolikus angol uralommal szemben a katolikus intézmények őrizték a máltai kultúrát és társadalmi öntudatot. Az elemi oktatás csak 1946-ban vált kötelezővé s csak 1956-tól valóban általánossá. Addig az egyházi iskolákban csupán minden harmadik-negyedik gyereknek jutott hely. Ma a tanulók negyedre sze jár katolikus iskolába. Az iskolákon túl az egyház számos egészségügyi és szociális intézményt tart fenn, szövetkezeteket kezdeményez, kultúrházakat működtet. Mindennek költségeit az óriási egyházi vagyon fedezi. A magántulajdonban levő nemzeti vagyon 17 százaléka van egyházi kézben.

Az állam és egyház közötti konfliktus Dom Mintoff szocialista kormányának 1971. évi uralomra kerülésével kezdődött. Mintoff és a munkáspárt azt tartja, hogy mivel mindenkinek egyforma joga van oktatásra és egészségügyi ellátásra, ennek intézményes biztosítása az állam dolga, amely egyúttal az egyenlőség elvének betartására is ügyel. Az egyházi iskolák s kórházak léte nem sérti ugyan ezt a felfogást, de azokat éppúgy ingyenessé kell tenni, mint az államiakat. Ha pedig az egyház ingyen nem működteti intézményeit, akkor állami kézbe kell őket venni. Ugyanekkor a társadalom érdekét sérti az ilyen méretű egyházi vagyon, tehát azt államosítani kell. Ennek az érvelésnek megfelelően az állam egységesítette és saját kézbe vette az egészségügyet és a felsőoktatást. A korábbi teológiai fakultás önálló egyházi főiskolává vált. Amikor ellenben a parlamenti munkáspárti többség – amely azonban csupán a szavazó polgárok kisebb felére támaszkodik – 1983 nyarán a teljes egyházi vagyon államosításáról döntött, az egyház tiltakozni kezdett. Az ellentétet tovább növelte az oktatásügyi minisztérium álláspontja, ami szerint csak olyan iskola kaphat működési engedélyt, amely ingyenes, azaz diákjaitól nem kér költségterítést . . .

Az egyház egyetért mind az egyenlőség elvével, mind az oktatás általánossá tételével. Hozzáteszi azonban, hogy emellett az emberi jogok közé tartozik a világ-

nézet megválasztása is. Tehát a szülők joga annak meghatározása, hogy gyermekük katolikus vagy állami iskolába járjon-e. Hogy pedig ezt a jogot ne csak a jó módúak érvényesíthessék, az állam dolga lenne mindennemű iskola költségeinek fedezése. Valóban lehetetlen helyzet, hogy a szülők egy része ingyen taníttathatja gyermekét az állami iskolákban; a szülők másik felének ugyanazért komoly összegeket kell fizetniük – noha nem valamilyen többletet akarnak kapni, csupán világnézetüket gyermekeiknek továbbadni.

A főváros, La Valetta érseke, Joseph Mercieca az egyházi vagyon államosítása ellen az alkotmánybírószékhez fordult. A bíróság, a kormánnyal szemben az egyháznak adott igazat. Az iskolakérdésben az érintett katolikus szülők tiltakozó menetekkel próbálták jogaikat kiharcolni. Ennek ellenére a kormány kitartott terve mellett, sőt ellentüntetéseket szervezett s eközben az érseki rezidencia ellen valaki bombamerényletet készített elő. (A bombát ellenben még időben hatálytalanították.) Más kiút híján Mercieca érsek 1984 szeptemberében a katolikus iskolák szüneteltetését határozta el.

Mintoff miniszterelnök helyzete azonban 1984 őszére bizonytalanná vált: a választók többsége az ellenzéki pártra szavazott. Az a kísérlete sem hozott sikert, hogy Mercieca-t a Vatikánnal „váltassa le”. II. János Pál pápa a máltai egyházat teljes támogatásáról biztosította. Ebben a légkörben került sor újabb tárgyalásokra. A kiinduló helyzet az egyházi vagyon nem államosíthatósága – de ellenőrizhetősége. Továbbá: nem lehet lemondani az ingyenes oktatás igényéről. Az 1985 áprilisában a Vatikánban Guzi Cassar máltai miniszterelnökhelyettes, Achile Silvestrini érsek, vatikáni „külgügyminiszter” és Joseph Mercieca által aláírt megegyezés szerint az összes katolikus iskolák – 69 iskolai előkészítő, 22 elemi és 27 középiskola – tovább működnek. 1985–1988 között a nevelési- és tandíj fokozatosan megszűnik. A költségeket az egyház saját vagyonából fedezi, vagy ha az esetenként nem elegendő, akkor tarthat külön gyűjtést e célra. A kormány is kész arra, hogy az iskolák fenntartásához szükséges összeget rendszeres támogatás formájában pótolja. Végeredményben tehát egyaránt sikerült biztosítani a lelkiismereti szabadságot és az egyenlőség elvét. Nem csoda, ha a zárónyelatkozat a „mindkét fél javára szolgáló együttműködés légköréről” beszél.

Málta külpolitikai megítélését évek óta súlyosan terhelte ez a feszült viszony az egyházzal, különösképpen pedig az iskola-vita. Számos tárgyaláson céloztak arra, hogy ennek megoldása nélkül kérdéses Málta álláspontja az emberi jogok megvalósításában. A megegyezés ebben is sikert hozhat. A Vatikán mindenesetre hét éves szünet után újra nunciust küldött La Valettába, s ezzel a maga részéről is hozzájárult a normalizálódáshoz.

T. M.

Irodalom

**Önmagunk kiteljesítése:
kötelesség!**

– Egy képeskönyv* margójára –

Talán nincs még egy írója a huszadik századnak, akinek műveiből ilyen egyértelműen hallhatnók ki a végzet, az elmúlás szárnysuhogását. Németh László –mert hiszen róla van szó – különösen fogékony volt az emberlét tragikuma iránt, műveiben modern környezetben, mai köntösben a görög sorstragédiák hősei keltek új életre. Ő maga is tragikus alkatnak mutatta magát, újra és újra vérző sebeit tárja elének, jóllehet ebben a gesztusában nyilván van stilizáció is: ahogy regényhőseinek sorsába a maga életének és gondolatvilágának elemeit vetítette bele, úgy élte újra azok végzetét önmagában is. Alighanem súlyos tévedés volna azonban egybekeverni személyiségét azzal a gondolkodóéval, akit írásaiból és jegyzeteiből ismerhetünk meg. A végzet, a kollektív és az egyéni, mégis alapvető meghatározója szemléletmódjának. A magyar gondolkodásmód kollektív tragédiáját ezért ábrázolta már-már végletesen – némiképp szerencsétlen tipológiával – a *Kisebbségben* lapjain, s ha végigtekintünk hatalmas drámaírói munkásságán, abban az egyéni sors végzetszerűségének bemutatását legalább oly meghatározónak és fontosnak látjuk, mint a történeti és társadalmi léptékben való tanító szándékot.

Mi lehet az egyedi ember és a társadalom orvosszere a végzettel és az elmúlással

* Németh László élete képekben (Gondolat, Budapest 1985.)

szemben? Ezt a gondolkodás történetében is újra meg újra, századunkban pedig szokatlan élességgel felvetődő kérdést Németh László életműve egyetlen, de kimeríthetetlenül gazdag jelentésű szóval válaszolta meg: a *minőség* fogalmával. Az ő számára ez a kezdetben, a Tanú korszakában kicsit bizonytalanabb, szétfolyóbb jelentésű szó mind egyértelműbb lett, azonos a teljességgel. A gondolkodástörténetben kalandozva egyre nyilvánvalóbb lett számára, hogy a nemzet és az egyén ügyét csak a teljességre orientált szemléletmód szolgálhatja, s bár nem egyszer és nyomatékosan hangsúlyozta a maga személyes létének korlátozott voltát, mégis példaadó és megtermékenyítő lett az a mód, ahogy a tizenkilencedik századnak a részjelenségekre összpontosító érdeklődése után ő ismét a boldogító egészet akarta birtokába venni. Részben e szándékából fakad bámulatos ismeretszomja, tudása és műfaji sokoldalúsága, mely e birtokolt és birtokolni vágyott teljesség továbbadásának egy-egy lehetőségét jelképezte számára. A teljesség az ő szemléletmódjában csak akkor és csak úgy valósulhat meg, ha szakít az arc nélküli felöltéltséggel, s minden egyes emberben megteremtí a minőség szolgálatának és ki-fejlesztésének a lélekből fakadó igényét.

Németh Lászlót gyakran éri a vád: irodalmi író volt, hiányzott belőle a hétköznapi, teoretikus hajlandósága elfőlte előle a mindennapok valóságát. Hadd válasszoljunk erre a *Levelek a túlvilágról* akár személyes életelveiként is értelmezhető soraival: „A lélek természetesen nemcsak művekből gazdagszik, sőt baj, ha már abból gazdagszik elsősorban. Az emberi lélek természetes gyökerei: a kapcsolatok, a társadalmiak s a kozmikusak, hiszen a társada-

lom s a világ gyermekei vagyunk. Könyvek csak arra valók, hogy ezeket a kapcsolatot megértessék, s ahol hiányoznak, valamelyest pótolják: a napról napra horzsolts ember faunája mögött a volt és ma lévő emberiség teljességét éreztessék. De az ember a legtöbbet mégis a természetből s még inkább a másik embertől tanulja: nem azt, amire szándékosan tanítják, hanem ami az érintkezés, küzdelem közben kibontakozik benne.”

A léleknek, hogy kiteljesedhessen, meg kell küzdenie kora normáival. „Tágnak és magasnak az olyan kor normáit tartom – írta –, amelyben a legkülönbébb alkatú ember is igazoltnak érezhette a létét, nem kellett a normák tükrében szörnyetegnek tartania magát, s kora kultúrájában meg is találta rá a módot, hogy a maga speciális, esetleg szélsőséges természetét különös nyírbálások nélkül valami magas, általánosan tisztelt eszmény szerint növelessen.” Hogy ez nem közönséges kíváncsi, épp Németh László regényhősei bizonyítják, akik majd mind „szélsőséges természetűek”, s épp az a végzetük, hogy az adott normák között nem teljesíthetik ki önmagukat, mert el kell bukniuk. Nem adatik meg számukra az a lehetőség, hogy bevégezzék, még hozzá győzelmesen végezzék be a hazugnak ítélt normák elleni lázadásukat.

A minőség iránti nyitottság, mint a mulandóság egyik orvosszere, azt is jelképezte Németh László számára, hogy el kell utasítanunk mindent, ami olcsó, amiért nem küzdünk meg, ami „hamis mennyország”. Az emberi léleknek készségesnek kell lennie – s ha talán nem az, e készséget ki kell fejlesztenie magában – „a tisztább, magasabb érzések hívása” iránt. Ezek felé akart mindenkit elindítani. Olyan útra hívott és tanácsolt, melyet csak az járhat végig, aki teljes életével halad rajta.

Regényeiben gyakran feltűnnek – hogy az ő szóhasználatával éljünk – „a hétköznapok szentjei”, akik nem a vallásosság terminológiáival élve emelkednek a példakép magasáig, győzelmük vagy bukásuk mégis a vallásos szemléletmód lényegét „menti át a »vallástalan emberek« számára”. Harcuk-

ban olyan nemes eszközökkel igyekeznek élni, mint a szeretet, a megértés és az egész életmű végkicsengését is magába rejtő: irgalom. Akiből ezek a készségek és képességek hiányoznak, annak lehetősége sincs arra, hogy szembesüljön kora normáival, az nem mérheti meg magát.

Németh László ösztönös zsenialitással megsejtette annak a jelenségnek a tragikumát, amit elidegenedésnek nevezünk, vagy amit a kultúrtörténet „szekundér emóció”-ként nevez meg. Újra meg újra figyelmeztetett arra, hogy a gondolkodás hitele nem a gondolatban, hanem a közérzetben van. Ezzel a felismerésével voltaképp korunk életfilozófiáihoz csatlakozott, s ezt azzal is igazolni lehet, hogy számára az élet, az emberi, a jól és hitelesen megélt élet volt az egyik legfontosabb eszmény, amit a minőség fogalmával nevezett meg.

Mit adhat hozzá az egyén, mit adhatnak a kis népek a folyvást haladó történelemhez? Mivel gazdagíthatjuk parányvontunkkal a lét egyetemét? Ezek a kérdések minden emberben felvetődnek. Németh László a maga módján válaszolt rájuk, amikor megírta a *Négy prófétát*. Ennek bevezető tanulmányaként közölte az 1954-ben írt *Az Ószövetség olvasása közben*-t, melynek záró gondolata nemcsak személyes élettervének összefoglalása, hanem a végzetével szembenálló, az elmúlásra nyitott mindenkor ember számára is alkalmas életprogram: „Az a civilizáció, mely a kereszténységet megnemesítette, a természettudományt földajkálta, most csap végig egy világon, melyben az ószövetség vadsága, ha fékeződött is, épp az átalakulás következtében mindenfelé újra előbukkan. A mi feladatunk ebben az átalakulásban nem lehet az, hogy erkölcsiségünk miatt önmagunkon kétségbeessünk, hanem hogy a világ nyers erőinek a szelídség s belátás zabláit szájába vessük. S ne attól féljünk, hogy túlságosan meg találjuk fékezni őket, hanem hogy még mélyebbre ne merítsenek, mint ahonét az ószövetség prófétái kiemelték: – a mozgástalan vadságba, a renddé dermedt kegyetlenségbe.”

Rónay László

Margit Gari: Le vinaigre et le fiel

(Ecet és epe. Egy magyar
parasztasszony élete.)

Jean Malaurie irányításával jelenik meg Párizsban a *Terre Humaine* (így fordíthatnánk: az Emberlakta Föld) sorozat civilizációkról és társadalmakról. Eddig 41 kötet látott napvilágot. Földünk emberi „színképének” ezt a sorozatát P. Chaunu akadémikus „a francia könyvkiadás büszkeségének” tekinti. Ebben kapott helyet 1983 végén *Gari Margit*nak, egy matyó parasztasszonynak élet-vallomása Fél Edit néprajzkutató gyűjtése és feldolgozása nyomán. Ez az első magyar könyv az Emberlakta Föld sorozatában.

Az egykor kezdő néprajzos feladata – írja a szerző – a néprajzi tárgyak gyűjtése volt. Csakhamar észre kellett azonban vennie azt, amit egész tudomány szakja is csak idők múltával tanult meg, hogy a „halott” tárgyak gyűjtésén túl tekintve, az azokat létrehozó és használó, élő embert kell figyelnie. Így lett a tárgyi vagy leíró néprajzból ethnológia, szociális antropológia akkor is, ha történetesen gazdálkodásról vagy éppen díszítőművészetről ír, mert az ember érdekli. Innen aztán már csak egy lépés annak elméleti és gyakorlati tudomásulvétele, hogy az egész „népi kultúra” hordozója nem lehet egy misztikus „nép”, hanem csakis élő egyén, aki persze ízig-verig benne él „népében”.

A budapesti Néprajzi Múzeum 1952-től küldött kutatócsoportot a matyókhöz Mezőkövesdre és környékére. Magyarország talán legnyomorultabb sorsú földműves népéhez, akik egészen fiatal koruktól kezdve az esztendő nyári felére summás munkára szegődtek el, az ország más részeibe. Körülményeik azonban inkább belső önazonosságuk megőrzésére, sőt felértékelésére ébresztették őket. Így a közelmúltig megmaradtak meglehetősen zárt népcsoportnak és kultúrának. Az „adatközlők” közül Fél Edit megismerte *Margit asszonyt*, aki nemcsak osztozott népcsoportja szegényei-

nek minden örömében-bánatában, hanem kitűnő emlékezőnek és elbeszélőnek is bizonyult a külső-belső világ feltárására. Így keletkezett 83 beszélgetés magnófelvétele (1970–75) a kezdeti tapasztalat-szerzéstől a későbbi témabővítésekkel, de mindig *Margit asszony* elbeszélő kedve szerint. A teljes anyag 3500 gépelt oldal, mely érdekes a megőrzésre, de reménytelenül sok a publikálásra. Mindamellettt kezdettől fogva az volt az elbeszélő kikötése, hogy (a nagyon is őszinte és emberi kapcsolatokat, hibákat is feltáró) közlés magyar nyelven az ő életében nem jelenhet meg.

Az ügyes szerkesztés tíz fejezetben adja *Margit asszony* vallomásait az életről. Mindenekelőtt hitüket-tudásukat Istenről és a látható világról. *Margit asszony* hite a mindennapokat értelmezi. Egyéni cselekedeteit kozmikus és üdvtörténeti összefüggésben látja. Ezért foglalhatta így össze egyik francia ismertetője: „egy asszony, egy hit, egy élet”. (A franciák felismerték és értékelték a megélt kereszténységet ezekben a vallomásokban.) A vallomások olvasása egy csapásra meggyőzi az embert, hogy ez itt nem egyházi tan, hanem az élet kultúrája, ami nemcsak *Margit asszonyé*, hanem egész népcsoportjáé. Ezért írja levelében: „Arról a könyvről meg csak annyit, én nagyon szegénylenem, mert talán olyan is van, aki azt gondolja, hogy tán csak én vagyok az, aki igazán szereti a jó Istent. Nem igaz, mert tessék elhinni, de sok rejtett lelket ismernek, aki százszorta különb nálam . . .”

A következő fejezetek a család és a közelebbi környezet története, melynek életformájából részesedett: a mezőkövesdi „szegényzug”. „Ha én úgy lehunom a szememet, oszt elképzelem, hogy mi is az a család, egy falamia – mert valamikor úgy mondták Kövesden, nem familia –, hát egy fára gondolok, egy terebélyes fára – Istenem, de nagyon nagy fa is lehet a mi családunk fája.”

A befogadó közösség megrajzolása után az elbeszélő megemlékezik gyermekkoráról, majd az első summáságról: „Mikor a tíz esztendőt betöltöttem ősszel, akkor édesanyám azt mondta: *Margit*, megpróbálnám, a *Regula* nem adna-e summásköny-

vet. Elég nagy a nyövésed, hátha adna... Hát ágaskodtam fölfelé lábujjhegyen, hogy magasabb legyek... megírta a könyvet. Jöttem boldogan, má a summáskönyv megvan! De hogy a summásságot hogy töltöd ki Margit, arra nem gondoltam... De amikor eljött az óra, hogy má holnap nem látom édesanyámat, mikor lefeküdtem, akkor már ríttam.” „Én az anyám vérit örökölttem. Én türtem, szenvedtem. Azt, aki a fájdalmat, aki a keresztet hordozta, aki a türelmet vitte, aki nincstelenséggel hajtott le a fejét álomra, és aki a kereszt alatt letérdelt és köszönettel vette, akármit küldött rá az Úr.”

Jelentkezik a szerelem és a házasság (VI–VII. fejezet); öt gyermek és a küzdelmes együttélés még több fájdalom. Ez az asszony a hitből él; a küzdelmeket csakis ebben a totális életszemléletben tudja viselni, amely átfogja a földet és az eget, sőt, az örökkévalóságot. Ezért találkozunk a vallomások között a kövesdi szegényparasztság istenkeresésének páratlan és eddig alig sejtett (tudományosan pedig ki nem mutatott) vonásaival. Ilyen az imádság erejének élő hite, a tudatos önsanyargatás vállalása („A test sanyargatása az arra jó, hogy én a kegyelem állapotában maradjak. Vagy magamért sanyargatom magam, vagy megholtjaimért, vagy a családomért.”); a szegényeknek a még szegényebbek iránt való jócselekedeteinek valóságos szent „versengése”, mint az úgynevezett szegénytetés, kolduslakoma („tudjuk, hogy ha valaki elhív a házába egy szegényt, vendégüllát egy koldust, magát az Úrjézust vendégeli meg halottjaiért”); a holtakért való gondoskodás („Annyi fáradságot, meg szenvedést felajánlani a holtakért, mint amennyit édesanyámék tettek abban az időben...”). De leginkább meglepő a hazai és a külföldi néprajznak egyaránt a „szegények életének szentsége”. Talán Margit asszony e mondata jellemzi leginkább: „Hányszor volt az, de hányszor, mikor én is éhes voltam, osztán nem ettem. A családnak enni adtam, na jól van, ettem volna, de nem is volt annyi. Ezt teérted türelemmel elviselem, Jézusom.”

A IX. és a X. fejezet a magyar népi asztika és misztika eddig ismeretlen világából ad beszámolót.

A könyvnek Franciaországban feltűnő sikere lett. A már említett *Pierre Chaunu* akadémikus Fél Edit könyvét „új szupernová”-nak és remekműnek mondja, mely őt az elmúlt évtizedben talán a legjobban megrendítette. A francia kommunista párt hivatalos lapja, a *L'Humanité* egy teljes oldalon ismertette a hívő Margit asszony vallomásait. A katolikus *La Croix* is lelkesedett érte. A párizsi *Musée de l'Homme* épületében 1984 márciusában kiállítás ismertette Fél Edit kutatásait és különösképpen mostani könyvét. Számos rádió és televízió-interjú is foglalkozott vele.

A modern magyar vallási népelektudás és a teológia történetük során közelebb jutottak egymáshoz. Itt volna az ideje és a lehetősége az egymásból merítő kölcsönös információnak.

A mű hazai koprodukciós kiadása húsz ezer példányban készült, és ebből csak mintegy ötszáz példány jutott a kivételesen szerencsés hazai érdeklődőknek. Közben Párizsban Plon már a megismételt kiadásnál tart. Jelenleg készül a könyv hazai németnyelvű fordítása és megjelentetése. És magyarul hogyan juthatunk hozzá? Mint említettük: magyar kiadásra a valamástevő életében nem kerülhet sor. A teljes kézirat megőrzéséről tudományos intézet gondoskodik.

A hazai érdeklődők figyelmét mégis felhívhatjuk a következő – csak szemelvényes – közlésekre, illetve ismertetésekre: Az Új Írás 1976. júliusi számában Juhász Ferenc „Az ég, a föld s az alvilág” címen a könyvnek I. fejezetét közli. A Teológia 1983. 4. számában e mostani ismertetés írója folytat beszélgetést Fél Edittel „A szegények életének szentsége” címen Margit asszony életének tanulságairól. A mű kiváló francia fordítója, az azóta már elhunyt Pődör László pedig az Új Tükör 1984. június 3-i számában írt szép ismertetést „Egy asszony, egy hit, egy élet” címmel. (Plon és Corvina közös kiadása, 1983)

Hetény János

A halálról – életközelen

Elgondolkoztató jelenség, hogy hazánkban az utóbbi években egyre több könyv foglalkozik a halállal és meghalással kapcsolatos témákkal. A könyvek sikere szinte „előrebiztosított”, hiszen a halál életünk kikerülhetetlen része. Vonzása ismeretlenségében és idegenségében áll. Mégis – a munkák nagyobbik fele ezt igazolja –, a halál fogalma hétköznapijainkban, személyi kapcsolatainkban még inkább tabu-téma.

Dr. Blasszauer Béla a Pécsi Orvostudományi Egyetem orvosi etika tanára nem mindennapi feladatra vállalkozott, amikor az eutanázia (= jó halál) kérdéskörét pro és kontra érvek tükrében mutatja be nemrégien megjelent könyvében [A jó halál. Gondolat, 1984.] Látszólag „csak” egy téma érdekli: vajon lehet-e, szabad-e a nagyon súlyos betegek életét (ami már sokszor nem is „élet”, csupán gépekkel fönntartott fiziológiás folyamat) meghosszabbítani –, vagy van-e olyan pont a betegek kezelése során, amikor éppen ez a mesterséges életbentartás válik embertelenné? Amilyen egyszerű a kérdés, olyan bonyolult a válasz: minden válasz ugyanis újabb és újabb megfontolandó kérdést vet fel. Először is ismernünk kell a halál fogalmát: régen a szív megállását, a légzés abbamaradását tekintették a halál kritériumának, ma már agyhalálról beszélnek az orvosok. Kérdéses az is, ki mikor és hogyan döntsön a haldokló további sorsáról: önmaga? hozzátartozói? vagy minden felelősség az orvosé? Mennyire irányadóak itt egy-egy társadalom elfogadott normái, vagy minden ilyen esetben szubjektív döntésről van szó? Blasszauer alaposan megvizsgálja e kérdéseket, sőt feltárja a lehetséges válaszok fonákját is. Nagy érdeme a könyvnek, hogy a látszólagos kitérők (pl. a fasizmus, az abortusz vagy az öngyilkosság problémái) ellenére sem veszik el a részletekben, írása kiegyensúlyozott és végig érdekes. Lap-

jain nemcsak orvosok, hanem pszichológusok és pszichiáterek, jogászok, teológusok, sőt közgazdászok fejtik ki egymásnak sokszor szögesen ellentmondó nézeteiket. S mikor már-már úgy tűnik az olvasónak, hogy a vita kezd elméletivé válni, Blasszauer elővesz olyan konkrét esetet, aminek nagy sajtóvisszhangja volt, és ezzel gördíti tovább a témát. Talán egyetlen kérdésünk lehetne: vajon miért éppen az eutanázia kérdésköre érdemelt meg ötszáz oldalas tanulmányt, mikor hazánkban egyetlen eutanázia-pert sem tárgyaltak? Éppen ezért – válaszolhatjuk a könyv ismeretében, hiszen a probléma nem elszigetelt, „az eutanázia nem az értéktelen élet megszüntetésével, hanem a fájdalommentes halállal, az elmúlás emberhez méltó módjával egyenlő”, s a gyógyíthatatlan betegek esetében „mindenképpen gondozásra, fájdalomcsillapításra és emberi hangra van szüksége a haldoklónak, nem gyógyításra és teljesen felesleges vizsgálatokra”.

Hartmut Nikelski szerkesztésében megjelent „Keresztény segítségnyújtás haldoklónak” című könyve [Szent István Társulat, 1984], ezen a ponton kapcsolódik a jó halál gondolatához. Talán nem túlzó gondolat, ha úgy tartjuk: ez az összeállítás jól kiegészíti a felvetett kérdéseknek azon körét, amik a halállal kapcsolatos személyes felelősség szempontjából előtérbe kerülnek. A hívő keresztény ugyanis a halált sohasem szemlélheti az élettől elszakítható külön valóságként. Jézus Krisztus örömhíre, feltámadása választ ad az ember jövőjével, egzisztenciális szorongásával kapcsolatos kérdésekre. Nikelski is megtalálta a tanulmányok válogatásakor a helyes arányt: ugyanúgy ügyelt a halál és haldoklás fiziológiai problémáira, mint lelki folyamataira. Különösen P. Sporcken tanulmányának végén találhatóak jó gyakorlati tanácsok, amelyek ismerete elengedhetetlen a haldokló környezete számára – feltéve, ha valóban könnyíteni akarnak a nagy útra készülő embertársukon. A. Mauder: „Mit

él át a haldokló?” c. tanulmányának őszintesége hozzásegíti az olvasót, hogy szembenézzen saját halálának eljövendő tényével.

A két Rahner-tanulmány hordozza a könyv mély teológiai mondanivalóját. „Nem szabad a halálnak, amely csak a biológiai élet végén léphet fel, olyan sajátosságokat tulajdonítani, amelyeket más időpontokban az emberi élet teljesen kizárt” – írja, s megpróbálja a halált életközelből értelmezni. Külön kiemeli a meghalás „keresztény stílusát”, ami azt jelenti, „hogyan a keresztény elkötelezett arra, hogy hívő és egyházas módon vállalja halálát, amennyiben erre normális körülmények között lehetősége nyílik, és rendkívüli eszközök nélkül meg is valósítható. Konkrétan ez azt jelenti, hogy köteles »a haldokló szentségét« magához venni.” A másik tanulmányában Rahner megvizsgálja a kérdést a halál oldaláról is. Úgy találja, hogy az emberi gondolkodás téved, amikor a halált mint befejező aktust tekinti és ezzel az emberi szabadságot és szabad akaratot ezen a ponton lezárja. Rahner rámutat: ha a keresztény elfogadja a halállal szembeni kiszolgáltatottságát, és úgy éli meg mint önátadást, akkor szabadságélménye nem szenved csorbát. Így képes eljutni a keresztényi meghalás „csúcshoz”, ami az „együttmeghalás Jézussal” – és ez már igazában a kegyelem eseménye.

A kötetet a betegek szentségével foglalkozó írások egészítik ki.

Simándi Ágnes

Magyar tájak néprajzi felfedezői

(Válogatta és szerkesztette
Paládi-Kovács Attila)

Magyarország felfedezése, Ezerszínű Magyarország – két olyan gyűjtő cím, amelyek egyes kötetei ugyanazzal a szándékkal íródnak ma, mint íródtak elődeik a reformkorban, „az első korszak idején”, amikor „az ország és népe megismerésének vágya először vált társadalmi igényé”.

A haladás ismeretét követel, az ismeret széttétekintést, hogy viszonyítási alapot teremtsen, önmegismerést segítsen, ahogyan az már közép-kelet-európai „szinten” törvényszerű. Nem szégyen másoktól tanulni, mások tükrében önmagunkra pillantani, hiszen a tükröt nem a mások; hanem mi tartjuk – magunknak. Kisebrendűségi érzésünk ne a tükör, hanem az elszalasztott lehetőségek miatt legyen. Amit Magda Pál, a statisztika professzora 1818-ban megkérdezett: „Van-e a Magyar Nemzetnek annyi lelki és testi ereje, annyi világi tehetsége, hogy az Európai szabad és független Nemzetek között tekintettel és méltósággal megtarthatja a rangját, s önnön maga által hatalmas is, boldog is lehet?”

Ebben a kötetben fokozottabban előtérbe kerül ennek igénye, a nép mindenfajta tehetségét illetően. Végül is arról a fogékonyságról van szó, amely normatív rendezőelv volt a különböző élethelyzetekben a döntéseket jobb irányba fordítani. Ebben – kétségtelenül – fontos szerep jutott s jut a vallásnak. A kötet szerzői valahányszor a népjellemről, szellemi fogékonyságról írnak, szinte mindannyiszor „ügyet vetnek” a reliigióra.

Bámulatos galéria áll előttünk. Az erdőfelügyelőtől a püspökig (s egyszerű szolgáló papig), a gazdasági írótól a publicistáig a szellemi érdeklődésnek olyan skáláját leljük, amely a reformkori, főleg polgári értelmiségi réteget azonos célra hangolta, s a már említett autodidakta tehetségeket – a kor szintjén – tudósokká növesztette. A klasszikus jelző valóban megilleti ezeket a szerzőket, nem egyszer stílusukat is. Ez utóbbi egyik „leglátványosabb” képviselője, a néprajzon kívül a szépirodalmat is művelő, méltatlanul elfeledett Brujmann (Benőffy) Soma, arlóci plébános. Palóc tükkör című munkája kéziratban máig ismeretlen helyen lappang. Pedig a századelő szemtanú kritikusa úgy nyilatkozott róla, hogy Mikszáthnál is mélyebben pillant a palóc néplélekre.

A nyelv és széplélek összefüggését vizsgáló Szeder Fábián, a tájnyelv ismeretben-kutatásában elsőnek kitűnt bencés tudós, aki a piarista Révai Miklós útmu-

tatása alapján végezte megfigyeléseit palócok közt, s ismertette e népréteg sajtáságos szokásait, írásaiban plebejus népiségről tanúskodik. De – amint Paládi Kovács Attila megjegyzi – „egyéniségének vonásait igazából nem ismerjük.”

Ennek az ethnográfiai csoportnak volt – Szederhez hasonlóan – vizsgálója a kazári pap: Szabó István. Bár munkásságát elsősorban a görög irodalom hazai átplántálásának szentelte, a Horvát István féle romantikus történeti iskola égisze alatt néptudományi (köztük nemzetiségi) stúdiumokat is folytatott, s a nyelv sajtáságos természetét vizsgálva figyelemre méltó interlingvisztikai összehasonlításokat végzett. (A görög és a magyar próza egymás mellett.) Kár, hogy a kötet elhanyagolja e mindmáig fölfedezetlen tudós pap munkásságát, pedig az 1830-as években a Tudományos Gyűjteményben a karancsaljai nyelvjárásról (ma is izgalmas nyelvjárási sziget) közölt tanulmányai jó kiegészítői Szeder Fábián írásainak.

„Az utóbbi időben megszorodó Erdéllyel foglalkozó tudományos (s népszerűsítő) irodalom, s a régiek – például Orbán Balázs munkáinak újbóli megjelentetése erőteljesebben irányítják a figyelmet e hajdan a magyar műveltséget jelentő ország-rész felé. Így aztán jelen kötetünk Erdély-fejezete „csak” elmélyíti ezt a gazdagságot. Mintha egy kicsit Beke Györgynek, az országjáró riportnernek lennének elődei Nagy Elek, Kőváry László vagy Etédi Gedő János a megfigyelések pontosságával, a közlések szociológiai igényével, a leírás könnyedségével. A kalotaszegi magyarságról közölt fejezetével Kőváry egyenesen a Kalotaszegget megíró Kós Károlynak lett előfutára.

Vármegyei monográfiák előkészítése a lehető leghálásabb feladatok egyike volt, hiszen úgy lehetett bemutatni egy-egy szelétét az országnak, hogy a történelem mellett figyelmét kapott az egyetemés, művelődéstörténet, benne a népismeret, a szorosabb honismeret. Egy-egy táj a „számadatokon túl” kezdett igazán élni, s ezért lesz még sokáig nélkülözhetetlen a Borovszky féle vármegyesorozat. Persze a modern történetírás ebben sem követheti a kezdeteket, de nem hanyagolhatja el azokat mintául választani, akik szívvel és irigylésre méltó pontossággal mérték fel terepüket. Egy-egy szerző valóságos mindentudójává vált témájának. Tahy Gáspár ezek közé számít. A kötetben méltó helyet kapott, azonban nagyon hiányoljuk Mocsány Antalt. Jóllehet a Nógrád vármegye leírása – e műfajban a legelső – Praznovszky Mihály, s a Szécsényiek jóvoltából néhány éve újra kiadásra került, azonban könyvforgalomba a szélesebb olvasóközönség elé nem.

A 28 szerző reprezentatív névsornak tekinthető. A kötet legerősebb értékét éppen ebben a névsorban találjuk meg: az ismeretterjesztő szándék sok olyan nevet plántál a köztudatba, akiről a szakembereken kívül legtöbben aligha tudtak eddig. Róluk és munkáikról, az ilylési „hajszálgökök” értelmében. Ha pedig a jelzett korban külföldön élő magyar csoportokra figyelünk, a napjainkban felvirágzó hungarológiai érdeklődés is megtalálja a legjelesebb elődöket a kötetben: – Rummy Károly Györgyöt, Gegő Eleket vagy azt a Petrás Ince Jánost, akiről Domokos Péter Pál írt legutóbb értékes tanulmányt, s tette közzé a Kájoni Cantionalét tartalmazó kiadványban.

Tóth Sándor

HAZA ÉS NAGYVILÁG

Szolgálat A Péter-Pál ünnepére kiadott szám „divatos” témát választott: a misztikát. Karl Rahner szavait sokat idézik manapság: „A jövő kereszténye vagy misztikus lesz, vagy nem lesz keresztény.” – Héjja Gyula cikkének legfontosabb tanulsága számunkra az, hogy a modern

keresztény lelkiség az aktív erkölcsi teljesítménnyel egyenértékűnek, sőt talán annál fontosabbnak is tartja a „passzív” megnyíltságot: a készséget Isten befogadására. Értékes megfontolásokat kínál Farkasfalvy Dénes kitűnő tanulmánya a hit és tapasztalat viszonyáról: saját hi-

tünk elemzésén mérhetjük le szempontjaink igazságát. Weissmahr Béla három ember misztikus élményeinek gyönyörű leírását elemezve mutatja be a misztika lényegét. Farkasfalvy gondolataihoz csatlakozva ő is a hit tapasztalataival kapcsolja össze a misztikus élményt. A következő írások sajátosabban egy-egy nemzeti kultúrába vezetnek el: Hetény János a magyar népi lelkeséget vizsgálja néhány ünnepünk elnevezését elemezve. Kereszty Rókus tanulságos és informatív áttekintést ad a karizmatikus mozgalomról, amely ma már az egész világon (hazánkban is) jól ismert. Árnyaltan és realisan mutatja be az egyháznak a karizmatikus megújulásban rejlő páratlan esélyeit, de azokat a torzulásokat és vadhajtásokat is, amelyek veszélyeztetik magát a mozgalmat, kárt okozhatnak egyeseknek, de az egész egyháznak is. Békly Gellért népszerű, de hazánkban még sajnos nem elég ismert témát választ: Japánban élő neves teológusunk a kelet misztikáját mutatja be. Szépen zárja le a misztikával foglalkozó írásokat egy XX. századi misztikus „önvallomása”; a tavaly boldoggá avatott kármelita apáca, Szentháromságról nevezett Erzsébet Puskely Mária ihletett tolmácsolásában mondja el belső életútját. A számot kiegészítő dokumentum-anyag főként az ifjúság évével és a pápa holland-belga útjával kapcsolatos megnyilatkozásokat idéz.

A PRUGG VERLAG kiadásában jelent meg *Televi Béla: Sürgető feladat* című könyve a mai családok helyzetéről, veszélyeiről, problémáiról, a szép családi élet kialakításának lehetőségeiről és módjairól. Hitelt ad a könyvnek, hogy a szerző „kivülről halad befelé”: szociológiai, lélektani megfontolásokkal tárja fel a mai családok életét, majd a második részben jut el a teológiai megvilágításhoz. A címnek igaza van: aligha akad sürgetőbb feladat korunk társadalmában és egyházában!

GEOFFREY WANSELL

TERÉZ ANYA HETVENÖT ÉVES

Amikor az aprócska, csontos, rejtélyes mosolyú és ráncos arcú asszonyt megkérdezik, ellenzi-e azt, hogy szentnek nevezik, egy pillanatig szünetet tart, lebiggyeszti ajkát, majd udvariasan azt válaszolja: „Erre mindnyájan elhivatottak vagyunk.”

Teréz anya soha nem törődött saját jelentőségével, nem is próbálta összegyűjteni követőit, mint az evangélisták tették. Ahogy egyik barátja megjegyzi: „Egyszerűen azt akarja, hogy minden ember meghallja Isten szavát.” Mégis az elmúlt harmincöt év alatt páratlanul erős missziós mozgalmat hozott létre. János Pál pápa szerint ez a „legnagyobb hatású szervezet, amely a római katolikus egyházban az utóbbi időben született”.

Mérleg Hosszú késéssel, nyáron jelent meg laptársunk idei első száma. A bevezetés megmagyarázza a késés okát: új, számítógépes szerkesztésre tértek át, s eltartott egy darabig, mire a gép is, kezelői is beletanultak az új mesterségbe, a magyar ábécés szövegírásba. Kívánjuk a lap szerkesztőinek és előállítóinak, hogy minél hamarabb megtérüljön az a sok pénz és munka, amelyet a modernizálásba befektettek.

Mindnyájunkat foglalkoztató etikai kérdések állnak a szám középpontjában. A münsteri egyetem morális professzora, B. Schüller az erkölcsileg helyes cselekvésmód normáit keresi alapvetően fontos tanulmányában. Végső következtetése: „a normatív etika befejezhetetlen” – az élet egyre új helyzetek elé állít, s mindig újra, gyakran bonyolult szempontok figyelembevételével kell törekednünk a helyes döntésre és cselekvésre. Doncell cikke láthatóan a tavalyi amerikai elnökválasztás küzdelmei nyomán született. Az alelnökségre pályázó politikusnő álláspontját veszi védelmébe: „Én, mint katolikus, személy szerint ellene vagyok az abortusznak, de mint politikus, nem akarom ráerőltetni a többiekre a saját katolikus felfogásomat.” Tanulmánya azonban ezen túl is sok hasznos információt ad az abortusz kérdésében. A szerző a pasztorálpszichológia tanára volt a zürichi C. G. Jung intézetben – kár, hogy ez a tantárgy hazánkban még ismeretlen. A szerző mesterének, Jungnak következtetéseire támaszkodva mondja ki, hogy a valóságos magatartás a psziché legmélyebb szerkezetéhez tartozik hozzá. A számos érdekes könyv- és cikkismertetést tartalmazó szám külön csemegeje az az interjú, amelyet a dalairól nálunk is jól ismert sanzón-énekes pappal, Duval atyával készítették nem sokkal halála előtt.

Malcolm Muggeridge és sokan mások meg vannak győződve arról, hogy Teréz anya „nyilvánvalóan szent.” Törékeny, 152 cm magas apáca, eredeti nevén Agnes Gonxha Bojaxhiu, 1910 augusztusában született a jugoszláviai Skopjében. Mindig azt bizonygatta, hogy semmi mást nem tud adni, csak szeretetet; de ezt bőkezűen osztogatta az arra legjobban rászorulóknak.

A calcuttai utcákról elindulva az utolsó négy évtizedet az éhezőknek és a nélkülözőknek, a béneknek és a vakoknak, az alkoholistáknak és a hajléktalanoknak szentelte. Kezdeményezése sikeresnek bizonyult. 1950-ben megalapította a Szeretet Misszionáriusainak rendjét, amelyhez ma 2000 nővér és 400 szerzetes testvér tartozik. 140 nyomornegyedbeli iskolát vezetnek és naponta 50 000 embert étkeztetnek. Hetven otthonuk van 4000 gyerek számára és évente 1000 örökbe fogadást intéznek el. 81 otthon tartanak fenn elfekvő betegek részére, ezekbe az elmúlt évben 15 000 embert fogadtak be. 670 mozgó kórházukban nem kevesebb mint hat millió beteg embert gyógykezelték.

Míg a főbb nemzetközi segélyező ügynökségnek olykor még azért is küzdeniük kellett, hogy egyáltalán segítséget nyújthassanak a szegényeknek, Teréz anya Szeretet Misszionáriusai csöndesen és hatékonyan dolgoztak mintegy 160 városban szerte a világon, és hárommillió önkéntes munkatársat gyűjtöttek össze több mint ötven országban.

Teréz anya erős hittel és elszántan követte azt az utat, amely – ahogy mondja – 1946 szeptemberében világosodott meg előtte. Így született az a missziós mozgalom, amelynek alig akad párja a modern időkben. Megkapta XXIII. János pápa békedíját 1975-ben, a tiszteletbeli Brit Birodalmi Érdemrendet (OBE) 1978-ban, a Béke Nobel-díjat 1979-ben és egy becsület érdeméremet 1983-ban.

Ez a csendes asszony egyszerű fehér muszlin ruhát visel, egyiket a kettő közül, melyet maga mos ki egy bádóg vödörben minden reggel, mielőtt fél ótkor megkezdené az imáját. Önmagáról csak ennyit mond: „gyarló vagyok”.

Aki először találkozik vele, az meglepődik, milyen talpraesett ez az apáca, s mennyi humora van.

Az albán fűszeres lánya dongalábbal született és Jugoszláviában nőtt fel. Tizenkét éves korában elhatározta, hogy Indiába megy misszionáriusnak, bár nem beszélt angolul és soha nem járt ott. Tizenhét éves korában belépett a Loretó-nővérek rendjébe. Dublinban végezte tanulmányait, majd Indiába ment.

Akkori nevén Ágnes nővér, 1930 első napjaiban érkezett Calcuttába, és azóta is ott él. Ebben a nyüzsgő városban, ahol nemzedékek óta felnőttek és gyermekek haltak meg az utcákon, a Szűz Máriáról elnevezett középiskolában lett földrajztanár, majd igazgató. De 1946-ban, 36 éves korában Ágnes nővér rájött arra, hogy többet is tehetne a betegekért és az iskolája melletti nyomornegyedek lakóiért, mint hogy néha-néha csupán ételt ad nekik. Elhatározta, hogy nekik szenteli az életét. De az átmenet nem bizonyult könnyűnek. Fölöttesei nem bíztak benne. Egy érsek azt mondta róla, hogy „egy gyertyát sem tud rendesen meggyújtani a templomban”.

Két év múlva a Loretó-rendből elbocsátották. Ekkor a 24 éves francia szent tiszteletére fölvette a Teréz nevet, és beköltözött a helybeli öregek otthonának egyik szobájába. Őt rupia volt minden pénze. Hat hónappal később csatlakoztak hozzá az első önkéntes segítőtársak. Alkalmilag összegyűlt kis apácacsoportjából 1950-ben alakult meg a Szeretet Misszionáriusai elnevezésű rend.

Soha nem ingott meg szilárd meggyőződésében, hogy „ingyen szolgáltatást kell tennie a szegényeknek és a kitisztítottaknak, tekintet nélkül arra, hogy melyik kaszthoz, valláshoz, nemzetiséghez, fajhoz vagy területhez tartoznak”. (Bár azt is mondta: „nem vagyok szociális gondozó.”)

Teréz anya ezt így magyarázza: „Életemet Krisztusnak szentelem, örte lélegzem, benne látom a világot. Ha csak szociális gondozó lennék, régóta abba hagytam volna.” Ez az ő hitvallása, mely bera-gyogja egész életét. Mégsem tartja őt senki jámbornak. A közvélemény szerint Teréz anya „okos, gyakorlatias és vidám”. Egy barátja még hozzáteszi: „Mindenkivel és mindennel nyíltan szembenéz.” Bár ő maga sosem hibázik, mindent megbocsát.

Mostanában állandoan utazik, anyagi és emberi támogatást gyűjt – az Air India légitársaságtól szabadjegyet kapott Gandhi asszony közbenjárására, aki azt mondta: „Teréz anya megbecsülésével magát az irgalmasságot tiszteljük.”

A Nobel-díjjal járó kilencvenézer fontot egy leprásokat gondozó otthon felépítésére fordította. Azal tiszttában van, hogy a nyugati társadalmakat is sújtja a szegénység. Ez – mint mondja – „a lélek, a magány szegénysége, és ez a legsúlyosabb betegség ma a világon”.

Lehet, hogy Calcutta szegényei Teréz anyában Isten jóságának megtestesülését látják. Ő azonban – és ez nagyon jellemző – csupán ennyit mond: „Az én munkám csak egy csepp az óceánban, de ha ez nem lenne benne, egy cseppel kevesebb lenne az óceán.”

Tóth Judit fordítása

1985
ANNÉE L.

vigilia

NOVEMBRE-NOVEMBER
NOVEMBER

Revue mensuelle – Monatsschrift – Redacteur en chef – Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. – Abonnements pour un an – Abonnement für das Jahr. 23. – US dollar

RÉSUMÉ

„A l'intervalle de la vie et la mort” – voilà le titre récapitulatif de la première partie de ce numéro de novembre; Cicely SAUNDERS et Béla SOMFAI racontent leur expérience, Edit FÉL, ethnographe publie l'aveu d'une paysanne sur la mort. Vous lirez après: une traduction de la complainte de la Vierge Marie du français Geoffroi de Breteuil, – écrite avant le Planctus en ancien hongrois. La rubrique littéraire offre: un essai de Ferenc MEZŐ sur János Parancs, des poèmes de János PARANCS, un récit de Zoltán JÉKELY et un poème de Tibor GYURKOVICS. Geoffroy WANSELL publie un écrit sur la mère Thérèse, Margit LOCKER présente Karola Hardinger, fondatrice de l'ordre des Soeurs Enseignantes, Józef SZCZEPANSKI résume la vie de Maximilian Kolbe. La rubrique „Europe, notre patrie” contient des études de György GÖMÖRI et de Piers Paul READ; l'essai de László VÉGEL a pour titre: „Méditations d'aujourd'hui”. Méditation, comptes-rendus et un tour d'horizon terminent le numéro.

INHALT

„Am Grenzzrain zwischen Leben und Tod” – dies könnte als zusammenfassender Titel der ersten Hälfte des Heftes figurieren: Cicely SAUNDERS und Béla SOMFAI berichten über ihre Erfahrungen, die Volkloristin Edit FÉL publiziert das Bekenntnis einer Bauernfrau über den Tod. Pál SUHAI übersetzte aus dem französischen. Das Klage lied der Maria von Geoffroi de Breteuil, ein Vorbild des altungarischen Marien-Klageliedes. – Im Literaturteil ein Essay von Ferenc MEZŐ über die Dichtung des János Parancs und Gedichte von János PARANCS, eine Erzählung von Zoltán JÉKELY, sowie ein Gedicht von Tibor GYURKOVICS. Im weiteren schreibt Geoffrey WANSELL über die Mutter Teresa, Margit LOCKER präsentiert Karola Hardinger, Gründerin der Ordensgemeinschaft der Schulschwestern, Jan Józef SZCZEPANSKI zeichnet den Lebenslauf des Maksymilian Kolbe auf. In der Spalte „Europa, unsere Heimat” bringen wir je eine Studie von György GÖMÖRI und Piers Paul READ, die „Aktuelle Meditation” schrieb diesmal László VÉGEL. Kleinere Meditationen, Besprechungen und Referate ergänzen den Stoff der Nummer.

CONTENT

„Élet és halál határmезsgyélén” („On the border of Life and Death”) this is the summary title of the first part our November number; Cicely SAUNDERS and Béla SOMFAI describe their experiences, Edit FÉL ethnographyst publishes a confession of a countrywoman about the nearing death. Pál SUHAI translates the Lamentations of Maria by the French Geoffroi de Breteuil, the predecessor of our Old-hungarian Lamentations of the Holy Virgin. Our literary collection an essay by Ferenc MEZŐ about János Parancs, and poems by János PARANCS, a short story by Zoltán JÉKELY and a poem by Tibor GYURKOVICS, Geoffrey WANSELL writes about mother Teresa, Margit LOCKER introduces Karola Hardinger the founder of the order of the Schoolsisters, Jozef SZCZEPANSKI describes the life of Maximilian Kolbe. In our column „Hazánk, Európa” (Our home Europe), we publish the study of György GÖMÖRI and Piers Paul READ; the autor of the essay of Meditations for today is László VÉGEL. With a meditation, a review, and a perspective is this number completed.

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT karácsonyi könyvajánlata

BIBLIA (Ó- és Újszövetség)	300,- Ft
ÚJSZÖVETSÉG	130,- Ft
HOZSANNA (római katolikus ima- és énekeskönyv)	70,- Ft
Hetényi Varga Károly: BESZÉLGETÉS A MESTERREL (római katolikus imakönyv)	55,- Ft
ISTEN GYERMEKE VAGYOK (gyermek imakönyv)	60,- Ft
EMELJÜK FÖL SZÍVÜNKET (görög katolikus imakönyv)	70,- Ft
DICSÉRJÉTEK AZ URAT (görög katolikus énekeskönyv)	110,- Ft
ÍGY IMÁDKOZD A SZENTOLVASÓT	10,- Ft
A SZENTEK ÉLETE	240,- Ft
Gerhard Kroll: JÉZUS NYOMÁBAN	350,- Ft
Rajz Mihály: CSALÁDUNK KATEKIZMUSA I., II.	125,- 120,- Ft
Romano Guardini: ÖRÖKMÉCS	45,- Ft
Hartmut Nikelski: KERESZTÉNY SEGÍTSÉGNYÚJTÁS HALDOKLÓKNAK	60,- Ft
Dr. Előd István: VALLÁS ÉS EGYHÁZ	60,- Ft
Dr. Előd István: KATOLIKUS DOGMATIKA	125,- Ft
Dr. Király Ernő: KERESZTÉNY ÉLETHIVATÁS	75,- Ft
TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 1982	160,- Ft
TEOLÓGIAI KISKÖNYVTÁR SOROZAT I., II., III., IV., V., VI.	160,- 165,- 200,- 190,- 150,- 170,- Ft
ÖKERESZTÉNY IRÓK SOROZAT:	
EUSZEBIOSZ EGYHÁZTÖRTÉNETE	130,- Ft
AZ ÖKERESZTÉNY KOR EGYHÁZFEGYELME	110,- Ft
A KAPPADOKIAI ATYÁK	185,- Ft
VÉRTANÚAKTÁK ÉS SZENVEDÉSTÖRTÉNETEK	110,- Ft
A II. SZÁZADI GÖRÖG APOLOGÉTÁK	145,- Ft
SZÓKRATÉSZ EGYHÁZTÖRTÉNETE	125,- Ft
György Attila: JÉZUS ASZTALÁNÁL I., II., III.	75,- Ft
René Laurentin: LISIEUX-I TERÉZ	60,- Ft
SZIÉNAI SZENT KATALIN – LEVELEK	210,- Ft
Dienes Valéria: HAJNALVÁRÁS	60,- Ft
Dienes Valéria: MIÉNK AZ IDŐ	60,- Ft
Domokos Pál Péter: „... ÉDES HAZAMNAK AKARTAM SZOLGÁLNI ...”	150,- Ft
Volly István: KARÁCSONYI ÉS MÁRIA ÉNEKEK	90,- Ft
Bálint Sándor: SZEGED ALSÓVÁROS	130,- Ft
Pázmány Péter: VÁLOGATÁS MŰVEIBŐL I., II., III.	160,- 160,- 155,- Ft
VÁLOGATÁS PAUL CLAUDEL MŰVEIBŐL	100,- Ft
Rónay László: HAJRÁ FELHÉGY!	80,- Ft
Dr. Bánk József: IGÉRE VÁR A NÉP	180,- Ft
KATOLIKUS ALMANACH	280,- Ft
„A MEGNYESETT FA KIZÖLDÜL” Portré Dr. Lékai Lászlóról	112,- Ft
Walter Nigg: A SZERZETESEK TITKAI	135,- Ft
A BÜCSÜK IMAKÖNYVE	55,- Ft
François Mauriac: A FARIZEUS	70,- Ft
Georges Bernanos: A SÁTÁN ARNYÉKÁBAN	80,- Ft
Georges Bernanos: EGY FALUSI PLÉBÁNOS NAPLÓJA	75,- Ft
Walter Nigg: A SZENTEK VISSZATERNEK	75,- Ft
HIMNUSZOK (Válogatás a Római Breviárium himnuszaiából)	95,- Ft
HORVÁTH SÁNDOR O.P. EMLÉKKÖNYV	140,- Ft
Gilbert K. Chesterton: IGAZSÁGOT! AZ ÖRÖKKÉVALÓ EMBER	145,- Ft
Nikosz Kazantzakis: ISTEN SZEGÉNYKÉJE (Assisi Szent Ferenc)	90,- Ft
Michel Quoist: SZERESS (Dáni naplója)	40,- Ft
VASÁRNAPI KÖNYVÜNK A, B, C	170,- 170,- 170,- Ft
C. S. Lewis: VITÁK ÉS VALLOMÁSOK	140,- Ft
Jean Ladame: JÉZUS SZÍVE APOSTOLA (Alacoque Margit-Mária)	100,- Ft
Elisabeth Heck: KÉPEK SZENT VINCE ÉLETÉBŐL	50,- Ft
P. Eloi Leclerc O. F. M.: EGY SZEGÉNY EMBER BÖLCSESSÉGE	58,- Ft
Jo Lemoine: SZENT RITA	60,- Ft